

INFORMACIJSKA ZNANOST

predmet, ishodišta, osnovni pojmovi

O terminologiji

Izrazi informacijska znanost i/ili informatika rabe se u različitim jezicima s različitim značenjem; termin informatika nastao je od francuske riječi information i automatique (F. Dreyfus, 1972), pojavivši se kao sinonim za automatsku obradu podataka. U njemačkoj literaturi termin informatika (Informatik) sinonim je za znanost o kompjutorima (eng. computer science). U ruskoj literaturi (F. E. Temnikov, 1973) izraz informatika označava integralnu znanost o informacijama, odnosno (A. I. Mihajlov, R. S. Giljarevski, 1967) disciplinu koja proučava strukturu i svojstva (a ne konkretni sadržaj) znanstvenih informacija, te zakonitosti u informacijsko-dokumentacijskoj djelatnosti.

U anglo-američkim zemljama uobičajeni naziv za ovu djelatnost je informacijska znanost (eng. information science, usvojen 1961), iako ima pokušaja da se uvede i termin informatika (eng. informatics, H. Welisch, 1972). Anglo-američko poimanje informacijske znanosti razlikuje se od onog sovjetskih autora jer se ne ograničava samo na znanstvene informacije već obuhvaća informacije iz svih područja ljudske djelatnosti. Ipak, termini informatika i informacijska znanost (u ruskoj i engleskoj literaturi) u velikoj mjeri označavaju isti sadržaj (iako informatika, prema sovjetskim autorima, proučava samo strukturu znanstvenih informacija) - budući da znanost u ruskom (nauka) kao i u njemačkom jeziku (Wissenschaft) ima mnogo šire značenje nego u engleskom (science) jer obuhvaća sva spoznajna područja.

Uz termine informatika i informacijska znanost javlja se i termin informatologija koji označava teoriju i praksu emisije, transmisije, akumulacije, selekcije i apsorpcije informacija, tzv. e-t-ak-s-a kompleks (B. Težak, 1969). U nas se riječ informatika rabi u oba značenja: informacijsko-dokumentacijskom i elektroničkoračunarskom. Iako su se termini informacijska znanost i informatika u Jugoslaviji dosta dugo koristili i kao sinonimi, od 80-tih godina izraz informatika sve češće se koristi kao oznaka kompjutorske problematike obrade podataka a informacijska znanost označava znanstvenu disciplinu o informacijama u najširem smislu - za koju je primjena kompjutora samo jedna od metoda i tehnika obrade informacija; prema ovoj podjeli (sto se više uvriježila u praksi nego sto ima teorijskog tumačenja) informacijska znanost ne bavi se softwareškim i hardwareškim problemima obrade i pretraživanja podataka, već se bavi dokumentacijskim problemima nabave, organizacije, obrade, diseminacije, korištenja i vrednovanja informacija.

Izvori informacijske znanosti

Informacijska je znanost još uvijek mlada znanstvena disciplina, a to znači da su velike razlike u interpretaciji i definiranju njezina predmeta, područja i ciljeva. Zato postoje i razlike u tumačenju njezinih povijesnih i teorijskih izvora. Ipak, najčešće se ukazuje na: a) informacijsku tehnologiju, b) dokumentaciju i pretraživanje informacija te c) niz suvremenih "komunikacijskih" znanosti - kao ključne praktične i teorijske izvore informacijske znanosti. Međutim, njihov utjecaj na razvoj informacijske znanosti nije uvijek bio ni istog intenziteta ni željenog učinka. Tako je između 1940-tih i 1960-tih godina dominiralo uvjerenje da će informacijska tehnologija (reprografska i telekomunikacijska, ali prvenstveno kompjutorska) riješiti sve informacijske i dokumentacijske probleme pod uvjetom da se osigura "veći i brži kompjutor". Zato ne iznenađuje sto je kompjutor za većinu definicija nastalih 1960-tih i 1970-tih godina bio okosnica za definiranje informacijske znanosti. Iako je ta veza između kompjutora (informacijske tehnologije) i informacijske znanosti stalno prisutna kod dijela znanstvenika, oni ipak kompjutore ne dovode u vezu s predmetom, već s područjem te metodama i tehnikama rada informacijske znanosti (npr. "Informatika je znanost o sistematskom i efikasnom obrađivanju - osobito uz pomoć automata - informacija" 11, Francuska akademija, 1966).

Dokumentacija i pretraživanje informacija (eng. information retrieval) a potom i pohranjivanje i pretraživanje informacija (eng. information storage and retrieval) imali su također utjecaja na definiranje predmeta i područja informacijske znanosti, ili su se čak "transformirali u informacijsku znanost" (J. S. Shera, D. B. Cleveland). Dokumentalistika ima svoju pretpovijest i računa se da traje od 1895. kad su P. Otlet i H. La Fontaine osnovali Institut international de bibliographie, čija je zadaća bila da obrađuje zapisano ljudsko znanje iz svih vrsta dokumenata pa i onih neverbalnih kao što su mape, slike, dijagrami. Tada se počela naglašavati obrada sadržaja dokumenta bez obzira na oblik prikazivanja, pa se time i prekinula praksa nuznog linearnog raspoređivanja dokumenata na police. Napravljen je novi pomak u predmetu proučavanja i obrade dokumenata, i to od prvobitnog oblika (knjige, što je predmet bibliotekarske djelatnosti) na sadržaj dokumenata; nova je disciplina, dokumentalistika, definirana kao postupak skupljanja, klasificiranja i distribucije svih dokumenata, svih vrsta i svih djelatnosti. Takvo se određenje dokumentalistike zadržalo u Evropi i nakon II svj. rata, dok su se u SAD počeli koristiti novi izrazi pronalaženje informacija te pohranjivanje i pronalaženje informacija, da bi 1961. na Konferenciji o obrazovanju kadrova za informacijsku znanost na Georgia Institute of Technology u Atlanti, definitivno bio odbačen i naziv dokumentalistika, a namjesto dotadašnjih preuzet je novi izraz informacijska znanost.

Dokumentalistika se zasniva na mogućnosti obrade sadržaja dokumenta neovisno o njegovoj formi (o njegovom materijalnom obliku); informacijska tehnologija tu je mogućnost približila stvarnosti: određeni sadržaji (podaci) mogu se obrađivati neovisno o formi dokumenta. Sadržaj dokumenta (podaci sadržani u dokumentima) postao je neovisan o dokumentu: time je otvoren put konstituiranju informacijske znanosti. Taj praktični i teorijski pomak prate i institucionalne promjene; naprimjer, godine 1968. Američki institut za dokumentaciju (The American Documentation Institute - ADI) promijenio je naziv u Američko društvo za informacijsku znanost (The American Society for Information Science - ASIS).

Presudan utjecaj na stvaranje informacijske znanosti (njezinih postavki, teorija i metodologije) imao je, i jos uvijek ima niz znanosti i disciplina sto su nastale prije ili poslije drugog svjetskog rata; za većinu tih znanosti komunikacija je zajedničko područje, iako se međusobno razlikuju po predmetu, metodama i ciljevima. Istodobno sve te znanosti utječu jedna na drugu, one su "interdisciplinarne" ili "transdisciplinarne".

1938. semiotika (Charles Morris)

1939. teorija odlučivanja

1944. teorija igara (John von Neuman, Oskar Morgenstern)

1944. kompjutorske znanosti (John von Neuman, Alan Mathison Turing)

1945. dokumentalistika

1948. teorija informacija (Claude Shannon, Warren Weaver)

1948. kibernetika (Norbert Wiener)

1950. opća teorija sistema (Ludvig von Bertalanffy)

1951. strukturalna lingvistika (Noam Chomsky, Zellig S. Harris)

1950-tih formiraju se komunikacijske i biheviorističke znanosti

1961. informacijska znanost.

Informacijska znanost razvija svoju metodologiju koristeći se spoznajama raznih disciplina. Koristi se metodama semiotike (koji neki smatraju teorijskom osnovom informacijske znanosti) pa se sintaksa, semantika i pragmatika koriste u planiranju sistema za pronalaženje informacija i u stvaranju jezika za pretraživanje informacija. Teorija informacija za informacijsku znanost nije važna samo kao metoda za kodiranje i dekodiranje informacija već je dugo imala i mnogo važniju metodologijsku ulogu jer je bila paradigma za tumačenje komunikacijskih procesa; metodama matematičke logike informacijska se znanost koristi u strukturiranju jezika za pretraživanje informacija i za formalizaciju logičkih procesa za pretraživanje. Povijest knjige i znanost o znanosti važne su za informacijsku znanost jer pridonose razumijevanju komunikacijskih formi (knjige, periodike) kroz povijest, odnosno razumijevanju uvjetovanosti svake komunikacijske forme povijesnim prilikama. Zajedno s tehničkim znanostima informacijska znanost sudjeluje u koncipiranju mnogih sredstava i pomagala za realizaciju informacijskih sistema. Osnovna teorijska zadaća informacijske znanosti jest da proučava opće zakonitosti razmjene znanja (informacija) i u skladu s tim povijesne pretvorbe informacijskih formi i sistema za razmjenu, dakle prijenos i korištenje informacija u različitim sferama ljudskih djelatnosti. Posebne su zadaće informacijske znanosti da proučava metode i tehnike za što djelotvornije informacijske sisteme i optimalnu komunikaciju posredstvom suvremenih komunikacijskih sredstava.

Međutim, dosadašnje rasprave o definiciji informacijske znanosti nisu dovele do konsenzusa o njezinu predmetu, ali dominira shvaćanje da ona proučava komunikacijske procese; nisu pojasnile što je to informacija, ali je prihvaćeno da je informacija osnovni fenomen proučavanja informacijske znanosti; nisu usvojile jedinstvenu teoriju za proučavanje informacija u komunikacijskim procesima, ali su usvojile relevantnost (svrhovitost) kao ključni pojam za interpretaciju tih procesa; konačno, ne postoji suglasnost ni oko toga da li je informacijska znanost (već) znanost, ali postoji suglasnost da što prije treba definirati njezine teorijske osnove.

Principi i teorijske osnove

S. C. Bradford prvi je počeo koristiti termin relevantan na način kao što se taj termin danas koristi u informacijskoj znanosti. On je između 1930-tih i 1940-tih godina pisao o člancima "relevantnim za temu". Pojavom i razvojem sistema za pretraživanje informacija (od 1950-tih) glavni cilj tih sistema postao je pretraživanje i osiguravanje relevantnih informacija. Tako se i prije pojave informacijske znanosti pravi razlika između raspoloživih i relevantnih informacija.

Pojavom informacijske znanosti relevantnost je postala i ostala ključni pojam za prosudbu informacijske djelotvornosti (prakse) i najvažniji teorijski pojam za procjenu razmjene informacija i razumijevanje komunikacijskog procesa. Naime, predmet i područje informacijske znanosti određen je problemima razmjene znanja općenito, odnosno razmjenom (za)pisanog znanja posebno. Na teorijskoj razini informacijska se znanost zato bavi proučavanjem ponašanja i učinaka informacije kao fenomena, a komunikacije kao procesa; na praktičnoj razini relevantne informacije uvijek se polučuju uspostavljanjem određenih selektivnih mehanizama u komunikacijskom procesu.

U oba slučaja relevantnost je ključni pojam koji intuitivno i u praksi prepoznamo kao "potrebnu", "nužnu", itd. informaciju, ali koji je na teorijskom planu teže odrediti. Postoji mnoštvo različitih teorijskih interpretacija relevantnosti koje polaze od zajedničke premise: relevantnost je mjera djelotvornosti između izvora i odredišta u komunikacijskom procesu; budući da je mjera odnos relevantnost je također odnos (T. Saračević).

Tumačenja relevantnosti zasnivaju se na teorijskim radovima i zakonima što se javljaju već 1930-tih godina, ali su tek 1970-tih privukli pažnju velikog broja istraživača. Tada dolazi do naglog razvoja bibliometrije i bibliometrijskih istraživanja tj. do primjene kvantitativnih postupaka za analizu svojstava zapisanog znanja, ali i za analizu razmjene informacija u komunikacijskom procesu općenito.

S. C. Bradford je istraživao odnos relevantnih članaka o određenoj temi prema vrsti i broju časopisa u kojima se ti članci pojavljuju. Empirijska istraživanja potvrdila su zakon o distribuciji članaka koji je Bradford definirao (1948) na slijedeći način: "... ako su znanstveni časopisi svrstani u niz prema opadajućoj produktivnosti članaka o određenom predmetu, oni se mogu podijeliti na nukleus periodike prvenstveno posvećen tom predmetu i na nekoliko grupa ili zona što sadržavaju isti broj članaka kao i nukleus, a pritom će broj časopisa u nukleusu i u zonama što slijede biti u omjeru $1 : n : n^2 : n^3 \dots$ ".

BRADFORDOV ZAKON

zona	broj naslova časopisa	broj članaka
1	9	429
2	59	499
3	258	404

(S. C. Bradford "Sources of information on specific subjects", Engineering, 137, 26 Jan. 1934, 85-86; Documentation, 1948)

Ovaj zakon bio je i još uvijek jest podloga mnogim teorijskim radovima i empirijskim istraživanjima ali i osnova za različite interpretacije. On upozorava na činjenicu da npr. 20% naslova časopisa objavljuje oko 80% relevantnih članaka o određenom predmetu. Ali isto tako, od ukupnog broja članaka o nekom predmetu jednu trećinu možemo naći u specijaliziranim časopisima za tu struku, drugu trećinu možemo naći u srodnim časopisima a za treću trećinu članaka ne možemo predvidjeti gdje će se pojaviti.

A. Lotka istraživao je produktivnost autora u određenom znanstvenom području. Utvrdio je da se, kad se zna broj autora koji su napisali samo jedan članak, može predvidjeti i broj autora koji su napisali dva, tri, četiri itd. članaka. Broj ljudi koji stvaraju n članaka aproksimativan je odnosu $1/n^2$. Naprimjer, ako se želi odrediti broj autora koji su napisali dva članka ($n = 2 = 4$), onda se broj autora koji su napisali samo jedan članak (1) dijeli sa četiri (n^2).

LOTKIN ZAKON O PRODUKTIVNOSTI AUTORA

Autori	Članci
100	1
25	2
11	3
6	4
4	5

Ovakva distribucija produktivnosti autora gotovo se redovito javlja u prirodnim znanostima (ili preciznije u hard-sciences) ali nije jednaka za sve znanosti. Istraživanja o produktivnosti autora, naprimjer u informacijskoj znanosti, pokazuju da bi faktor produktivnosti trebao biti $1/n$ prije nego $1/n^2$.

G. K. Zipf je istraživao distribuciju riječi u tekstu. On je ustanovio sličnu pojavu kao i u prije spomenutim zakonima: mali broj riječi pojavljuje se vrlo često. Ako se riječi poredaju po frekvenciji pojavljivanja onda je umnožak redoslijeda pojavljivanja s frekvencijom pojavljivanja konstantan:

$$fr = c$$

ZIPFOVA DISTRIBUCIJA

riječi	redosljed	frekvencija	red. x frekvencija
the	1	245	245
of	2	136	274
terms	3	98	294
to	4	81	324
a	5	65	325
and	6	61	366
in	7	55	385
were	8	52	416

Grafički se distribucija riječi prema Zipfovom zakonu može prikazati kao hiperbolička krivulja. Zipfov model distribucije riječi u osnovi je jednak modelu Bradfordova zakona, samo što je primijenjen u drugom području. Zipfov zakon nasao je primjenu u planiranju jezika za indeksiranje i u planiranju administrativnih poslova biblioteka.

I u nizu drugih istraživanja otkrivene su zakonomjernosti u strukturiranju informacijskih fondova i znanja. D. de Solla Price analizirao je mrežu citata (eng. citation networks) i utvrdio da je broj članaka citiranih iznad prosjeka vrlo mali i da tvori "research front". D. J. Urquhart je istraživao korištenje periodike u velikim znanstvenim bibliotekama i ustanovio da su korisnici usmjereni na vrlo mali broj naslova. T. Saračević je analizirao distribuciju informacija polučeni pretraživanjem informacijskih sistema i ustanovio da distribucija onih dokumenata sto su ocijenjeni kao relevantni slijedi Bradfordov zakon.

Informacijski procesi i sistemi za obradu

S porastom znanstvenoistraživačke produkcije te s razvojem obavijesne djelatnosti u bibliotekama i dokumentacijskim sustavima fondovi rastu eksponencijalno ali se stvaraju i novi oblici i načini prezentacije zapsanog ljudskog znanja (nove vrste publikacija). Publikacije su (grafičkim postupkom) umnoženi dokumenti. (Svaki materijalni medij kojim se prenose poruke naziva se dokumentom.) Uobičajena je podjela publikacija prema sadržaju, vremenu i obliku. Prema sadržaju dijele se na: primarne publikacije, koje sadržavaju neposredne rezultate znanstvenoistraživačkog rada, tj. nova znanja ili nove interpretacije poznatih ideja i činjenica (to su periodične publikacije, knjige, izvještaji, disertacije i sl.); sekundarne publikacije, koje sadržavaju preglede i skraćene prikaze radova objavljenih u primarnim publikacijama (npr. referativni časopisi, specijalizirane bibliografije, enciklopedije, pregledi, kartoteke, bibliografski registri te razne vrste kompilacija i rekapitulacija); tercijarne publikacije, koje se sastoje od različitih vrsta kazala i vodiča do sekundarnih i primarnih dokumenata (npr. tekući indeksi, bibliografije o bibliografijama, adresari, leksikoni, katalozi). Prema podjeli po vremenu razlikuju se dvije osnovne vrste publikacija: vremenski omeđene publikacije (monografska građa) i vremenski neomeđene publikacije (periodika i kontinuirane). Prema obliku zapisa informacija na dokumentu (mediju) razlikuju se konvencionalne publikacije, kojima je sadržaj zapsan prirodnim jezikom i nije potrebno neko tehničko pomagalo za njihovo korištenje, od nekonvencionalnih publikacija, kojih je sadržaj zapsan umjetnim jezikom, u obliku nekog koda pogodnog za strojno čitanje i interpretiranje (npr. bušena kartica, bušena papirna vrpca, magnetska vrpca, magnetski disk, magnetska kartica, disketa, i si.) ili je pak potrebno neko pomagalo za njihovo korištenje (npr. mikrofilm, mikrofiš i sl).

Jedan je od najtežih problema u obradi informacija pohraniti sve informacije što su sadržane na dokumentima, a potom ih pretraživati na zahtjev korisnika. Kako broj pohranjenih informacija stalno raste, to je nužno precizno upravljanje informacijskim sistemima, tj. pravilan odabir informacijskog jezika za pohranjivanje i pretraživanje informacija. Dokumentacijski (informacijski) jezici umjetni

su jezici što se koriste u informacijskim sistemima, a u svrhe indeksiranja, pohranjivanje i pretraživanja. Postoje tri glavna tipa dokumentacijskih jezika: 1. hijerarhijski i/ili facetni klasifikacijski sistemi, 2. (kontrolirane) liste termina, 3. tezaursi.

Klasifikacijski sistemi su vrsta dokumentacijskih jezika koji grupiraju pojmove u klase, koristeći najčešće hijerarhijske relacije (generičke odnose) da uspostave odnose između klasa. Uobičajena je podjela klasifikacijskih sistema na: univerzalne, specijalizirane i orijentirane prema zadatku. Najpoznatiji univerzalni klasifikacijski sistemi jesu: Deweyeva decimalna klasifikacija (Dewey Decimal Classification - DDC), Univerzalna decimalna klasifikacija (UDK), BSO (Broad System of Ordering - sistem širokog razvrstavanja), Međunarodna patentna klasifikacija (IPC), itd.

Kontrolirane liste termina umjetni su jezici koji se koriste za koordinirano indeksiranje, tj. za opisivanje sadržaja dokumenta pomoću termina odabranih iz kontroliranog rječnika. Primjeri ovog tipa jezika za indeksiranje jesu: liste predmetnih odrednica, liste ključnih riječi i druge liste termina za indeksiranje. Zajedničko je svim ovim listama da se ne određuju semantičke relacije između termina za indeksiranje.

Tezaursi su kontrolirani i dinamički dokumentacijski jezici semantički i generički povezanih naziva koji pokrivaju određeno područje znanja. Sastoje se od deskriptora (normiranih ključnih riječi) i nedeskriptora (zabranjenih termina, npr. sinonima, uz koje obično stoji uputnica na preferirani termin). U tezaursima se najčešće određuju slijedeći odnosi između termina: ekvivalencije (sinonimije), hijerarhije (generički, partitivni itd.) i srodnosti. Prema broju jezika razlikuju se jednojezični i višejezični tezaursi; prema razini obrade tezaursi se dijele na makrotezaurse i mikrotezaurse.

Pod indeksiranjem se podrazumijeva skup principa, metoda, postupaka i njihovih primjena u informacijskom procesu, kojima se dokumentu dodjeljuju termini (ključne riječi ili kodovi), a u cilju opisivanja njihova sadržaja i kasnije njihova ponovnog pronalaženja. Sam postupak indeksiranja podijeljen je u tri operacije: 1) analizu dokumenta u cilju selekcije pojmova koji prema misljenju indeksera mogu biti od interesa za korisnike indeksa (kazala), 2) "prijevod" odabranih pojmova, sadržaja ili riječi u neki kontrolirani ili standardizirani dokumentacijski jezik, 3) odabir i slaganje indeksnih termina prema pravilima dokumentacijskog jezika.

Postoje dva osnovna načina indeksiranja: a) slobodno (kada se neposredno iz teksta dokumenta biraju ključne riječi bez obzira na njihovu formu i semantičke odnose), i b) kontrolirano (kada se za pretraživanje koriste samo oni termini koji su unaprijed određeni dokumentacijskim jezikom). Najbolje rezultate pretraživanja daje metoda koordinatnog indeksiranja (metoda koja u fazi indeksiranja koristi indeksne termine na istoj razini, tako da se u fazi pretraživanja može koristiti bilo koja kombinacija termina). Ova metoda dobija široku primjenu 1950-tih godina uvođenjem Uniterm sistema, ali i sistema za automatsko pretraživanje. Automatsko indeksiranje (automatska selekcija ključnih riječi iz dokumenta) nalazi svoju praktičnu primjenu posebno u publiciranju indeksa "permutiranih naslova" (indeks koji ponavlja sve termine iz naslova tako da se svaki termin javlja kao odrednica). Dvije su najznačajnije publikacije ove vrste Chemical Titles i Biological Abstracts Subjects in Context (BASIC). Mišljenja o djelotvornosti permutiranih indeksa, a i automatskog indeksiranja, vrlo su oprečna.

Indeksiranje citata je metoda pripremanja indeksa citiranih dokumenata (indeksa citata) u kojima se daje pregled svih citiranih dokumenata u (publiciranim) radovima s određenog područja. Indeksiranje citata polazi od pretpostavke da postoji veza između članka i citiranih radova u tom članku; pretpostavlja se da su, u načelu, citirane reference relevantne za istu temu kao i članak u kojem se citiraju. Zapravo isti postupak primjenjuju znanstvenici u traganju za relevantnom literaturom: polaze od jednog rada ili članka, a potom pretražuju radove i članke sto su u njemu citirani. Postupak praćenja lanca citata može se organizirati kao kazalo autora i/ili naslova kojima su pridružene sve reference citirane u jednom radu; međutim, reorganizacijom ovih podataka (ako se

svaki citirani rad uzme kao odrednica) mogu se polučiti pregledi svih radova koji u određenom periodu citiraju nekog autora (ili neki naslov). Ovi potonji pregledi nazivaju se indeksi citata. Eugene Garfield osnovao je Institute for Scientific Information (Philadelphia) koji od 1961. publicira (kvartalne i kumulativne godišnje) indekse citata za znanstvenu literaturu pod nazivom Science Citation Index (SCI) a potom i Social Science Citation Index (SSCI). Podaci za te indekse obrađuju se kompjutorski i podloga su mnogim bibliometrijskim istraživanjima, analizama citiranosti autora, članaka i časopisa, te umrežavanja znanstvene literature, razvoja znanstvenih područja itd.

Razvoj informacijske infrastrukture

Razvoj i primjena informacijskih tehnologija ima neposrednih posljedica na organizaciju, pohranjivanje, prijenos i uporabu informacija. Niz revolucionarnih promjena u obradi informacija u posljednjih nekoliko stoljeća započinje izumom tiska, a kulminira pojavom kompjutora i elektronskih komunikacijskih sistema. Posljedica je tih promjena da je korisnicima osiguran lagan i brz pristup ogromnim količinama informacija; da nove tehnike i tehnologije omogućavaju korisnicima raznovrsne manipulacije s informacijama i stvaranje novog sintetiziranog znanja; da informacijski fondovi postaju razvojni potencijali sto ima za povratnu posljedicu ubrzani rast i razvoj novog znanja.

U informacijsko/dokumentacijskoj djelatnosti kompjutor se počinje primjenjivati koncem 1950-tih godina; podaci se obrađuju kompjutorski a rezultati te obrade distribuiraju se korisnicima bilo u obliku konvencionalnih ili nekonvencionalnih publikacija (u početku najčešće na magnetskim vrpcama). Vrlo se često te iste publikacije diseminiraju i u mikrofilmskom obliku (npr. Chemical Abstracts diseminira se u konvencionalnom obliku, na magnetskim vrpcama i na mikrofilmu). Stvaraju se velike kompjutorizirane baze podataka poput Chemical Abstracts, Biological Abstracts, Excerpta Medica, MEDLARS (Medical Literature Analysis and Retrieval System); svaka je od njih 1970. obrađivala 200.000 referenci godišnje, a već pod konac 1970tih oko 500.000 referenci. Smatra se da je 1973. bilo oko 300 raspoloživih javnih baza podataka, a 1986. više od 3.000 javnih baza podataka distribuiranih na komercijalnoj osnovi i neposredno dostupnih korisnicima zahvaljujući razvoju i postojanju javnih mreža za prijenos podataka (tj. razvoju /tele/komunikacijskih sistema i mreža).

Brži razvoj informacijske djelatnosti imao je za posljedicu da je u posljednjih desetak godina u razvijenim zemljama došlo do velike podjele rada, ali i društvenih uloga na području obrade i razmjene informacija. Biblioteke, dokumentacijski centri itd. bave se prvenstveno stvaranjem, održavanjem i ažuriranjem baza podataka; pored već spomenutih Chemical Abstracts, Biological Abstracts, Excerpta Medica, MEDLARS, SCI, SSCI, najpoznatije se međunarodne bibliografske baze podataka za pojedina znanstvena područja koriste i kod nas: AGRIS (poljoprivreda), CANCERNET (onkologija), COM-PENDEX (tehničke znanosti), IFIS (hrana i tehnologija), INIS (nuklearne znanosti i tehnologije), INPADOC (patentna dokumentacija), INSPEC (fizika, elektrotehnika, elektronika), IRRD (građevinarstvo, promet), ISMEC (strojarstvo, industrijsko inženjerstvo), METADEX (metalurgija), RSWB (građevinske znanosti), itd.

Ponudom i distribucijom baza podataka sve više se bave specijalizirani posrednici tj. informacijske agencije, čija je zadaća plasman i prodaja informacijskih baza korisnicima; DIALOG, prva komercijalna informacijska agencija javlja se 1972, a danas distribuira preko 250 baza podataka. Distribucijom baza podataka bavi se niz agencija kao što su: DIALOG (SAD), QUESTEL (Francuska), DATASTAR (Velika Britanija), CAN/OLE (Kanada), DIMDI (SR Njemačka), ESA/IRS (Italija), JICST i TSUCUBA (Japan), itd.

Proizvodnjom softwarea, bilo za stvaraoce baza podataka ili pak za krajnje korisnike tih baza, bave se specijalizirane organizacije i služe, kojima je najčešće jedina zadaća stvaranje softwarea za određeno područje. Danas postoji veliki broj raspoloživih softwareskih paketa za obradu podataka u bibliotekama i dokumentacijskim centrima; paralelno s njihovim razvojem i primjenom predlažu se

standardizirani komunikacijski formati za razmjenu podataka između različitih informacijskih centara. Na području bibliotekarstva i dokumentacije najviše napora za razvoj komunikacijskih formata strojnog zapisa bibliografskih podataka ulazu međunarodne organizacije (UNESCO, IFLA, ICSU); predloženi su slijedeći komunikacijski formati: UNISIST/RM (format za strojno čitljiv bibliografski opis, Unesco, 1974), UBC/UNIMARC (format za univerzalno strojno čitljivo katalogiziranje, IFLA, 1977), CCF (zajednički komunikacijski format, Unesco, 1984). Prvi format namijenjen je razmjeni bibliografskih podataka između službi što se bave indeksiranjem i izradom sažetaka, drugi za razmjenu između (nacionalnih) biblioteka odnosno bibliografskih centara, a treći za razmjenu podataka između specijalnih knjižnica odnosno dokumentacijskih centara.

Neovisno o raspoloživim bazama podataka razvijaju se javne mreže za prijenos podataka, o kojima se brinu posebne korporacije, ali koje se ne bave ni korisnicima a ni stvaranjem baza podataka; javne mreže za prijenos podataka u pojedinim zemljama poput PSTN (Public Service Telecommunication Network) u Velikoj Britaniji, DIANE i TELETEL u Francuskoj, ITANET u Italiji, ili YUPAK u Jugoslaviji (u nastajanju), odnosno međunarodne poput DIMDINET, EURONET, TYMNET, TELENET i sl., tvore važni segment informacijske infrastrukture; sve se ove komunikacijske mreže koriste ili mogu koristiti i za druge komunikacijske potrebe s kojima se informacijska znanost neposredno ne bavi (npr. razvojem elektronske pošte, ili komunikacijskih sistema znanstvenih zajednica, poput JANET /Joint Academic Network, Velika Britanija/ ili EARN /European Academic Research Network/).

Diferencija uloga i zadataka između: stvaralaca baza podataka, javnih mreža za prijenos podataka, informacijskih agencija, proizvođača softwera itd, normalna je posljedica planiranja i razvoja informacijske djelatnosti. S porastom značenja informacija za privredni, znanstveni, obrazovni, kulturni i dr. razvoj, te sa sve većim ulaganjima u razvoj informacijskih potencijala i infrastrukture sve se veća pažnja poklanja ne samo regionalnom i nacionalnom već i međunarodnom planiranju, organizaciji i koordinaciji informacijske djelatnosti. Pri tome su najviše angažirana međunarodna profesionalna društva: Međunarodna federacija za dokumentaciju (Federation internationale de documentation - FID), Međunarodna federacija bibliotekarskih društava (International Federation of Library Associations - IFLA), Međunarodna organizacija za standardizaciju (International Organization for Standardization - ISO), Međunarodni savjet znanstvenih unija (International Council of Scientific Unions - ICSU). Zahvaljujući djelatnosti tih organizacija te UNESCO-a već godinama niz zemalja zajednički radi na velikim informacijskim projektima kao što su UNISIST (svjetski sistem znanstvenih i tehničkih informacija, 1971), NATIS (nacionalni informacijski sistemi, 1974) ili GIP (generalni informacijski programi, 1979).

Sa sustavnim planiranjem informacijskih djelatnosti i infrastrukture nastaju i nove discipline koje se bave tim područjem: informacijska politika, informacijska ekonomija. Informacijska politika je djelatnost kojom se regulira razvoj informacijske infrastrukture i informacijskih potencijala a radi postizanja određenih društvenih ciljeva. Smatra se da je zadaća nacionalnih informacijskih politika identifikacija informacijskih potreba društva, iznalaženje sredstava za zadovoljavanje tih potreba te unapređivanje djelotvornih načina uporabe informacijskih izvora. Pored termina informacijska politika javlja se i termin upravljanje informacijskim resursima (eng. information resource management) s istim ili sličnim značenjem, iako se termin informacijska politika koristi najčešće da označi planiranje na globalnim društvenim razinama, a drugi termin za aktivnosti na nižim razinama planiranja. Informacijska ekonomija bavi se proučavanjem i iskorištavanjem informacijskih resursa, proizvoda i usluga kao ekonomskih kategorija.

S prodorom novih tehnologija, a posebno kompjutera, obrada informacija nalazi primjenu u sve većem broju različitih procesa; npr. u procesima kontrole, razmjene, simulacije, oblikovanja i umjetne inteligencije. Nastaju nove primjene i djelatnosti, kao što su: ekspertni sistemi, elektronsko izdavaštvo, elektronska pošta, elektronski časopisi, obrada teksta, obrada prirodnih jezika, kompjutorske slike, robotika itd. Te nove primjene i djelatnosti s jedne strane proširuju područje istraživanja informacijske znanosti, i od 1980-tih godina pomaknuto je težište istraživanja prema

ekspertnim sistemima i vizualnim jezicima, ali istovremeno sama informacijska znanost nije znala prepoznati i odrediti svoj predmet u svim novim područjima u kojima se primjenjuju nove tehnologije obrade i uporabe informacija.

II. OBAVIJEST I DRUŠTVO

STRUKTURA I GENEZA INFORMACIJSKIH SUSTAVA

Kompjutor je magična formula druge polovice dvadesetog stoljeća. Stroj fascinantnih mogućnosti primjene i nevjerojatne brzine obrade podataka postao je materijalizirani Deus ex machina, ili čarobna Aladinova lampa, koje se svi nastoje domoći kako bi otklonili svoje nedaće i ostvarili svoja nadanja. Neosporno je da su svi, ili barem većina, tehničkih podataka i pokazatelja o kompjutorima točni i da čovječanstvo s pravom od njih očekuje pomoć u ostvarivanju svojih potreba i želja. Zato je ta vjera u moć kompjutora danas tako jaka i očita. Ali, isto tako i nedovoljno obrazložena - pa se, s jedne strane, pretače u strah pred budućom dominacijom kompjutora nad čovjekom, odnosno, s druge strane, pothranjuje lakovjernost da će kompjutor riješiti ili rješavati sve ili gotovo sve probleme društva.

No, ne smijemo brkati s našim željama i potrebama činjenicu da je kompjutor velika prekretnica u znanstvenotehnološkoj revoluciji, da ima veliki raspon primjene u tehnološkim i poslovnim procesima, da se njegove tehničke značajke još uvijek usavršavaju. Ukoliko nam se to dogodi, onda govorimo jezikom naših maštanja, i to na taj način da iskazujemo nerazumijevanje svega onoga što konstituira realne društvene odnose.

Zahvaljujući svojim tehničkim i tehnološkim značajkama, svakodnevno sve većoj i raznovrsnijoj primjeni te izravnim posljedicama i utjecaju što ga vrši na organizaciju rada i način života, sustav društvenih vrijednosti itd., primjena kompjutora zahtijeva da se u prvom redu vodi računa o izboru ciljeva, a tek zatim o tome kako će se ostvariti željeni cilj. Postavljajući u prvi plan izbor ciljeva temeljno pitanje kompjutorizacije postaje svrsishodnost: mora se prvo odgovoriti na pitanje zašto se nešto radi, i opravdati to zašto, jer se pretpostavlja i jamči da nije problem kako.

Zato, upravo kompjutori, tehnika, kojoj više nije nemoguće riješiti neki problem, postaju sredstvo koje prisiljava ljude da se sve više bave svrhovitošću, opravdanošću, vrijednostima i vrednotama konkretnih pothvata. Tako ljudski i filozofijski aspekti društvene djelatnosti, posredstvom suvremene tehnologije, postaju svakodnevni praktični problemi, realnost društvene prakse i praksa društvene realnosti - što tone mudrih knjiga i mnoštvo metafizičkih sustava i spoznaja nisu tako djelotvorno uspjeti postaviti u prvi plan.

Ali, pitanje je da li su "tehničari" svjesni toga koliko su sami doprinjeli da odlučujuću riječ o zadaćama i ciljevima "njihovih" strojeva preuzmu stručnjaci društvenih i humanističkih znanosti.

No, kako su i ovi drugi samo stručnjaci i specijalisti, to svi zajedno obećavaju više no što mogu ostvariti. Većina se tih obećanja ostvaruje samo u projektima, drugi dio obećanja prolongira se u ili za budućnost, a tek manji dio dostupan je korisnicima i postaje sastavni dio društvene prakse i konkretnih društvenih odnosa. Taj ostvareni dio obećanja nekako se prebrzo zaboravlja budući da je pod patinom svakodnevnice izgubio one čari što ih nude neostvarena obećanja, ambicije i želje.

Tako, na primjer, prognoze da će 80-tih godina kompjutor dominirati u bibliotekama ili barem u većini velikih biblioteka, pod konac 60-tih godina prouzročile su nestrpljenje i stvarale čudnu napetost u bibliotekama. Sada smo na pragu 80-tih godina i tek na početku razgovora i zamisli o kompjutorizaciji biblioteka u Hrvatskoj i Jugoslaviji, pa je pitanje što je s prognozom: da li je ona istinita ili lažna, pogreška ili zabluda?

Kao i obično, realnost - u ovom slučaju kompjutorizacija biblioteka -poprimila je druge forme i funkcije no što se to očekivalo pod konac 60-tih godina te se mjeri drugim očima i vrijednostima. Mogli bismo reći - prognoza je djelomično istinita: danas vjerojatno ni u nas nema nijedne biblioteke koja ne raspolaže publikacijama koje su kompjutorski obrađene, ili čiji sadržaj u cijelosti ili djelomično nije rezultat kompjutorske obrade; biblioteke posluju s izdavačima i knjižarima koji im

dostavljaju barem račune što ih kompjutori pripremaju; to su i PTT, komunalne usluge itd; kompjutorizirana su gotovo sva financijska potraživanja prema bibliotekama, arhivima, muzejima, dokumentacijskim centrima. To je realnost kompjutorizacije što su je i biblioteke i arhivi i muzeji već doživjeli: to, dakle, nije zabluda prognoze - ali ni cijelo obećanje. Ali, s druge strane, to je mnogo manje od uspostavljanja bibliotечnih informacijskih sustava, kompjutorizirane komunikacijske mreže, obrade nekonvencionalnih podataka i velikih baza podataka s velikim brojem terminalskih (online) priključaka itd. Sve ovo drugo je informacijsko/dokumentacijskoj djelatnosti tek u rudimentima. Da li će se i taj dio prognoze ostvariti, u kojem obujmu i do kojih granica, to ovisi o nizu činjenica. Nas u prvom redu zanima koji su to činitelji, njihovo značenje i uloga, kako bismo izgradili metodologiju i prilagodili način razmišljanja novoj tehnologiji, odnosno novu tehnologiju našim potrebama.

1. Informacijski sistem

Danas je uvriježeno mišljenje da je kompjutor tehnička i tehnološka osnovica informacijskih sistema. Štoviše, svaka se kompjutorska obrada podataka (često se nekritički koristi izraz obrada informacija) nakon određenog vremena proglašava informacijskim sustavom. Što je informacijski sustav, to ostaje nejasno i maglovito, pogotovo ako nije vezano za kompjutorsku opremu i organizaciju automatske obrade podataka. Opće definicije (1) nisu u stanju prikriti neodređenost kriterija i zbrkanost misli u takvim koncepcijama.

Zato pođimo redom: ponajprije pojasnimo što je to informacijski sistem i struktura informacijskog sustava, potom u kakvom su odnosu informacijski sustavi i arhivi, biblioteke, muzeji i specijalizirani INDOK centri, kako bismo tek nakon tih određenja mogli zaključiti o mjestu, ulozi, mogućnostima i granicama kompjutora u pojedinim informacijsko/dokumentacijskim službama i u informacijskim sustavima.

Informacijski je sistem organizirana cjelina informacijskih djelatnosti i odnosa (informacijsko - dokumentacijsko - komunikacijskih) organizacija, službi i institucija i informacijske kulture. Informacijski sustav nije nešto različito od postojećih ili drugih društvenih organizacija, službi, djelatnosti, odnosa i normi, već je informacijski sustav teorijska redukcija kompleksne društvene stvarnosti (bilo globalnog društva ili pak pojedine društvene djelatnosti) kako bi se iz posebnog (informacijskog) aspekta promatralo i proučavalo globalno društvo ili neki od njegovih segmenata, odnosno djelatnosti. S druge strane, ono što razlikuje informacijski sustav od ostalih sistema i djelatnosti jest osebujnost informacijske djelatnosti, specifičnost njezinih normi, funkcija i odnosa. (Pod informacijskom djelatnošću zato ćemo u ovom tekstu podrazumijevati arhivsku, muzejsku, bibliotечnu i dokumentacijsku djelatnost misleći na sveukupnost tih djelatnosti bez namjere da ulazimo u raspravu o njihovu međusobnom odnosu). Informacijski je sistem mreža informacijskih djelatnosti, službi i odnosa; kao takva, ta mreža je inkorporirana u sva društvena područja i djelatnosti, tvoreći društvenu infrastrukturu. Kao nešto različito od drugih društvenih djelatnosti, podsustava ili sustava, informacijski je sustav to tek po svojim funkcijama, organizaciji i korisnicima.

Kako je informacijska djelatnost sastavni dio cjelokupne praktične društvene djelatnosti, dio društvene prakse, za informacijsku znanost je osobito važno proučavati utjecaj društvene strukture na informacijski sistem. (Termin "utjecaj društvene strukture" puno je sadržajnije i bogatiji od uobičajenog izraza "potrebe korisnika" s čitavim nizom komponenata što ih ovaj drugi izraz ne pretpostavlja. Ovdje više naglašavamo društvenu stranu informacijskog sustava i informacijske djelatnosti, zbog toga što je ona i u teoriji i u praksi najčešće - zanemarena.) Potrebno je uočiti činjenicu da je informacijski sustav prostor, okvir, u kojem se odigrava susret informacijskih djelatnosti i procesa, ne samo kao mirni slijed odnosa već i kao sukob interesa u globalnom društvu ili u nekim njegovim dijelovima. Informacijski sustav kao pozornica, praktičnih društvenih odnosa mjesto je na kojem i posredstvom kojeg se zbiva i odigrava artikulacija različitih društvenih subjekata, kao i sukobi tih interesa. Zato zakonomjernosti i pravilnosti informacijske znanosti i

informatijskih sustava treba tumačiti društvenim odrednicama utjecajem društvene strukture na informatijske sustave.

2. Struktura informatijskog sustava

Toliko o informatijskom sustavu. No potrebno je nešto reći i o informatijskoj strukturi, tj. o tome što je to struktura informatijskog sustava. Dok pod pojmom informatijskog sustava podrazumijevamo područje informatijske djelatnosti koje tvori organiziranu cjelinu, sustav, pod pojmom strukture informatijskog sustava podrazumijevamo unutrašnji raspored elemenata, njihov sastav, poredak i odnose u informatijskom sustavu.

Struktura informatijskog sustava nastaje, dakle, povezivanjem informatijskih institucija, organizacija i službi u konkretne informatijske i društvene odnose sa specifičnim ulogama i zadacima u svakom konkretnom informatijskom sustavu.

Postavlja se pitanje koji su konstituenti, činitelji informatijskog sustava, odnosno strukture informatijskog sustava? Premda je dosta nezahvalno klasificirati te činitelje, mogli bismo predložiti podjelu po kojoj informatijski sustav (IS) tvore (ne inzistirajući na doslovnim razgraničenjima): Informatijski subjekti, informatijska kultura, oprema - tehnička i tehnološka osnovica IS, te sredina IS.

a) Pod informatijskim subjektima u ovom slučaju možemo podrazumijevati: prvo, razne oblike i vrste informatijsko-dokumentacijskih organizacija i službi. To su razne vrste biblioteka, dokumentacijskih centara, arhiva, muzeja, INDOK službi, referalnih centara, računskih centara (ERC-a) itd., koji se bave praktičnom informatijskom, dokumentacijskom i komunikacijskom djelatnošću; druga vrsta subjekta jesu informatička društva i udruženja na regionalnoj, republičkoj, medurepubličkoj, saveznoj, međunarodnoj razini, kao što su npr.: društva bibliotekara, dokumentarista, arhivista, muzealaca, informatičara, korisnika i imalaca AOP opreme; treću vrstu subjekta, čiji je utjecaj posredan, ali ipak konstituirajući po IS, čine znanstvene jedinice i instituti koji se bave proučavanjem informatijske djelatnosti i projektiranjem IS, te škole i fakulteti koji obrazuju kadrove za tu djelatnost; ovdje bismo mogli upozoriti na još jedan činitelj koji ponekad može djelovati kao važan subjekt čak i mimo svih organizacijskih formi: to su istaknuti pojedinci koji svojim osobnim zamislima i djelatnošću utječu na oblikovanje IS ili pak usmjeravaju njegovu djelatnost.

b) Mnogo je teže precizirati što je to informatijska kultura. Informatijsku kulturu tvori sklop društvenih vrijednosti te stajališta i orijentacija korisnika IS, odnosno ponašanje korisnika, kao i pravila ponašanja samog informatijskog sustava. Ovdje se u prvom redu misli na trajne oblike i obrasce ponašanja korisnika, ponašanja koje je određeno vrednotama, svjetonazorom, statusom i pravilima korisnika.

Vrstu i strukturu obavijesti, te način njezina korištenja u velikoj mjeri određuje kultura korisnika (a ne samo njihovo obrazovanje). Zacijelo je informatijska kultura dio opće kulture, ali njezin specifičan dio. To je pogotovo očito kod različitih grupa korisnika čije su potrebe za informacijama specifične i raznolike pa je i način njihova ponašanja drugačiji. Informatijskom kulturom korisnika u nas se subjekti sadašnjih i budućih IS rijetko ili točnije uopće ne bave. A trebalo bi jer "ljudi se orijentiraju pomoću svjetonazora, rukovode vrednotama, a djeluju ili ponašaju se prema pravilima, poopćenim i prihvaćenim uzorcima" (E. Kale, str. 93). To vrijedi za ponašanje ljudi općenito, ali isto tako i za njihovo ponašanje u artikulaciji i rješavanju informatijskih potreba.

Informatijska kultura ne određuje samo korisnika nego određuje i cjelokupni informatijski sustav i njegovu strukturu. Jer ovisno o svjetonazoru informatijskih subjekata bit će određeno mjesto i uloga IS u društvu, odnosno u nekom njegovu segmentu; ovisno o izboru vrednota bit će definirani ciljevi IS, što će on raditi i čemu će težiti; a pisana i nepisana pravila odredit će kako će se u IS to raditi.

Bez tih elemenata, tj. njihovih jasnijih određenja, svaki je IS osuđen da bude mrtva društvena institucija ne samo u praksi nego mrtvorodenče već i u projektu.

c) Oprema je materijalna baza svakog IS. Opremu možemo podijeliti u dvije kategorije, zapravo možemo joj pridati dva značenja. Sire značenje opreme podrazumijeva sva tehnička pomagala i sredstva što se koriste u informacijsko/dokumentacijskim procesima. U užem značenju pod opremom možemo podrazumijevati medij, dominantni medij u komunikacijskom procesu; to je ono sredstvo posredstvom kojeg ili kroz koje proizlazi interakcija između informatičkih subjekata i korisnika: posredstvom kojeg se prenosi poruka. U tom smislu medij je središnji element komunikacijskog procesa.

Kada je riječ i o širem i o užem značenju opreme, moramo razlikovati dva aspekta, dva pristupa opremi: materijalni i procesni. Materijalni aspekt obuhvaća fizička pomagala i tehnička sredstva, a procesni metode, tehnike i načine korištenja i rukovanja opremom te metode, tehnike i sustave za obradu raznih medija (kao nosilaca poruka).

O tehničkom i tehnološkom aspektu IS danas se najčešće govori, ali potrebno je naglasiti da ga mi ovdje poimamo u najširem smislu: od opreme za uređenje prostora i smještaj fondova, do klasičnih i suvremenih tehnika i tehnologija za obradu dokumenata i podataka, te opreme za sve vrste komunikacijskih procesa. A to znači da kompjutorska oprema nije isključivo i jedino sredstvo IS - kako danas nekritički pristup zagovara. Kompjutorska oprema i odgovarajuća komunikacijska mreža imaju neobično važnu ulogu i zato se o njima ponajviše raspravlja. (Njihove se velike mogućnosti moraju usuglasiti sa svjetonazorom i vrednotama društvenih subjekata u određenom području i djelatnosti; u protivnom, koncipiraju se IS prema tehničkim i tehnološkim značajkama opreme, a ne prema spoznajama, ciljevima, potrebama i mogućnostima društva.)

d) Informacijski subjekti, informacijska kultura te oprema konstituenti su IS u okviru same informacijske djelatnosti. Ali svaki je IS u velikoj mjeri uvjetovan i nizom drugih faktora koji se ne mogu ubrojati u elemente njegove strukture. Ti izvanjski činitelji oblikuju IS jer su nužno orijentirani na njega kao sredina što ga okružuje. Te podsustave, područja i segmente jednog društva što okružuju IS možemo nazvati sredinom IS. Najvažniji su podsustavi društvene strukture relevantni za svaki informacijski sustav: politički, ekonomski, komunikacijski i kulturni sistem jedne zajednice. Dakle, svaki informacijski sustav mora biti sukladan općim ciljevima društvenog razvoja i interesima vladajuće klase, njegova cijena koštanja mora biti sukladna njegovoj efikasnosti i ekonomskim mogućnostima društva, tehnika i tehnologija moraju se bazirati na mogućnostima i planovima razvoja cjelokupne društvene komunikacijske infrastrukture; organizacija, ponašanje, korištenje IS mora biti sukladno postojećoj informacijskoj kulturi korisnika te svjetonazoru i vrednotama društva, odnosno onog podsustava za koji se IS uspostavlja. Osim ovim općim uvjetima svaki IS mora udovoljiti cijelom nizu posebnih zahtjeva sredine u kojoj djeluje. Ta sredina uvijek ima specifične zahtjeve ovisno o tome da li se radi o IS za: obrazovanje, znanost, kulturu, poljoprivredu, bankarstvo, cestogradnju, elektrotehniku, socijalno osiguranje itd.

3. Strukturiranje IS: nekoliko primjera

Kada se pokuša odrediti koji činitelj informacijskog sustava ima dominantnu ulogu u strukturi IS, onda ta razdioba elemenata informacijske infrastrukture ne može reći ništa o važnosti pojedinog elementa za IS. Narednih nekoliko, manjeviše slučajno odabranih, primjera mislimo da će pokazati kako svaki od ranije nabrojanih elemenata u jednakoj mjeri uvjetuje i određuje cijeli sustav, ali isto tako i da su uvjetovani i unaprijed limitirani sustavom i njegovom društvenom sredinom. Zato je teško precizirati gdje počinje utjecaj i dominacija jednog segmenta i kada se taj utjecaj pretočio u obličje drugog.

Sve su te podjele i razgraničenja ponajprije metodologijske naravi, što znači da se jedna praktična (informacijska) djelatnost nastoji analitičkom redukcijom svesti na svoje elemente - što je moguće

samo u teoriji. U praksi informacijske djelatnosti nije uvijek moguće slijediti te razdiobe. Jer, dok jedan segment informacijskog sustava promatramo u njegovu kretanju, djelovanju, praksi, dotle je on čvrsto vezan s ostalima. Potrebno ga je izolirati, umrtviti, kako bi bio pogodan za anatomske studije. No, tada se postavlja pitanje vrijednosti takve analize koja je umrtvila, paralizirala predmet svog izučavanja, sa željom da analizira njegove djelatne, praktične funkcije.

Zato se narednih nekoliko primjera kreće tek u naznakama, jer nas sada u prvom redu zanimaju metodologijska, a ne sadržajna određenja informacijskog sustava.

Uzmimo za primjer navod iz novina: "Britanci će ako je vjerovati Hanleyevom futurološkom centru, biti na pragu 21. stoljeća u potpunoj zavisnosti od kompjutora."

U analizi je objašnjeno kako će kroz manje od četvrt stoljeća sve svakodnevne životne aktivnosti u Velikoj Britaniji biti praćene elektronskim računarima. Grijanje, opskrba električnom energijom, čistoća zraka nadzirat će veliki elektronski strojevi ... Domaćice će pomoću domaćih računara računati troškovnike (to doduše rade već poodavno), programirati jelovnike i liste nabavki.

Dakako, mnogo toga bit će zavisno od elektronskih mozgova. No, Centar također ističe da bi mogući kvar na nekom kompjutoru lišio čitavu manju ili veću zajednicu osnovnih životnih potreba, pa čak ugrozio život ljudi ("Vjesnik", 3. svibnja 1978).

Drugi je primjer iz Borbe (Prilog: Jugoslavenske općine jučer, danas, sutra, god IV, br.32, maj 1978, str.31): "Prva pošta u Zagrebu otvorena je u julu 1529. godine uspostavljanjem prve redovite poštanske linije između Beča, prijestolnice tadašnjeg austrougarskog carstva i Zagreba, glavnog grada Banovine Hrvatske".

U prvi se mah može činiti da te dvije vijesti nemaju ničeg zajedničkog. I nemaju što se tiče sadržaja. Ali ono što povezuje očigledno neznanje novinara pri sastavljanju druge vijesti (niti je postojala Austro-Ugarska, a još manje Banovina Hrvatska 1529, a ni pošta, kao služba i organizacija, prije nekoliko stoljeća nije značila ono što danas znači kako bi se moglo pomisliti) s ignoriranjem budućih promjena oblika društvenog života i poretka od strane sastavljača prve vijesti, onda je upravo način razmišljanja, struktura vijesti ono što ih povezuje i izjednačava. Prvoj vijesti Britanci bi se početkom 21. stoljeća jednako čudili kao što bi se čudili i Zagrepčani ovoj drugoj da su je mogli kojim slučajem pročitati 1529. godine.

Naime, obje vijesti pripadaju znanstvenoj fantastici, i to pričama o vremeplovu: u prvoj 20. stoljeće projektira se u 21, a u drugoj 19. i 20. stoljeće u 16. U toliko i jedna i druga vijest imaju istu težinu: premda je jedna okrenuta prošlosti a druga budućnosti. Obje se nisu makle od nepoznavanja sadašnjosti i prošlosti, te nepoimanja prošlosti i budućnosti. Obje vijesti svele su svoju poruku na izvještaj o tehničkom aspektu: "poštanska linija" od Beča do Zagreba, te "kontrola životnih aktivnosti" u Velikoj Britaniji od strane kompjutora. Društveni subjekti, distribucija moći, organizacija društvenih odnosa, struktura društvenog poretka, sve je to eliminirano iz tih poruka. Ukoliko s lakoćom kombiniramo feudalne, kapitalističke, socijalističke odnose s bilo kojom tehnologijom, onda je sve moguće - na papiru.

3.1 Informacijska djelatnost i sredina

Određena tehnologija uvijek je u korelaciji s postojećim društvenim odnosima. Ta se povezanost očituje kroz institucije te kroz organizacijske oblike u službi društvenih institucija. Navedimo nekoliko primjera iz prošlosti arhiva, biblioteka i čitaonica bez namjere da budemo sustavni i iscrpni. Želimo samo ukazati na uvjetovanost organizacijskih oblika i djelatnosti informacijsko/dokumentacijskih službi vladajućim društvenim odnosima.

Uzmimo kao prvi primjer historijat nastanka i korištenja arhivske grade: "Ovaj razvoj možemo

najpreglednije pratiti na primjeru tretmana arhivske grade u evropskim srednjovjekovnim gradovima. To naročito vrijedi u periodu od XII. st. nadalje. Tada se odvija onaj dobro poznati i izvanredni razmah trgovine čiji su centri u gradovima, dolazili do vrlo osjetnog jačanja njihove ekonomske osnove, nastaju u tim gradovima sve dinamičniji i složeniji ekonomsko-društveni i pravno-politički odnosi, a sve se to snažno odrazilo na svestranom razvoju komunalnog sistema u tim gradovima.....

Ustrojstvo komune, pravilno funkcioniranje njenih organa i ustanova, odnosi među autonomnim komunama od kojih su mnoge sukcesivno postale i samostalne države, odnosi između raznih društveno-političkih snaga i faktora unutar pojedinih komuna, pa odnosi između vladajućih slojeva i gradske uprave prema pripadnicima općine, kao i međusobni odnosi između samih pripadnika komune, sve je to u ovoj epohi procvata srednjovjekovnih gradova dobilo novi sadržaj, nove dimenzije i oblike. Novo bogatstvo pravnih interesa i odnosa trebalo je ne samo regulirati, nego i što efikasnije čuvati, garantirati i u svako doba što bolje zaštićivati.

Dakle, uspješan praktični razvoj ovih komunalnih organizama, u novim uslovima ekonomskog i političkog prosperiteta XII do XVI .st. nije moguć bez svoje, bolje i usavršenije organizacije pismenog fiksiranja sve većeg broja pravno relevantnih činjenica u komunalnom životu. To je značilo sistematsku i stalnu brigu oko uredjenja gradskih kancelarija i notarija, stvaranje sve veće količine sve raznovrsnije pismene dokumentacije. Istovremeno to je dakako značilo i potrebu sve veće brige oko čuvanja te dokumentacije, i to kako one tekuće, tako i one starije tj. arhivske grade...

Same komune, sa svojim organima i ustanovama, kojih radom nastaje u ovo vrijeme najveći dio pisane dokumentacije, pregnule su uskoro da nizom mjera osiguraju čuvanje te dokumentacije" (B. Stulli, 1967, str. 138-139).

Briga za prikupljanje i čuvanje općinskih spisa, službene arhivske grade, društvena je potreba ekonomskih, pravnih i političkih odnosa u srednjovjekovnim gradovima. Potreba za korištenjem te grade, ponajprije u službene svrhe (evidencija prihoda i poreza, sudskih odluka, pravnih akata, itd.) potreba je "sredine" za dokumentacijom i argumentacijom o svojem identitetu, samosvojnosti i samostalnosti te potreba na pravo za svoj komunalni i politički razvoj.

Srednjovjekovni su gradovi stvarali svoju vlastitu dokumentaciju, prikupljali svoju arhivsku gradu, koja se po obujmu i vrsti, i po motivima i interesima za prikupljanje i korištenje razlikuje od one grade nastale za privatne potrebe. "Činjenica je, naime, da je dio arhivske grade nastao prvenstveno iz službenih potreba, pa je kasnije i trajno čuvan u prvom redu za korištenje u službene svrhe. Tek se u našem, najnovijem, historijskom razdoblju u potpunijoj mjeri spajaju oba vida korištenja" (B. Stulli, 1967, str. 170).

Treći vid korištenja arhivske grade u srednjem vijeku jest korištenje grade kao historijskog izvora. Na narednom, samo jednom primjeru, možemo vidjeti kako su potrebe i moć vladajućih društvenih odnosa određivali i sam način i metodu prikupljanja, i uvjete i svrhe korištenja arhivske grade. (Vladajuće društvene snage određivale su ono što bismo mi danas nazvali "metodama, tehnikama i ciljevima" rada.) Španjolski kralj Filip II ".. je u kraljevskom arhivu sabirao dokumentaciju da potkrijepi teritorijalna i ostala prava svoje krune, pa tu gradu ni njegovi ministri nisu mogli koristiti bez posebne kraljeve dozvole, no naglašavao je istovremeno, kako se dokumentacija sabire i zato, kako bi osobe zadužene da pišu "historije i kronike" dobile točnija saznanja o događajima.... Slične su intencije poticale i brojne druge evropske dinastije i knezove, odnosno bogatije i moćnije obitelji i pojedince" (B. Stulli, 1967, str. 221).

U navedenim primjerima očita je, društvenim potrebama i interesima vladajućih slojeva i klasa, uvjetovanost "metoda" i "tehnika" rada, i oblika i obujma prikupljanja, te načina čuvanja arhivske i dokumentacijske grade. S obzirom na postojeću vremensku distancu, danas bi bilo relativno lako analizirati uvjetovanost "informacijske djelatnosti" društvenom "sredinom". Naša namjera nije da se

upuštamo u tu analizu, već da ukažemo na ovu vezu i odnose te na potrebu i važnost njezine analize u svim vremenskim epohama; odnosno, da ukažemo na činjenicu da je informacijska djelatnost uvjetovana vladajućim društvenim odnosima, pa se zato razlikuje ne samo tijekom povijesnih epoha već i unutar jednog vremena od jednog do drugog društva, odnosno zajednice.

Ukažimo na još nekoliko konkretnih primjera, ali sad iz prošlosti biblioteka i čitaonica. Dominantnu ulogu u društvenom životu 19. st. u tadašnjoj Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji imale su narodne čitaonice (ilirske čitaonice, hrvatske čitaonice) a ne knjižnice.

Prema tada postojećim zakonskim propisima narodne su čitaonice za vlast i javnost formalno istupile kao filantropska i apolitična društva, s prosvjetiteljskim i kulturnim težnjama i ciljevima. Obično su posjedovale po nekoliko desetaka časopisa i novina, a u početku rijetko i knjige. U odboru svake čitaonice bili su okupljeni najugledniji ljudi mjesta u kojem se nalazila čitaonica. Osim pravih članova čitaonice su imale i počasne i podupirajuće članove. Takav sastav odbora i članova narodnih čitaonica od početka njihova osnivanja do pred konac 19. stoljeća, sastav od uglednih i obrazovanih ljudi (u zemlji u kojoj je 1869. bilo tek 21,78% pismenih (2)) omogućilo je da one postanu ustanove u kojima su se širile ideje, raspravljalo o trgovačkim i poljodjelskim pitanjima itd. Primjera radi, ističemo praktičnu svrhu čitaonice u Dobroti prilikom njezina otvaranja (1862): "promicanje trgovine i pomorstva, ali jednako tako i gajenje narodnih jezika te razvijanje narodnog duha" (prema J. Grabovac - str. 194).

Stvarna društvena i politička uloga narodnih čitaonica bila je ta "da su narodne slavljanske čitaonice bile organizacije političkog značenja, odnosno stjecište sveukupne djelatnosti narodnjačkog pokreta", jer "sveukupno djelovanje narodnih čitaonica dokazuje da su ta društva od samog osnivanja preuzela na sebe ulogu političkih klubova 'narodne stranke', te je konsekventno slijede do konačnog trijumfa narodne misli." (J. Grabovac - str. 192 i 193).

Čitaonica kao oblik organizacije društvene aktivnosti imala je u 19. st. mnogo važniju, značajniju ulogu no što je ima danas. Ili, u svakom slučaju vrlo, različitu. "Osnivanjem čitaonica i radom u njima hrvatski je narod... dobio svoju društvenu organizaciju, ili da se točnije izrazimo: on je dobio središta za organizaciju društveno-političkog rada" (J. Ravlić - str. 18).

Rad narodnih čitaonica u 19. st. bio je u središtu društveno-političkih zbivanja, u borbi protiv austrijske i ugarske dominacije. Kao mjesta u kojima su se širile ideje narodnog preporoda i odvijao politički život koji je budio svijest građanskog društva, narodne su čitaonice dale doprinos stvaranju hrvatske nacije, u onim okvirima u kojima su se te nacije u Evropi formirale nakon francuske revolucije. Međutim, pod konac 19. i početkom 20. stoljeća, kada su se počele sve izrazitiije diferencirati suprotnosti građanskog društva (na nacionalnom planu kao sukob klasnih interesa), tada počinje naglo padati društveno-politički utjecaj čitaonica, premda rad na osnivanju čitaonica postaje sve intenzivniji a karakter čitaonica sve raznovrsniji. Uz čitaonice općeg tipa osnivaju se čitaonice kulturnih, stranačkih, klasnih, vjerskih, organizacija, ustanova i pokreta (Enciklopedija - str. 606).

Nas na ovom mjestu ne interesira povijest i geneza razvoja narodnih čitaonica, već njihova organizacija i društvena uloga. Njihova organizacija rada, metodologija obrade, veličina fondova, broj ljudi (korisnika) itd. bili su prema današnjim mjerilima vrlo skromni, a ipak su čitaonice bile onda (ono što bismo danas zvali informacijskim sustavom ili službama) začudujuće efikasne i utjecajne. Nas interesira upravo taj fenomen.

Objasniti tu pojavu možemo jedino time što je rad tih narodnih, ilirskih, hrvatskih čitaonica bio povezan s globalnim društvenim interesima. Štoviše, ti interesi, s obzirom na konkretne političke prilike, mogli su se svesti na zajednički nazivnik i na političkoj, privrednoj, kulturnoj razini. Imali su zajedničku svrhu: konstituiranje hrvatske nacije i određenje njezina kulturnog, društvenog i političkog identiteta. Utoliko, narodne su čitaonice svojom organizacijom i djelatnošću dijelile, stvarale i ostvarivale onaj pogled na svijet, one vrednote i pravila ponašanja koje je pokrenuo ilirski

preporod. Zato je predmet i sadržaj njihove djelatnosti bio pravo na hrvatski jezik, političke slobode, ekonomski prosperitet, itd. (Borba za ta prava mogla je ujediniti sve slojeve, jer nije bila suprotna njihovim interesima. Podsjetimo se samo da je latinski bio službeni jezik do 1848, da su te godine službeno ukinuti feudalni odnosi, a proglašeno pravo jednakosti i političkih sloboda.) Te su se čitaonice borile za ta prava i bile su inicijatorom cijelog niza kulturnih i političkih aktivnosti: inicijatori ili osnivači kulturnih društava (npr. Maticu ilirsku, tj. Maticu hrvatsku, osnovala je Ilirska čitaonica u Zagrebu 1842), izdavanja knjiga i časopisa, političkih akcija i manifestacija, itd. Sadržaj rada tih čitaonica nije bio obrada novina, knjiga, časopisa, itd., u zemlji u kojoj nije bilo novina i časopisa na hrvatskom jeziku (tek su se u 19. st. počeli javljati), već je primarni sadržaj rada bila borba za hrvatske novine, časopise, te jezik, pismenost, škole, društva, itd., dakle ono što će pospješivati politički, kulturni i privredni razvoj. Stvaranje tih pretpostavki i šansi te borba za njihovo pravo na društvenost činilo je djelatnost tih narodnih čitaonica izrazito političkom djelatnošću povezanom i ovisnom o spoznajama i vrednotama građanskog društva u nastajanju. Ujedno, taj politički značaj njihove djelatnosti povezivao je rad narodnih čitaonica s općim društvenim ciljevima i interesima.

Ista ta očigledna uvjetovanost i motiviranost političkim i društvenim ciljevima vidi se i u radu "Bibliografija Hrvatska" (tiskanom u Zagrebu 1860) Ivana Kukuljevića Sakcinskog. "Kako naslov ove knjige svjedoči, naumi naše društvo izdati potpunu bibliografiju jugoslavensku, tj. osim hrvatske, još srpsku, slovensku i bugarsku, te upravo zato bismo prisiljeni, ovoj prvoj knjizi podati naslov "Bibliografija hrvatska", kojim imenom služila se veća strana stranih i novih pisacah ovdje popisanih knjigah..." (I. Kukuljević Sakcinski - predgovor, bez paginacije)(3).

Bibliografija se razvila u samostalnu djelatnost, postala je predmetom bibliotekarskog rada i sredstvom stručne i znanstvene djelatnosti. Na taj su način začeci hrvatske bibliografije, poput ostalih nacionalnih bibliografija, materijalna posljedica društvenih ideja i vrijednosti svoga vremena. Same "ideje nemaju materijalnu prirodu, ali jesu stvarne, jer izazivaju materijalne posljedice, što znači da su baš one, kad se isključe druge vrste uzroka, izazivači društvenih promjena. Moguće je dakle, otkrivati i opisivati materijalne posljedice izazvane idejnim i ideološkim razlozima točno onako kao što utvrđujemo posljedice nekih materijalnih uzroka" (D. Šušnjić - str. 635).

U tom kontekstu ukazali smo na to da je organizacija narodnih čitaonica, njihova struktura i funkcija "materijalna posljedica" sklopa društvenih ideja i vrednota jednog vremena te društva koje se za njih borilo. Nastanak i prve opće hrvatske retrospektivne bibliografije posljedica je istih uzroka.

Poslužimo li se terminologijom koju smo koristili pri analizi strukture informacijskog sustava, možemo uočiti i na ovim dosada opisanim primjerima da su nastanak, oblik organizacija rada informacijskih subjekata posljedica utjecaja i djelovanja ideja, vrednota, pravila ponašanja društvene sredine. Kako su svjetonazor, vrednote, pravila ponašanja elementi opće kulture, to sukladno našoj terminologiji i analizi strukture informacijskog sistema možemo reći da su elementi opće kulture i informacijska sredina (politički, privredni, kulturni podsistemi), imali odlučujuću riječ pri nastanku i oblikovanju opisanih "informacijskih subjekata". (Taj smo izraz stavili u navodnike jer se zapravo ne radi o pravnim subjektima informacijskog sistema, već o njihovom nastanku i genezi).

3.2 Informacijski subjekti i informacijska kultura

Tek kad se informacijska djelatnost počne razlikovati od privredne, kulturne, političke djelatnosti, tek tada počinje slabiti neposredan utjecaj sredine i opće kulture. Tada se počinju diferencirati informacijski subjekti od subjekata sredine (od političkih, ekonomskih, kulturnih subjekata). Na primjer: "Svakomu je poznato, da se ucebni zavodi u obce razdjeljuju u dva glavna razreda, u zavode, u kojih se pripravlja polje i sije sjeme obrazovanosti i nauke, kao: pucke škole, realke, gimnasia, visoke škole, škole pojedinih strukah, kao trgovacke, vojnicke, umjetne, itd. Drugi pak razred ucevnih zavodah je onaj, koji brani da njiva jednom uzorana i obradena radi zapuštanja ne postane opet ledinom, dapace da se u svakom obziru razploduje posijano sjeme, da popunjava,

umnožava i usavršava nauku u zavodih prvoga razreda uciepljenju; amo spadaju biblioteke universalne i strukovne, musea, zbirke numismaticne, starinarske, ethnograficne, prirodnicke, umjetne, obrtne, itd." (V. Bogišić - str.4).

Takve spoznaje stvaraju informacijsku kulturu i distanciraju je kao dio i podsustav opće kulture. Naime, tada opći ciljevi i zadaci ostaju zajednički i informacijskim i ostalim društvenim subjektima, ali svaki ih mora rješavati svojim načinom i svojim metodama. Navedimo primjere iz dva "različita" područja; prvi je iz bibliotečne djelatnosti, a drugi iz područja zaštite spomenika kulture i kulturnih dobara.

U prvom primjeru možemo razabrati da razvoj informacijskih organizacija i službi (u ovom slučaju biblioteka) mora biti ne samo praćen već se mora i temeljiti na svijesti o ulozi i zadaci tih službi u društvu. Informacijske organizacije i službe ne mogu se razvijati ukoliko ne postoje (formalno ili neformalno) prihvaćene društvene vrijednosti koje tumače i opravdavaju

njihovo postojanje. Na temelju tih vrijednosti i društvenih potreba dolazi do diferencijacije informacijskih subjekata od ostalih društvenih subjekata. Isto tako i svijest o toj razlici omogućava razlikovanje informacijske kulture kao specifičnog podsustava opće kulture. U 19. st. za razvoj bibliotekarstva u Hrvatskoj bila je odlučujuća jedna prosvjetiteljska koncepcija koja je naglašavala upravo tu obrazovnu i prosvjetiteljsku ulogu biblioteka; koncepcija koja se zalagala za obrazovanje naroda kao uvjeta općega društvenog razvoja: "...mislim, da se ni nam neće zamjeriti ako rečemo: da obrazovanosti jednoga naroda jedno od najvjernijih mjerilah jest, bogatstvo duševnih proizvoda u knjigah; to jest, broj, veličina i uredba njegovih javnih bibliotekah. Tu je istinu lako potvrditi dokazim iz najsajnije i najslavnije dobe u historiji najrazličitijih narodah." (V. Bogišić - str. 8). Zato opće pobude, spoznaje i svrhe informacijske djelatnosti poprimaju postojanost čijoj općosti teško da možemo što dodati i nakon 112 godina: "Biblioteka je osnovana i ustanovljena da bi je narod upotrebljavao i bez toga ona ne bi imala više vrijednosti nego ima blago koga nekakav bogati tvrdica u zemlju zakopa i koje nikomu nikakve koristi ne prinosi...." (V. Bogišić - str. 27; svi kurzivi su u originalu).

(I danas se moramo suglasiti s tim tvrdnjama, ali u drugom "kontekstu"; naime, možemo se i moramo zapitati kojim korisnicima, kakvim potrebama i kojim vrijednostima danas biblioteke služe, da ne bismo ostali pri koncepciji da je obrazovanje i prosvjetiteljstvo još uvijek jedina ili primarna funkcija biblioteka. Opća određenja osnovnih zadaća knjižnica, ili bilo kojih drugih informacijskih subjekata, često nisu sporna upravo zbog toga što su najčešće samo opća i formalna; s druge pak strane, ekonomskim, političkim itd. analizama o zadaćama i učincima informacijskih subjekata nedostaje sinteza, tj. njihovo vrednovanje u kontekstu cjelokupnog društvenog razvoja. Do takve analize možemo doći proučavanjem informatičke kulture.)

U drugom primjeru možemo pratiti na međunarodnom i nacionalnom planu promjenu odnosa prema zaštiti spomenika kulture u slučaju oružanog sukoba. U tom slučaju možemo razabrati utjecaj "informacijske" i "opće" kulture na zaštitu informacijske djelatnosti, odnosno značenje informacijskih službi za društveni i kulturni razvoj. "Sve do u 19. stoljeće znatan dio spomenika kulture tretirale su ratujuće i okupacione sile uglavnom kao uobičajen predmet pljačke, a isto tako i kao jedan od neprijepornih objekata katnog plijena. Epoha prosvjetiteljstva istakla je u 18. st. također i ideju protiv takvog postupka s kulturnim dobrima, o pravu svakog naroda na njegovu spomeničku baštinu, o potrebi poštivanja kulturnih dobara, o cjelini takvih dobara svih naroda kao njihovom zajedničkom dobru, kojim nijedna država nije ovlaštena da zavlada niti da njime samovoljno postupa. Međutim, tek je u 19. st. došlo do konkretnijeg pravnog reguliranja zaštite spomeničkog blaga na širem planu, najprije u nacionalnim zakonodavstvima niza država, pa zatim, u drugoj polovici 19. st. i do prijedloga i zatim do prvih ostvarenja međunarodnopravne zaštite bar dijela spomenika kulture u ratu" (B. Stulli, 1974/75, str. 316).

Značenje kulturnih dobara za društveni, kulturni, privredni i politički razvoj kako pojedinih zemalja,

tako i cijelog čovječanstva možemo razabrati i u obrazloženju motiva i razloga koji su doveli do prihvaćanja Haške konvencije o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba (1954):

- "da štete nanese kulturnim dobrima, ma kome narodu ona pripadala, predstavljaju štetu kulturnoj baštini cijelog čovječanstva, budući da svaki narod daje svoj doprinos svjetskoj kulturi"

- "da je čuvanje kulturne baštine od velike važnosti za sve narode svijeta i da je važno osigurati ovoj baštini međunarodnu zaštitu"

- "da bi zaštita ovih dobara mogla biti efikasna samo ako je organizirana još za vrijeme mira i to kako nacionalnim, tako i međunarodnim mjerama".

"Dakle, polazeći od koncepcije svjetske kulturne baštine, kojoj svaki narod doprinosi, naglašena je opća odgovornost za zaštitu te baštine, a iz koje kulturne odgovornosti proizlazi obaveza država, da već u mirnodopsko vrijeme provode zaštitne mjere, pa da se tako ostvari neophodno organsko jedinstvo nacionalnih sistema zaštite s međunarodnim sistemom, uspostavljenim ovom Konvencijom iz 1954. god." (B. Stulli, isto, str. 363).

Dakle, iz "kulturne odgovornosti" proizlazi niz obaveza država i međunarodne zajednice prema kulturnim dobrima. Ali danas to ima još jednu dimenziju - odgovornost kulture za društveni razvoj. To obavezuje informacijske subjekte da informacije o kulturnim dobrima i kulturnoj politici budu sredstvo općega društvenog razvoja; to obavezuje informacijske subjekte da rade na prikupljanju, pohranjivanju, selekciji i diseminiranju kulturnih informacija ne samo za potrebe kulturnog i obrazovnog već i privrednog, ekonomskog, političkog razvoja. Na taj način informacijski subjekti konstituiraju se kao specifične i samostalne organizacije i službe, ali ne samo u funkciji kulture kao društvenog podsistema nego i svih drugih podsistema, odnosno društva u cjelini; tako i informacijska kultura nije potkultura neke specifične društvene djelatnosti, već postaje dio opće društvene kulture.

3.3 Informacijski subjekti i oprema

Sredstva, bez obzira na to radi li se o tehnici i pomagalima ili metodama i klasifikacijskim sustavima za obradu dokumenata, samo su orude, sredstvo za obradu, čuvanje, pretraživanje i korištenje dokumenata. Ta sredstva oblikuju se spoznajama, vrednotama i pravilima informacijske kulture. Informacijska kultura onaj je kriterij što neposredno, jasno i precizno - jasno u onoj mjeri u kojoj je i sama dorečena - određuje izbor sredstava, njihovu namjenu, način rada i korištenja kako bi se zadovoljili neki opći društveni ciljevi i interesi. "...i najbogatije opskrbljena knjižnica ostaje zakopano blago, ako se ne uredi i ne upravlja tako, da bude svakome izobraženom državljaninu... pristupna..." riječi su I. Mažuranića prilikom potpisivanja pravila za uređenje Sveučilišne biblioteke 1876. godine, (prema J. Badalić - str. 206).

Ono dakle, što je kriterij za upravljanje knjižnicom i za izradu pravila nazivamo informacijskom kulturom. Sama, pak, pravila i sustav za obradu možemo ubrojiti u opremu ili sredstva.

Sredstva ili oprema te način njezine upotrebe ne nastaju ni iz čega, već na osnovi potreba i zahtjeva sredine a prema mjeri i spoznajama informacijske kulture. Navedimo uz tu tezu primjere o nastanku samo nekih pravila i odredbi o arhivskoj građi iz vremena kada se arhivska djelatnost tek počela razvijati. "Godine 1203. konstatirano je prije svega da je ranije vladala prilična nebriga za općinske spise. Naredeno je da se oni sakupe sa raznih strana gdje su bili pohranjeni tj. kod različitih općinskih organa, a i kod pojedinih bivših općinskih funkcionera i drugih građana. Zatim je naredeno da se sva ta dokumentacija, koja je pronadena i sakupljena, imade prepisati i upisati u jednu knjigu. Time se prije svega htjelo postići lakše, bolje i sigurnije korištenje grade u službene svrhe, a svakako da se time nastojalo i spriječiti gubitak tekstova važnih za dokazivanje općinskih prava. Za same originale naredeno je da se imadu zajedno pohraniti na odgovarajućem sigurnom mjestu. Time su i sami originali zaštićeni, pa osigurano da će se i oni moći koristiti u službene svrhe, kad god bude

potrebno da se, bilo gdje, podnesu na uvid i sami originali.

Ovo je zapravo u pravom smislu riječi jedna klasična odredba, koje se sadržaj varira u tolikim sačuvanim izvorima od XIII st. nadalje, po svim evropskim zemljama, kod svih tvoraca i imalaca arhivske grade, a posebno kod onih gdje je u pitanju korištenje takve grade u službene svrhe." (B. Stulli, 1967, str. 139-140).

Daljom brigom o arhivskoj građi donose se propisi koji će uskoro i dovesti do stvaranja "općinskih arhiva...": "...pa je god. 1262. donesena odredba, po kojoj svi općinski funkcioneri moraju, po isteku mandata svoje funkcije, predati 'sve spise i knjige i dokumente' u općinsku kancelariju. Njihovi nasljednici na odnosnoj općinskoj funkciji, mogu uzeti iz općinske kancelarije one spise i knjige, koje su im potrebne u vršenju njihove funkcije. Ova je odredba osobito važna i karakteristična, jer pokazuje ne samo brigu za što bolje osiguranje mogućnosti korištenja grade u tekuće svrhe, nego i po tome, što se iz ove odredbe naziru već prva nastojanja kako da se starija grada, koja nije više toliko potrebna u tekućem poslovanju, a potječe od raznih općinskih organa, u izvjesnoj mjeri koncentrira. Odredba je u stvari značila početak stvaranja 'općinskog arhiva', koji se nešto kasnije, tj. god. 1293., i spominje u sačuvanim izvorima kao 'archivum communis'" (B. Stulli, 1967, str. 140).

Svako informacijsko rješenje operativne naravi uvjetovano je prilikama i potrebama sredine te stupnjem razvoja informacijskih subjekata i razinom informacijske kulture.

Tako na primjer: Sveučilišna knjižnica imala je "do g. 1860. sastavljen mjesni katalog, do 1862. abecedni katalog, i to, kako Smodek kaže, ne samo knjiga nego i svih rukopisa i zemljopisnih karata, dapače i duplikata, a do 1866. dovršenje i stručni katalog sastavljen prema rasporedu kataloga Kraljevske knjižnice u Muenchenu. Smodekov stručni katalog imao je ove skupine: /.
Encyclopaedia, II. Philologica, III. Aesthetica, IV. Anthropologia, V. Philosophia, VI. Methematica, VII. Physica, VIII. Medicina, IX. Historia, X. Politica, XI. Ius, XII. Theologia. Prema tome, Smodek je imao ove kataloge: abecedni katalog na listićima (Catalogus schedalis) i kataloge u obliku knjige: mjesni katalog (Inventarium), abecedni katalog (Repetorium alphabeticum), stručni katalog (Cathalogus scientificus)" (M. Rojnić - str. 31). Sveučilišna je knjižnica "prema stanju od 30. rujna 1860... imala 15.709 svezaka i osim toga 1.927 dvostrukih svezaka, 43 zemljopisne karte i 158 rukopisa" (isto. str. 31).

Taj 1866. dovršeni stručni katalog, što je dijelio knjižni fond u 12 skupina, postao je već u to vrijeme nedostatan. Za one prilike u to vrijeme dolazi do naglog razvoja znanosti i znanstvenih institucija: te iste 1866. god. osniva se Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Sveučilište u Zagrebu osnovano je 1874 (1875. imalo je 270 studenata, a 1905. već 1.147 studenata). Prvi hrvatski znanstveni časopis Arhiv za povestnicu jugoslavensku Ivana Kukuljevića pojavio se 1851., a 1881. u Hrvatskoj i Slavoniji (bez Rijeke i Dalmacije) izlazilo je 18 stručnih listova (od 29), odnosno 1896. godine 40 stručnih listova od 81 što su tiskani u Hrvatskoj i Slavoniji (prema Kr. ugarskom središnjem statističkom godišnjaku - str. 429). (U ovom slučaju statistika nije razlikovala stručne i znanstvene časopise. Inače se smatra da je prvi stručni časopis na hrvatskom bio Gospodarski list /1842/, glasilo Hrvatskog gospodarskog društva.) Tijekom 19. st. osnovano je u Hrvatskoj niz strukovnih društava koja su, pogotovo pod konac stoljeća, okupljala velik broj članova.

Podsjetimo se još jednog primjera: god. 1876, dakle godinu dana nakon što je u Sveučilišnoj knjižnici dovršen i ažuriran stručni katalog sa 12 struka, tiskana je u Zagrebu knjižnica "Jugoslavenska knjižnica Ivana Kukuljevića Sackinskoga u Zagrebu". U toj knjižnici prikazana je struktura i sadržaj knjižnice I. Kukuljevića. Knjižnica je bila podijeljena u tri dijela: I. rukopisi, II. listine i povelje, III. tiskane knjige, a sadržavala je gotovo 12.000 tiskanih knjiga podijeljenih u 47 grupa (prema T. Jakić - str. 158). "Ona nije bila velika i znamenita samo po broju svojih svezaka, nego još više po svom unutarnjem sastavu, koji je bio svjesno, stručno i sistematski popunjavan sa težištem na historiji i književnosti prvenstveno slavenskoj, a zatim i općoj." (T. Jakić - str. 169). Za ono vrijeme, kada je Zagreb (1869) imao tek 20.000 stanovnika, takva je bogata i kvalitetna

knjižnica bila rijetkost i izuzetna pojava. Ali, mnogo je važnije to da "sastav Kukuljevićeve biblioteke jasno nam pokazuje, da je njen vlasnik osim ljubavi i razumijevanja za knjige imao i veliko stručno znanje. Nije dosta naime samo htjeti i imati materijalne mogućnosti, nego je potrebno itekako široko, upravo enciklopedijsko znanje, ako se želi stvoriti jedna takva biblioteka kao što je bila Kukuljevićeva." (T. Jakić - str. 159). Da nisu dostatne samo materijalne mogućnosti već i informacijska kultura, te adekvatna oprema, dokazuje i neposredna sudbina te knjižnice: Kukuljevićevu je knjižnicu kupila i preuzela 1868. Jugoslavenska akademija. A ni deset godina kasnije, 1877, za tu knjižnicu - premda je većinu fondova tvorila upravo Kukuljevićeva biblioteka - govori J. Badalić: "Bila je Knjižnica u stvari - časna gomila knjiga, ali gomila, a ne knjižnica" (J. Badalić - str. 206).

3.4 Oprema i informacijska kultura

O međusobnom utjecaju i uvjetovanju elemenata strukture informacijskih sustava govori zapravo cijela povijest i geneza nastanka informacijske infrastrukture; cijela je povijest zapravo priča o spletu tih utjecaja, oprečnih interesa, sukoba različitih ideja, pluraliteta vrednota, o sudbini tehničke opreme i praktičkih rješenja. Ponekad su npr. tehnička i prostorna rješenja dočekivana s velikim olakšanjem: "Poteškoće s prostorom uklonjene su tek u početku 1857. kada je knjižnica preselila u nove prostorije. Knjige su bile smještene u velikoj prostoriji koja se nazivala 'knjižnicom'; tu je bilo 36 visokih polica za knjige s dubokim pretincima tako da su se knjige mogle rasporediti u dva reda. Postojala je i sobica u kojoj su barem neko vrijeme bili odlagani duplikati. Za čitaoca je uređena čitaonica s dva duga stola i 36 mjesta. Knjižničar je imao vlastitu sobu" (M. Rojnić - str. 31). Spoznaja da je Sveučilišna knjižnica u jednom periodu riješila pitanje prostora morala je zvučati ohrabrujuće i umirujuće; takva pak vijest, odnosno opis opreme, danas pomalo zamara.

Ali to nije bio uvijek slučaj s uvođenjem nove opreme i metoda rada. Na primjer, vijest o reorganizaciji pošte i uvođenju poštanskih maraka uzbudila je i duhove u Zagrebu - jer su se zagovarale novine suprotne postojećem sustavu društvenih odnosa i vrijednosti. Navodimo taj primjer s poštom jer je pošta bila nekada, jednako kao što je to i danas, važan činitelj komunikacijskog sustava.

Jedna od velikih zapreka reorganizaciji pošta u Engleskoj, kao i uzrok otpora deset godina nakon toga u Zagrebu, bila je novina da se poštarina plaća unaprijed, a ne prilikom primitka pošiljke kao što je bilo dotada. Danas nam se taj razlog može činiti nevažnim, sporednim, problemom čija je narav prije tehnička ili organizacijska, a ipak to rješenje plaćanja poštarine unaprijed (što je bilo i razlogom uvođenja poštanskih maraka) zadiralo je "u osjetljivo pitanje tradicije, po kojoj se plaćanje poštarine unaprijed smatralo nepristojnošću i uvrijedom prema primaocu pošiljke, a koja se sastoji u tome što se primaocu na neki način stavlja na znanje da pošiljalac smatra kako on ne može platiti poštarinu" (V. Sokol - str. 104)(4). Čuvanje tradicije obrazlagale su proaustrijske novine u Hrvatskoj pravnom nemogućnošću da pošta nekoga prisiljava da čini ono što ne želi (tj. da plaća poštarinu unaprijed), pozivalo se na očitu nepravdu da se zbog nefrankiranja pisama ubire globa od primaoca te da je novi sistem plaćanja poštanskih usluga (tj. uvođenje poštanskih maraka) nepovoljniji od staroga (prema istom izvorniku).

Nasuprot takvoj obrani starog sustava ideja i vrijednosti Bogoslav je Šulek pišući o najavljenim reformama u Slavonskom jugu, 29.IX 1848, kritizirao bivši Metternichov policijski režim u kojem se "pošta nije smatrala sredstvom za umnožavanje uzajamnog općenja, već kao izvor dohodakova", jer se nije težilo da se "ljudi upoznaju, nego da platjaju". Smatrajući poštu "sredstvom za umnožavanje uzajamnog općenja" sa zadaćom da se "ljudi upoznaju", a ne da plaćaju, B. Šulek pripisivao je pošti izrazito važnu ulogu u političkom, ekonomskom i kulturnom životu naroda. Odnosno, u nerazvijenosti pošte on vidi uzrok i zaostalosti društvenog života u Hrvatskoj. Zato Šulek najavljenoj reformi pošte pridaje izrazito političko značenje(5).

Kao urednik novina on je bio svjestan da o organizaciji pošte i visini poštarine ovisi i distribucija

novina. A novine su u to vrijeme bile glavno sredstvo političke borbe(6) . No Šulek je, poput drugih preporoditelja, bio svjestan i kulturne dimenzije tih promjena. Tako se od samog početka u Slavenskom jugu i Jugoslavenskim novinama propagira i stvara domaća poštanska terminologija: "To je nastojanje u izravnoj vezi s borbom hrvatskih preporoditelja i narodnjaka protiv germanizacije i mađarizacije u radu državne administracije, u kojoj su upravo pošta i željeznica imale vrlo krupnu protunarodnu ulogu" (V. Sokol - str. 114). Stvaranje hrvatske poštanske terminologije imalo je veliko kulturno, a ujedno i političko značenje. Toj svijesti o političkom i kulturnom značenju terminologije i doprinosu njezinu stvaranju, onom što bismo danas nazvali informacijskom kulturom, svemu tome pridavalo se veliko značenje(7). Danas, kada je riječ o terminologiji za kompjutorsku opremu i poslovanje, kada je riječ o terminima iz područja hardwarea i softwarea, i suvremenih komunikacijskih sredstava i sistema, danas se prema tome odnosimo mnogo nemarnije. Doprinos vlastitog informacijskoj kulturi zanemaruje se, a nekritički se koristi strana terminologija.

4. Tri pristupa informacijskom sustavu

Naveli smo tek nekoliko primjera u vezi s elementima strukture informacijskih sustava, s njihovom međusobnom povezanosti, uvjetovanosti i ovisnosti. Već i tih nekoliko primjera iz prošlosti i povijesti informacijske infrastrukture ukazuje na to da je teško napraviti prioritetsnu listu elemenata strukture IS. Pa ipak, to se pitanje nužno nameće pri metodologiji koncipiranja, projektiranja i razvijanja informacijskih sustava. Za one koji se neposredno time bave važno je znati da li je težište pri stvaranju i razvijanju IS na: a) novoj vrsti organizacije (postojećih i budućih) informatičkih subjekata, b) na institucionalizaciji, tj. preciziranju prava i dužnosti, odnosno pravila ponašanja za informacijske subjekte - pa se tako težište stavlja na pravnu regulativu, ili pak c) na sustavu vrijednosti po kojima će se konstituirati i ponašati određeni IS.

Neosporno je da su sva tri pristupa međusobno povezana i da se ovisno o tome kako je riješen jedan pristup limitira drugo i treće određenje. Upravo zbog toga postavljamo pitanje: što znači ako se težište u metodologiji stvaranja IS stavlja na jedan od tih pristupa?

Pitanje organizacije zapravo je pitanje stvaranja mehanizma koji će osigurati ostvarenje interesa subjekta što sudjeluju u informacijskom procesu. Zato je pitanje organizacije IS uvijek vezano za istraživanje i preciziranje interesa sudionika IS, interesa koji su obično na globalnom planu zajednički, ali praksa pokazuje da su neposredni, operativni ciljevi što se temelje na partikularnim interesima češće suprotni no što se poklapaju. Zbog toga interesi, kao osnovi činitelj organizacije IS, ne mogu osigurati stabilnost i stalnost toga sustava - budući da su neposredni interesi i informacijskih subjekata i korisnika IS uvjetovani prilikama. A to znači da se organizacijski problemi IS moraju rješavati od (ne)prilike do prilike, ovisno o mjeni interesa - a to znači stalno.

Jednako je teško institucionalizirati odnose u IS, odrediti pravila ponašanja raspodjelom prava i dužnosti kako bi proklamirane norme postale realni društveni odnosi. Obično se status svakog sudionika IS već zasniva na određenim, specifičnim (u ovom slučaju to znači partikularnim) institucionaliziranim odnosima. Ta svoja specifična prava i dužnosti sudionici IS morali bi korigirati prema pravilima zajedničkog ponašanja; zato se postavlja pitanje: tko je, ili što je, autoritet koji može osigurati da proklamirana institucionalizacija IS postane praksa realnih društvenih odnosa? Ne radi se samo o želji za idealnom raspodjelom prava i dužnosti, o želji iskazanoj pravnim propisima.

Utoliko se pokazuje da je sustav vrijednosti i ideja na kojima počiva neki IS ipak ono što daje stabilnost i trajnost jednom sustavu; i to u znatno većoj mjeri no što može osigurati organizacija, institucionalizacija ili pak tehnička osnovica IS. Jednako kao i društveni sustav vrijednosti i u ovom slučaju vrijednosti se mijenjaju mnogo sporije.

Područje vrijednosti IS najmanje je istraženo, pa i sama uporaba ovog termina može podrazumijevati različita značenja i obaveze(8). Ipak, sustav vrijednosti pretpostavlja promišljeni dogovor različitih subjekata u izboru inačica pri oblikovanju zajedničkog IS, sa zajedničkom odgovornošću za njegovu

sadašnjost i budućnost. Sustav vrijednosti prestaje biti apstrakcija, on postaje praktični kriterij i za organizaciju i za institucionalizaciju IS. Taj praktični kriterij jest ono što osigurava kontinuitet i stabilnost razvoja bez obzira na mijene kroz koje, ovisno o prilikama, prolazi IS.

5. Informacijski sistem i informacijsko/dokumentacijske organizacije i službe

Dosada smo pokušali odrediti IS i elemente njegove strukture. Rekli smo da su arhivi, muzeji, biblioteke, referalni centri, računski centri itd. različite vrste informacijsko/dokumentacijskih organizacija i službi, odnosno jedna vrsta informacijskih subjekata što tvore IS. No, postavlja se pitanje: u kojem i kakvom su odnosu informacijsko/dokumentacijske organizacije i službe i informacijski sistemi? Da li se pojedine službe mogu poistovjetiti sa IS ili su pak samo njegov dio? Ako su npr. biblioteke, arhivi, muzeji dijelovi IS, da li su oni segment IS s cjelokupnom svojom djelatnošću ili pak samo dijelom svoje aktivnosti?

Na ta pitanja možemo odgovoriti ako ih prethodno razmotrimo na konkretnom primjeru. Danas i mi sve više govorimo o bibliotečnim informacijskim sistemima; ali kako definiramo osnovne zadaće knjižnica? Većina definicija uključuje četiri glavne aktivnosti biblioteke (prema R. C. Bengueu -str. 223):

- a) prikupljanje dokumenata (publikacija)
- b) čuvanje tih dokumenata
- c) organizacija prikupljenih dokumenata u zbirke
- d) širenje dokumenata i informacija koje biblioteka posjeduje; ta aktivnost može uključivati i interpretaciju.

To su četiri glavne aktivnosti svake knjižnice. Sveukupnost tih aktivnosti čini biblioteku. Ali biblioteka kao služba ne ulazi u informacijski sustav s cjelokupnom svojom djelatnošću. Za informacijski sistem važna je ponajprije informacijska djelatnost biblioteka (širenje dokumenata i informacija, te eventualno interpretacija podataka), dok su dokumentacijska i komunikacijska djelatnost (prve tri aktivnosti prema gornjoj podjeli) pretpostavke, uvjeti, koji omogućavaju da se zbivaju informacijski procesi. Dakle, informacijska aktivnost biblioteke čini biblioteku segmentom informacijskog sistema, čini je informacijskim subjektom.

Da bi kao organizirana služba mogla obavljati takvu informacijsku djelatnost, svaka knjižnica mora imati razvijene i dokumentacijske i komunikacijske postupke. Sudjelujući tek dijelom svoje aktivnosti u IS, svaka knjižnica osim toga ima niz specifičnih zadaća što je određuje kao samostalnu službu (mislimo u prvom redu na prikupljanje i čuvanje raznih vrsta dokumenata te na organizaciju dokumenata u različite zbirke).

S druge strane, informacijski sustav nije prosti zbir informacijskih službi, povezanih u jednu cjelinu kojoj bismo mogli odrediti čvrstu organizacijsku formu. Informacijski je sistem djelomično i to, ali i mnogo više od toga. IS je, kao što smo već rekli ranije, sklop informacijsko/dokumentacijsko/komunikacijskih službi, ali i oblik društvenih odnosa. Informacijski sistem je svojstvo, kvaliteta sveukupnih kapaciteta i mogućnosti službi koje tvore IS. On je svojstvo informacijske djelatnosti, svojstvo međusobno povezanih službi, a ne organizacija mimo tih službi. Radi se o novoj kvaliteti informacija i o novoj vrsti usluga. Dok pojedine službe izvještavaju samo o fondovima svojih službi, dotle IS pruža obavijesti relevantne za cijelo područje ili određenu djelatnost (budući da obuhvaća i povezuje sve službe relevantne za neko područje ili neku djelatnost).

6. Informacijsko/dokumentacijske službe i kompjutori

Sa stajališta korisnika, informacijski sistem osigurava novu vrstu informacija, novu ne toliko po sadržaju obavijesti, već po obuhvatu njezinih izvora, garantirajući relevantnost izvora, tj. opseg i doseg pružene obavijesti. Relevantnost informacije u ovom smislu ovisi o koheziji IS, tj. stupnju institucionalizacije i organizacije rada informacijsko/dokumentacijskih službi. Zacijelo da pri tome standardizacija i unifikacija metoda što se koriste u dokumentacijskim postupcima ima veliku ulogu. Ali, to ni u kojem slučaju ne znači da ujednačenost metoda i sredstava tvori IS, npr. da jedino automatska obrada podataka omogućava uspješan informacijski sistem.

Kompjutor je tek jedno od sredstava, sredstvo koje je po svojim pokazateljima najprivlačnije, ali nije jedina moguća tehnika za obavljanje informacijske aktivnosti. Ovisno o prilikama i mogućnostima sredine, treba izabrati najpovoljnije metode i tehnike za informacijske i komunikacijske procese, sukladno kriterijima o kojima je bilo riječi. Dosadašnja nam iskustva govore da se u IS uvijek susrećemo s kombinacijom različitih metoda i tehnika, pri čemu jedna ili više metoda mogu dominirati u komunikacijskom procesu. One službe ili onaj IS, što su se oslonili samo na jednu vrstu tehnike ili jednu metodu, obično su nakon nekog vremena bili prisiljeni iz temelja mijenjati svoje zamisli i organizaciju rada.

Ovdje ne bismo govorili o mogućnostima, području i načinu primjene kompjutora u knjižnicama, arhivima i muzejima, već samo o značenju te primjene s obzirom na njihove odnose prema informacijskim sistemima. Primjena kompjutora npr. u knjižnicama omogućava racionalnije, efikasnije i preciznije obavljanje informacijsko/dokumentacijskih poslova. Ali primjena kompjutora u knjižnicama, na osnovi onoga što je do sada već rečeno, ne čini knjižnicu informacijskim sustavom, već modernom knjižnicom što obavlja svoje tradicionalne poslove na racionalan, efikasan i precizan način. Takva je knjižnica izmijenila svoju organizaciju rada i način korištenja dokumenata, dakle izmijenila je svoju fizionomiju, ali bi ipak bilo previše reći da je postala IS, budući da nije izmijenila i svoje osnovne ciljeve i zadaće.

Informacijski sustav nastaje povezivanjem raznih službi u jednu cjelinu. Veze što umrežuju različite službe nisu samo telefonske, teleprinterske, tj. telekomunikacijske linije već su to u prvom redu različiti oblici društvenih odnosa i društvenih normi čiji je cilj ostvarivanje nove kvalitete u informacijskoj djelatnosti. Kompjutor može biti jedna od tehnika što omogućava da se ostvare informacijski (društveni) odnosi između pojedinih službi. Utoliko je on tehnička i tehnološka osnovica novih kvalitetnijih informacijskih procesa. Umrežavanje službi u IS osigurava pouzdaniju i društveno relevantnu obavijest (9). Informacijski sistemi teže osigurati relevantne informacije za društvo, dok je težište pojedinih službi nužno na relevantnosti informacije s obzirom na njezin sadržaj, tj. na relevantnim stručnim obavijestima.

Izvjernost i pouzdanost informacija za društvo osnova je što omogućava bržu institucionalizaciju IS; korisnici, naime, zahtijevaju garanciju za relevantnost obavijesti koje primaju, a tu relevantnost traže ponajprije u provjerenosti, svrhovitosti i smislenosti obavijesti, a ne u njezinoj istinitosti. Takvu vrst informacije može im osigurati samo institucionalizacija IS i povezanost IS s općim društvenim ciljevima.

Obavijest mora biti društveno relevantna, a da bi bila takva, ona mora biti institucionalizirana. Institucionalizacija IS prava je mjera kompjutorizacije informacijskih službi. Granice kompjutorizacije određene su društvenim odnosima što se preklapaju i sukobljavaju u području informacijske djelatnosti, a doseg kompjutorizacije pojedinih službi limitiranje društvenim normama. Društvene norme odgovor su na pitanje do koje mjere je zajednica spremna prihvatiti kompjutorizaciju - do koje je granice spremna plaćati i koristiti usluge ovako ili onako koncipiranog informacijskog sistema(10). Ujedno, društvene su norme indirektni odgovor i dogovor o potrebama neke zajednice za društveno relevantnim informacijama.

Bilješke:

1. Npr. prema Unescovom rječniku (G. Wersig, U. Neveling - str. 151) informacijski je sustav svaki sistem koji je sposoban za komunikaciju i obradu informacija, a prema sovjetskim autorima ("Slovar terminov..." - str. 21) informacijski sistem je onaj sistem koji je povezan ili sudjeluje u nekom informacijskom procesu.
2. Podatak za Hrvatsku i Slavoniju, prema: Kr. ugarski središnji statistički ured, str. 389
3. Motivirana društvenim ciljevima, ta je bibliografija na njima utemeljena, pa je dijelila sudbinu i zablude ideja što su joj bile vodilje: "Kada budu jednom sve četiri grane jugoslavenske, barem u knjižtvu, imale jedno ime, kao što smo po zemlji, u kojoj obitavamo, i po jeziku, kojim pišemo, malom iznimkom doista jedni: onda će nestati svih historičnih posebnih imenah, kao što je nestalo kod Niemacah, Talijanah i Francezah, te mi Hrvati biti ćemo prvi, koji ćemo i u napred, kako i dosad, za obću slogu i svrhu žrtvovati sve svoje posebno blago." (isto). Pokrenut političkim i kulturnim ciljevima, Kukuljević se upustio i ostvario veliki kulturni pothvat, iako "u njegovo doba kod nas nije bilo knjižnice dobro snabdjevene hrvatskim knjigama, on sam nije vladao bibliografskom metodom, njemu je... bilo više do toga da pribilježi knjige i tako upozori na njih, nego da ih opiše bibliografski besprijekorno". Zato "njegovu bibliografiju moramo promatrati i ocijenjivati i s općeg kulturnog i nacionalnog stanovišta. Ivan Kukuljević Sakcinski, on sam, prije 114 godina sakupio je i izdao prvu i do danas jedinu opću hrvatsku retrospektivnu bibliografiju. Svjesno naglašavam, do danas jedinu, jer upravo u tome i leži važnost i značenje Kukuljevićeve bibliografije, što je ona ostala do danas jedina i bez zamjene, što je još uvijek upotrebljiva kao značajan doprinos poznavanju literature na hrvatskom jeziku". (T. Jakić, str. VI/VII, u I. Kukuljević).
4. Isti su prigovori ponovljeni u zagrebačkim proaustrijskim novinama Siidslawische Zeitung: "Nitko ne plaća rado kada pismo predaje pošti, ali, u pravilu, svatko će kada pismo primi rado platiti nekoliko groša za vijesti koje se nalaze pod zavojem, a koje vjerojatno sadrže za njega zanimljive vijesti" (prema V. Sokol, - str. 177).
5. "Istakao je protuhrvatsku politiku Ugarske, koja je i u poštanskosaobraćajnoj politici diskriminirala Hrvatsku. Provodeći takvu politiku, Ugarska je nastojala izbjeći izravne poštanske veze između Hrvatske i Slavonije, pa je pošta iz Zagreba u Osijek išla čak preko Pečuha, a Šulek to ocjenjuje kao 'glavni izvor nemarnosti prema narodnim stvarima u Slavoniji'" (V. Sokol, str. 110).
6. Nerazvijenost pošte, osobito veza s Dalmacijom, tištala je već i Lj. Gaja jer je ograničavala distribuciju Danice, a time uvjetovala i nakladu toga lista. "Naklada je Gajevih listova naglo pala u toku 1836. i 1837. Dok je početna bruto-naklada iznosila 750 primjeraka, ustalivši se pri kraju 1835. na 520 primjeraka... Nije se ispunila nada da će se naklada povećati, ili barem izravnati prilivom pretplatnika iz Vojne krajine i južnih zemalja; donekle su morale tome biti krive slabe saobraćajne veze, loša dostava kod poštanskih ureda, seobe krajiških oficira, a sudeći po nekim slučajevima započela je i sabotaža protiv ilirskih listova. Neke su pošte namjerice uništavale pojedine pošiljke" (J. Horvat - str. 123).
7. "Nastojeći da što više eliminira stranu terminologiju i u narod proturi domaće, hrvatsko nazivlje za poštanske usluge, materijal, tiskanice itd., spomenute su novine konzekventno upotrebljavale izraze biljeg ili listovni biljeg (Postmarke, Briefmarke), obćenje (Verkehr), poštarina (Postporto), zavitak pisma, zavoj ili lisnica (Koverte), navadno ili prosto pismo (ordinari Brief, Einfaches-Brief), pošiljka (Sendung), listovna pošta (Briefpost), vozna pošta (Fahrpost), cionovnik (Tariffe), listovna ladica ili Ustanica ili listovna škrinjica (Briefkasten), manjak (Defizit), listovni povoj (Umschlag), ogledi (Muster), unekerstni zavoj (Kreutzband), nadpis (Adresse), popeciteljstvo i popecitelj (Ministerium, Minister), državni zakonoša (Gesetz-Blatt), oprematelj (Expeditor), tečaj pošte (Post-Kurse), raznositelj listovah (Brieftrager), dostavljanje (Zustellung), poštanski činovnik (Post-Beamter). Vec samo tih nekoliko pokupljenih naziva iz dvaju članaka pokazuje koliko je svaka pojava koja je zasijecala u društveni život, pa tako i reforma pošte, bila u Hrvatskoj iskorištena u političke

svrhe" (V. Sokol, str. 114-115).

8. Mi smo u tekstu "Informacija i vrijeme" pokušali prikazati da je izvor vrijednosti postojećih informacijskih sustava u organizaciji i kontroli društvenog vremena.

9. Pri tome ne mislimo da će obavijesti diseminirane iz nekog IS biti "istinitije" i točnije od obavijesti iz nekog drugog izvora. Ne. Samo obavijesti iz velikih IS bit će, ili jesu, uvijek društveno relevantne obavijesti i njima će korisnici davati prioritet.

10. Tehničke značajke strojeva ne određuju doseg i granice njihove primjene. Te su značajke samo argumentacija za društvena stajališta koja artikuliraju društvene odnose i norme.

PITANJE O IZVORU I PORIJEKLU OBAVIJESTI

1. Razvoj informacijskog fenomena

Do odgovora na pitanje o izvoru i porijeklu informacija mogli bismo posredno doći kada bismo znali nešto više o povijesti i razvoju obavijesti, odnosno kada bismo znali odgovore na pitanja: Da li se i kako razvija informacijska pojava u komunikacijskom procesu? Postoji li unutarnji razvoj obavijesti u informacijskom sustavu?

Na ova pitanja u teoriji informacijske znanosti preteže uglavnom jedan odgovor koji se svodi na to da teoretičari informacijske znanosti samoj informaciji ne pristupaju kao povijesnoj pojavi, pa se implicite pretpostavlja da informacije uopće nemaju svoju vlastitu povijest, da se one ne razvijaju, nego naprosto usvajaju u informacijskom procesu i to tako da korisnik dolazi do informacije kroz izravnu komunikaciju ili pak pretraživanjem podataka u informacijskom sustavu; tako se teorijski problem razvoja informacija sveo na problem usvajanja nepoznatih spoznaja i na problem dostupnosti podataka i publikacija. To je najrasprostranjenije shvaćanje na kojem se zasnivaju i grade teorije o pretraživanju informacija i organizaciji informacijskih sustava.

Teorijska i praktična neodrživost teze da informacije nemaju povijest očita je za svaku ozbiljniju znanstvenu kritiku. Ali činjenica da je, unatoč tome što i većina autora zagovara ideju da su informacije presudne za razvoj, ne postoji i teorija o razvoju same obavijesti. U najboljem slučaju pretpostavlja se da je informacija znanje nastalo na jednom mjestu, a za nepoznatog dislociranog korisnika, pa je zadaća informacijskog procesa da bude posrednikom između izvora i mogućeg odredišta; ova teza omogućava prikaz razvoja informacijskih sistema i komunikacijskih mreža, ali samo na razini opisa pojedinih sistema, a ne i na teorijskoj razini kao tumačenje razvoja jedne društvene činjenice poput obavijesti.

Teorije o informaciji kao (ne)dostupnom znanju zasnivaju se na dvije grupe argumenata kojima se informacija ipak dovodi u vezu s rastom i razvojem. Prema prvoj grupi argumenata informacijska djelatnost nastaje i razvija se kao posljedica eksponencijalnog rasta znanja i (znanstvenih) publikacija (D. de S. Price, A. I. Mihajlov); između informacija i znanja postoji i ne postoji razlika, odnosno "znanje je struktura pojmova povezanih njihovim relacijama, a informacija je mali dio takve strukture" (pa se struktura znanja mijenja u novu modificiranu strukturu kad joj se pridoda neka informacija - B. C. Brookes, 1980, str. 131).

Prema drugoj grupi argumenata razvoj informacija se poistovjećuje s razvojem komunikacijskog medija. Tako, naprimjer, i V. M. Rozin tvrdi da razvoj informacija možemo podijeliti u tri etape i da treba razlikovati tri tipa informacija: usmenu, knjižnu i strojnu, to jest: "U ezoteričnim kulturama vladala je usmena tradicija i predaja znanja. (...) S razvojem pismene tradicije i pismene predaje znanja ... formira se novi tip informacije - 'knjižni' (...) Treća etapa počinje s razvojem kompjutorske tehnike, automatizacije intelektualnih procedura, razvojem novih sredstava veza i obrade informacija" (V. M. Rozin, 1986, str. 89).

Ono što, čini se, nije sporno u teorijama informacijske znanosti jest to da se pojava i razvoj informacijske djelatnosti povezuje s: a) razmjenom znanja, b) komunikacijskim medijima te c) metodama i tehnikama "procesiranja" znanja (tj. obradom podataka). Ono što jest sporno u tim teorijama njihova je parcijalnost i nekonzistentnost unatoč fragmentarnoj istinitosti njihovih teza; odnosno, izostalo je nepostojanje tumačenja povijesnog razvoja informacijskih funkcija i informacijskog fenomena jer nisu istražene relacije između znanja, komunikacijskih medija i informacijskih procedura.

2. Instrumentalizacija simboličkih funkcija

Na jednom smo drugom mjestu zagovarali moguće tumačenje ovih relacija i metodologiju za

proučavanje razvoja informacija. Osnovna je ideja naše interpretacije da znanje treba istraživati kao simbolički proizvod koji je podložan povijesnim promjenama i razvoju, ovisno o međusobnim relacijama funkcija koje određuju znakovni sistem te načinu uporabe nekog simboličkog sistema i njegovih proizvoda (M. Tuđman, 1986).

Znanje, pak, kao simbolički proizvod određuju slijedeće funkcije: spoznajna, komunikacijska i informacijska. Spoznajna funkcija pretpostavlja djelatnost imenovanja i poimanja predmeta, komunikacijska funkcija pretpostavlja djelatnost diseminacije i distribucije zapisa (znanja), a informacijska funkcija djelatnost pohranjivanja (akumulacije), zaštite i pretraživanja zapisa na nekom nosiocu zapisa. Znanje se kao simbolički proizvod razvija kao cjelina, a pojedine funkcije (spoznajna, komunikacijska, informacijska), što konstituiraju znanje, neraskidivo su uzajamno povezane(1) .

Međufunkcionalne veze i odnosi nisu konstantni, nevažni i zanemarivi sa stajališta organizacije znanja jer upravo mijenjanje međufunkcionalnih veza, a to znači mijenjanje funkcionalne organizacije (usmenog, pisanog, strojnog) znanja osnovna je značajka i sadržaj informacijskih procesa. Ako je ova teza točna, onda treba ispitati nekritičke pretpostavke od kojih polazi teorija informacijske znanosti. Drugim riječima, treba postulirati i kritički ispitati drugu tezu: struktura i organizacija znanja stalno se mijenja i razvija, i to ne samo sa stajališta novih spoznaja već i pod utjecajem novih komunikacijskih sistema, ali i informacijskih metoda i tehnika razmjene znanja. Te promjene i razvoj uvjetovane su nastankom novih funkcija i međufunkcionalnim vezama i odnosima što konstituiraju znanje kao proizvod simboličke djelatnosti.

Zato nije dostatno tvrditi (kao što se to dosad činilo) da su funkcije međusobno povezane (na neki neodređen i nejasan način), već treba istražiti prirodu funkcionalnih veza i njihovih promjena. Zbog toga za teoriju informacijske znanosti problem razvoja međufunkcionalnih veza i odnosa postaje središnji problem istraživanja razmjene znanja kako bi se mogla razumjeti i uloga i učinci ne samo spoznajne i komunikacijske već i informacijske funkcije.

Dakle, treba odustati od teze da su informacijska tehnologija i razvoj informacijskih sustava sami po sebi presudni činitelji za rast i razvoj znanja jer to nijedna simbolička funkcija nije sama po sebi pa treba precizirati metodologiju za proučavanje funkcija (i njihovih međuodnosa) koje su presudne za oblikovanje znanja.

Metodologijsko polazište za analizu koju zagovaramo nalazimo u semiotičkom pristupu znanju kao proizvodu simboličke djelatnosti. Pritom smo od uobičajenog semiotičkog pristupa znaku odstupili u dvjema točkama: prvo, uobičajenu trijadičku relaciju koja određuje znak (oznaka, sadržaj, označeno) proširili smo četvrtim elementom koji smo nazvali "nosilac oznake", i drugo, najmanja moguća jedinica analize znanja jest "frazza", a ne znak(2).

S metodologijskog stajališta važno je i slijedeće mišljenje koje smo usvojili: priroda simboličke djelatnosti određena je sredstvima s pomoću kojih se ta djelatnost ostvaruje. Naime, primjena oruđa i strojeva u simboličkoj djelatnosti presudna je za oblik i strukturu znanja, i to zato što instrumenti (strojevi i oruđa) imaju (ili mogu imati) svoju primjenu u simboličkom procesu na nekom od slijedeća tri mjesta: a) u procesu spoznaje kao medijatori između spoznajnog subjekta i stvari koja se spoznaje; b) u komunikacijskom procesu kao sredstvo (stroj) za organizaciju zapisa (pisaći stroj), multiplikaciju zapisa (tisak), distribuciju zapisa (radio, TV) itd.; c) u informacijskom procesu kao sredstvo za pretraživanje, generiranje ili reorganizaciju zapisa na nekom nosiocu zapisa (tj. mediju kao što su kompjutorska memorija, video-disk, video-zapis itd). Dakle, danas je moguća primjena instrumenata, odnosno instrumentalizacija simboličke djelatnosti u cjelosti ili, pak, neke simboličke funkcije (spoznajne, komunikacijske, informacijske)(3) .

3. Podatak kao forma neposrednog iskustva

Ali instrumentalizacija simboličke djelatnosti nije promijenila samo strukturu i organizaciju simboličkih proizvoda. Pritom ne mislimo tek na razvoj potpuno novih djelatnosti koje su se javile samo u dvadesetom stoljeću (poput radija, filma, televizije, kompjutera te svih mogućih kombinacija između ovih i drugih medija zahvaljujući jednako tako fascinantnom razvoju (tele)komunikacijskih sistema od satelitskih do javnih mreža za prijenos podataka, već na jednu mnogo fundamentalniju promjenu koja je zadesila čovjeka: priroda ljudskog iskustva iz temelja se promijenila.

S instrumentalizacijom simboličke djelatnosti čovjek je, po svemu sudeći, nepovratno izgubio prirodno iskustvo neposredno iskustvo. Riječi više ne imenuju stvari neposredno. "Čovjek se ne može više izravno suočiti s realnošću, ne može joj se, tako reci, postaviti licem u lice. Što više napreduje čovjekova simbolička djelatnost, izgleda da se razmjerno tome gubi fizička realnost." (E. Cassirer, 1978, str. 42-43).

Kako se čovjek rijetko i sve teže izravno može suočiti s fizičkom realnošću, izvor znanja nije više neposredno iskustvo- zor i osjetilna spoznaja ili pak razum i razumska refleksna o neposrednom iskustvu. Stvarnost nije više fizička stvarnost koja se može iskusiti neposredno: s prodorom u makro i mikro svijet čovjek je iskusio da je i "neposrednost predmeta ... već /je/ posredovana znanstvenim umom i proračunom što osigurava izvjesnost iskustva" (D. Pejović, 1984, str. 64). S razvojem simboličke djelatnosti iskustvo čovjeka postaje posredno: osjetilno iskustvo neadekvatno je u mikro i makro svjetovima; ovi se svjetovi mogu dohvatiti i iskusiti samo posredno putem podataka koji se očitavaju s instrumenata. Tako se podaci javljaju kao supstitucija za neposredno iskustvo, odnosno kao izvor i forma neposrednog iskustva.

Umjesto neposrednog iskustva čovjek je suočen s podacima. Podaci postaju glavni izvor znanja ne samo o prirodnoj već i o društvenoj stvarnosti: čovjek se našao u nizu posredovanih društvenih odnosa (od ekonomskih i političkih do osobnih i kulturnih) koje nikada neposredno ne može iskusiti, ali koje jedino putem podataka može "očitati" i jedino posredstvom podataka ili kao podatak može participirati u njima.

Izgubivši neposrednost predmeta čovjek je izgubio i izravan put do činjenica: jednako kao i stvari i činjenice je tek neizravno moguće izvesti iz podataka. Svijet je, dakle, određen podacima, a ne činjenicama. Svijet je određen podacima, a time je čovjek izgubio i neposrednost svijeta, pa "svijet ne predstavlja trajnu danost koju valja interpretirati, nego prvu mrežu informacija" (P. Francastel, 1974, str. 96). Podaci nisu više supstitut stvarnosti, već oruđe pristupa i komunikacije; podatke ne determinira stvarnost, već simbolički sustav i simbolička djelatnost.

Zato podaci ne stoje namjesto stvarnosti, već na mjestu stvarnosti, jer oni nisu slika stvarnosti, već samo mjesto fiksiranja i čuvanja stvarnosti. Kao proizvod konceptualizacije i komunikacije podaci su oblik kojim se sama stvarnost istodobno i zamišlja i posreduje. Kao izvor spoznaje podaci su metaznanje; oni su mišljenju zadani dvojako, i kao stvarnost i kao prošlo znanje, što u komunikaciji zahtijeva njihovo dvostruko vrednovanje i promišljanje.

Ta dvostruka priroda podataka zahtijeva nova tumačenja ako želimo doći do odgovora na naše prvo pitanje o izvoru i porijeklu obavijesti. Zato ćemo sada razmotriti problem vrednovanja podataka s motrišta izvora i porijekla obavijesti.

4. Metakriteriji za vrednovanje podataka

Epistemologija informacija mora se pozabaviti pretpostavkama na kojima počiva razmjena znanja kako bi doprla do onog "fundamentalnog pozadinskog znanja" kojim tumačimo proces što ga nazivamo razmjenom znanja. To pozadinsko znanje (ili, u tradicionalnoj terminologiji, metaznanje) jest "implicitno znanje koje se ne može prikazati konačnim brojem propozicija; to je holistički strukturirano znanje čiji elementi ukazuju jedan na drugi; to je znanje koje nam ne stoji na raspolaganju utoliko što ga ne možemo po želji učiniti svjesnim niti možemo u njega posumnjati" (J.

Habermas, 1986, str. 82).

Međutim, to je znanje koje se istražuje i koje i informacijska znanost mora sa svoga motrišta istraživati. Na ovom ćemo mjestu označiti samo one kriterije koji konstituiraju razmjenu znanja, pa time implicitno i vrijednost podataka, a koji su i sami nastali tijekom razvoja simboličke djelatnosti.

Tijekom razvoja simboličke djelatnosti (a pod utjecajem socijalizacije, specijalizacije i instrumentalizacije simboličke djelatnosti) stalno se razvijaju nove simboličke funkcije i novi kriteriji za vrednovanje simboličkih iskaza iako se sama simbolička djelatnost, u ontološkom smislu, ne razvija. Naime, simboličkom je djelatnošću čovjek uvijek uspostavljao i konstituirao trostruki odnos: a) spram stvari, b) spram drugih ljudi, c) spram sebe samog.

Taj trostruki odnos prema svijetu omogućio je diferencijaciju univerzuma na tri svijeta: a) na svijet fizičkih objekata i fizičkih stanja, dakle na objektivni svijet u kojem se određuje i uređuje cjelokupnost objekata i njegovih odnosa u prirodnoj i fizičkoj danosti, b) na svijet institucionaliziranih društvenih odnosa, dakle na socijalni svijet kojim su normirani interpersonalni odnosi unutar i između društvenih zajednica te c) na svijet osobnog iskustva, dakle na subjektivni svijet kao ukupnost doživljaja subjekta .(4)

Analize simboličkog djelovanja ukazuju na to da subjekt uspostavlja odnos s nečim u objektivnom, socijalnom i subjektivnom svijetu simultano; naime, simboličkoj je djelatnosti imanentan "trostruki odnos spram stvari ... kao spram onoga o čemu se govori; spram drugih kao partnera u onome što se govori riječima; i, napokon, spram samoga smisla time da se nešto govori" (D. Pejović, isto, str. 43).

Drugim riječima, u komunikacijskom procesu svaki simbolički iskaz mora udovoljiti trima implicitnim zahtjevima za važenjem:

- a) iskazana izjava treba biti istinita (odnosno da ono o čemu se govori bude istinito),
- b) da iskazivanje bude ispravno s obzirom na neki normativni kontekst (odnosno da normativni kontekst onoga što se govori i sam bude legitiman vidi J. Habermas, 1986, str. 80),
- c) da simbolički iskaz bude relevantan (odnosno da podaci koji se iskazuju imaju smisla) .(5)

Kako raspravljamo o metakriterijima za vrednovanje podataka, odnosno razmjene znanja, to sva tri ova kriterija poimamo u najširem smislu, tj. tako da ne specificiramo značenja i relacije koje se u pojedinom slučaju ovim kriterijima određuju. Uostalom, kriterij istinitosti istražuje niz disciplina od logike do metodologije svake pojedinačne znanosti i djelatnosti budući da se sadržaj, forma i metode vrednovanja istinitosti često mijenjaju i razlikuju na razini i teorijskog i praktičnog djelovanja; ispravnost kao kriterij nameću norme svake društvene zajednice ili grupe unutar koje ili između kojih se razmjenjuje znanje, a relevantnost je mjera informacijske djelotvornosti. O tim je kriterijima dosta pisano u različitim znanostima, a isto tako je i relevantnost često predmet rasprava u informacijskoj znanosti.(6)

Kako nas ne interesira operacionalizacija ovih kriterija, već njihovo razumijevanje kao onog "pozadinskog znanja" (odnosno implicitnog znanja) što konstituira i s pomoću kojeg je moguća svaka razmjena znanja, to ćemo pokušati skicirati relacije između ovih kriterija i pojedinih formi znanja; razvoj ovih relacija pratit ćemo prvenstveno sa stajališta informacijske djelatnosti.

4.1 Istinitost znanja

Informacijska djelatnost razvija se iz društvene potrebe za akumulacijom i pohranjivanjem znanja. Akumulacija i pohranjivanje znanja predstavlja podlogu povijesnog razvoja i kulturnog kontinuiteta. Spoznajna i komunikacijska funkcija jesu nužan, ali ne i dovoljan uvjet za fiksiranje korisnog

iskustva i za formiranje "povijesnog sjećanja". U životinjskom svijetu prenošenje informacija i programa ponašanja osigurano je genetskim aparatom, a čovjek se služi drugim instrumentima prirodnim pamćenjem ili materijalnim sredstvima za bilježenje znanja.

Svaka tehnika pamćenja i akumuliranja znanja ne utječe podjednako na sociokulturni razvoj. Naprimjer, u primitivnim društvima prirodno pamćenje, direktno oponašanje i usmeni govor služe kao osnovni mehanizam za osiguranje kulturnog identiteta; zato je u društvima bez pismenosti znanje personificirano i poistovječeno s normom. Tako se mitovi, primjerice, iskazuju istodobno i kao interpretacija prošlih, ali i budućih zbivanja i kao obvezatna norma ponašanja; mit je ne samo istinito, ispravno, nego i jedino smisljeno znanje. U društvima s pismenošću znanje se depersonificira i norma se odvaja od znanja, što omogućava da se uspostavi razlika između pojedinaca i grupe; rezultat te razlike jest i to da je procjena kolektivnog iskustva uvjetovana osobnim i stvaralačkim izborom (E. V. Sokolov, 1976, str. 139).

Kako je došlo do ovih promjena u simboličkoj djelatnosti? S razvojem spoznajne djelatnosti (ali ne mitske spoznaje, već mišljenja kao istraživanja objektivnog znanja) počinju se razvijati metode i postupci verifikacije znanja, što na spoznajnom planu ima za posljedicu to da se uspostavljaju oštre razlike između znanja i objekta spoznaje; na socijalnom planu razlikovanje između procesa spoznaje i objekta spoznaje ima za posljedicu to da se znanje personificira: ono nije više kolektivna predodžba i prestaje biti "manje više mutna masa znanja" (R. Barthes, 1971). Znanje postaje objektivno zahvaljujući kriteriju istinitosti i metodama ispravnog mišljenja(7).

4.2 Ispravnost znanja

S razvojem pisma, a potom i tiska, znanje se počelo "nekontrolirano" diseminirati. Stvara se pismena tradicija i pismena predaja znanja. Posredovanje tiskanih formi u odgoju i obrazovanju, stvaranje strukovnih i znanstvenih društava i udruženja, profesionalno pohranjivanje i čuvanje publikacija te pisanih i tiskanih dokumenata itd. sve je to pridonijelo standardizaciji i komunikacijskih formi, ali i formi mišljenja, klasifikaciji znanja i znanstvenih disciplina te stvaranju stručne i znanstvene terminologije koja se sve više počinje razlikovati od govornog jezika i individualnih formi simboličke djelatnosti.

Stvaranje i razvoj sveučilišta, nastanak akademija i učenih društava, razvoj znanstvene i stručne periodike itd. imali su za posljedicu to da je izgubljena neposredna kontrola nad stvaranjem i distribucijom znanja; drugim riječima, paralelno s procesima specijalizacije i fragmentacije znanja te s porastom broja društvenih grupa što nastaju razvojem pojedinih poslova unutar simboličke djelatnosti (tiskari, knjižari, nakladnici, urednici, autori, književnici, učenjaci, nastavnici, znanstvenici, istraživači, bibliotekari, bibliofili itd) dolazi do odvajanja društvene norme od znanja. Taj proces (nastojanja pojedinaca i socijalnih grupa da se znanje vrednuje na temelju svojih autonomnih kriterija, a ne da bude izravni izraz i odraz društvenih normi) nije završio s pobjednikom, već s razdiobom kompetencija: društvo, u pravilu, ne propisuje (više) što pojedine socijalne grupe ili pojedinci mogu, moraju ili ne smiju znati (spoznavati), ali nameće pravila ispravnog simboličkog djelovanja, tj. kriterije i uvjete za razmjenu znanja. .

Kriterij ispravnosti propisuje uvjete razmjene znanja unutar ili između socijalnih grupa; rezultat je toga ne samo institucionalizacija komunikacijskog djelovanja već i stvaranje hijerarhije znanja. Znanje se počinje diferencirati prema stupnju neovisnosti o društvenim kriterijima vrednovanja te se iz korpusa javnog znanja počinju izlučivati strukovna znanja, disciplinarna znanja, privatna znanja itd.(8).

Ovdje treba upozoriti i na činjenicu da javno znanje postoji prije svih drugih formi znanja. Forme i funkcije javnog znanja, što pripada nekoj zajednici, ne smiju ugroziti ni nove tehnologije ni nove simboličke forme kako se ne bi ugrozio identitet te zajednice. Jer otkada je čovjeka, otada je i jezika, i otada a to znači oduvijek postoji i javno (društveno) znanje koje osigurava koheziju društvene

zajednice. Kada javno znanje izgubi svoju normativnu moć za članove zajednice, tada ta zajednica gubi svoj (dotadašnji) identitet(9). Zato je kriterij ispravnosti komunikacijskog djelovanja stalno prisutan u razmjeni znanja iako je samo znanje odvojeno od društvene norme.

4.3 Relevantnost znanja

S razvojem metoda i tehnika za pohranjivanje znanja a posebno s automatskom obradom podataka započeo je proces socijalizacije dviju "tehničkih" pojava: prvo, razdvajanje zabilježenog znanja (zapisa) od nosioca znanja (medija); drugo, započelo je razilaženje znanja i njegove svrhe. Naime, pohranjivanje znanja koje se temelji na procedurama obrade zapisa neovisno od nosioca zapisa (medija) omogućilo je nove forme akumulacije znanja, ali i nove forme prezentacije pohranjenog znanja. Manipulacije zapisom, tj. podacima (mislimo na operacije pohranjivanja, pretraživanja, selekcioniranja, preformatiranja itd), imaju i neočekivane posljedice: znanje se razdvaja od subjekta spoznaje, informacijski proces od komunikacijskog procesa, tekst od konteksta, značenje od smisla. U informacijskom procesu znanje nema više svoju neposrednu uporabnu vrijednost. Znanje je u informacijskom sustavu odvojeno od svog u komunikaciji zadanog značenja i to se značenje znanja tek u informacijskom procesu ponovo može uspostaviti kao novi smisao u nekom novom kontekstu.

5. Umjesto zaključka: kulturno dobro i/ili kulturna informacija

I informacijska djelatnost i konzervatorstvo praktične su djelatnosti. Instrumentalizacija simboličke djelatnosti dovela je njihove predmete u izravnu vezu. Međutim, informatizacija nije kulturna dobra samo izjednačila i utopila u "beskrajnoj masi vizualnih poruka". Promjene su mnogo radikalnije nego što to povjesničari umjetnosti pretpostavljaju: "... zar umjesto u 18. stoljeću oblikovanog a u 19. stoljeću razvijenog pojma 'umjetničkog djela', odnosno kasnije odrednice 'spomenik' ili 'kulturno dobro' moramo uspostaviti kao jedino moguće rješenje semiotičku kategoriju vizualne poruke?" (J. Bialostocki, 1986, str. 167-168).

Nismo sudionici i svjedoci nadmoći semiotičkih kategorija, već raslojavanja simboličke djelatnosti. S razvojem komunikacijske djelatnosti dolazi do "desakralizacije i demistifikacije" umjetnosti budući da kulturno dobro u razmjeni počinje mijenjati ne samo svoje mjesto već i svoje funkcije. S razvojem komunikacijske djelatnosti kulturno dobro počinje koegzistirati u različitim sustavima relacija, vrijednosti i svjetonazora. Ono postaje predmet društvene razmjene i titrište u objektivnom, socijalnom i subjektivnom svijetu, a samo je postalo disfunkcionalno i dislocirano u odnosu na svoje primarno određenje: kulturno dobro nije više na svome mjestu(10). Taj odmak od vlastitog "svetog mjesta" razdvojio je kulturno dobro od njegovog rodnog sustava vrijednosti i vrednovanja, pa kulturnu poruku doživljavamo kao formu devalvacije kulturnog dobra.

S razvojem informacijske djelatnosti kulturna poruka počinje koegzistirati u različitim komunikacijskim sustavima i kao kulturna informacija postala je predmetom novih različitih kontekstualnih uporaba; ona počinje poprimati nove smislove, neovisno o svom primarnom komunikacijskom značenju. Drugim riječima, kulturna je informacija forma uporabe kulturnog dobra koja ulazi u relacije što stalno mijenjaju svoju strukturu pa ni sama nije u stanju zadržati stalno značenje. Zato ako priznajemo i prihvaćamo da mnoštvo sudionika ima (na ovaj ili onaj način) pravo na kulturno dobro (ili da kulturno dobro pripada istodobno različitim svjetovima i socijalnim grupama što je samo inverzija prethodne teze), onda je kulturna informacija ona forma u kojoj se iskazuje odnos prema kulturnom dobru.

Povjesničari umjetnosti i konzervatori danas su suočeni s činjenicom da raslojavanjem simboličkih djelatnosti kulturno dobro postaje predmetom bavljenja različitih djelatnosti (a svaka od njih ima legitimno pravo na taj, tj. svoj predmet), ali i da uslijed toga njihov vlastiti predmet doživljava neželjene promjene gubi se u masi nejednako vrijednih poruka.

Bilo bi iluzorno nadati se da je moguće nekim zahvatom revalvirati vrijednost kulturnih dobara i

vratiti ih u rezervat nekih trajnih modela prezentacije i zaštite. Isto je tako kriva predodžba da bi informacijsko/dokumentacijska djelatnost mogla ponuditi konceptualni okvir za revalorizaciju kulturnih dobara. Razvoj je krenuo u drugom smjeru i "doba slike svijeta" na zalazu je. "Doba slike svijeta" u kojoj sve stvari, ljudi i vrijednosti imaju svoje fiksno mjesto zamjenjuje jedan komunikacijski intimizam: nizovi simultanih slika s autonomnim skalama vrijednosti, pojava i odnosa. Zato jednu "sliku svijeta" nije moguće nametnuti ili zamijeniti nekom drugom. Promjene su radikalnije, a dileme loše formulirane: kulturno dobro ili kulturna poruka, kulturna poruka ili kulturna informacija. Trebalo bi reći: kulturno dobro i kulturna poruka, kulturno dobro i kulturna informacija.

Ova spoznaja trebala bi biti prihvatljiva za opću teoriju zaštite kulturnih dobara i za konceptualizaciju konzervatorskih postupaka budući daje razvoj simboličkih djelatnosti iz temelja izmijenio ne samo odnos prema kulturnom dobru već i prirodu ljudskog iskustva.

Iskustvo postaje posredovano, a podaci osnovni izvor i forma prezentacije iskustva. To je osnovni razlog što je informacijska djelatnost dobila prioritet: obrada podataka pretpostavlja organizaciju iskustva i koordinaciju djelatnosti; stvaranje novih podataka znači i koncipiranje nove stvarnosti jednako kao što se i ne-postojanje podataka izjednačava s negiranjem stvarnosti(11). Ti stavovi vrijede i na području zaštite kulturnih dobara. Informacijska znanost ne može ni utopiti ni zamijeniti kulturno dobro u kulturnoj poruci, ali ona može pridonijeti organizaciji novih znanja o kulturnom dobru i novim znanjima o djelatnostima koje se bave kulturnim dobrima.

S razvojem simboličke djelatnosti i sa socijalizacijom simboličkih funkcija nitko više ne polaže ekskluzivno pravo na autonomiju svojeg predmeta, ali ni na integraciju svih djelatnosti i koncepcija unutar favoriziranih teorija ili postupaka. Kao što je već Bialostocki izložio, povijest je umjetnosti prema ostalim humanističkim znanostima u relaciji i autonomije i integracije (J. Bialostocki, 1986, str. 159). U istom su odnosu i kulturno dobro i kulturna informacija, odnosno discipline što se njima bave. Međutim, taj odnos nije stvar izbora, već je on zadan prije svakog izbora.

Zato svaka konceptualizacija zaštite kulturnih dobara, koja će insistirati na autonomiji svojega predmeta, a informacijsko/dokumentacijsku djelatnost podrediti toj autonomiji, neće moći izaći iz zatvorenog kruga svoje vlastite djelatnosti. To znači da neće moći ni koordinirati ni integrirati svoje planove i programe zaštite s drugim djelatnostima i subjektima čija je participacija neizbježna. Takva neintegrirana konzervatorska djelatnost ne može se iščahuriti iz forme svog disciplinarnog znanja jer se i ne iskazuje kao javno znanje. (Da bi postala javno znanje, mora svoj predmet podvrgnuti kriteriju ispravnosti i relevantnosti a ne samo istinitosti.) Druga je krajnost ona projekcija informatizacije konzervatorske djelatnosti koja ne bi vodila računa o autonomiji kulturnih dobara, a tobože bi inzistirala na ispravnosti i relevantnosti svojih poruka (tj. na integraciji konzervatorske djelatnosti i ostalih djelatnosti). Kulturne informacije koje ne poštuju autonomiju kulturnih dobara bez prave su spoznajne vrijednosti i zato plutaju kao masa devalviranih i irelevantnih poruka bez pravog odjeka u javnosti i pravog mjesta u djelatnosti zaštite kulturnih dobara.

1. Međutim, ovo u osnovi ispravno mišljenje o jedinstvu funkcija što konstituiraju znanje i o međusobnoj povezanosti društvenih djelatnosti što su se razvile institucionalizacijom spoznajne, komunikacijske i informacijske funkcije za informacijsku je znanost ostalo na periferiji njezina interesa (M. Tuđman, 1986, str. 120-122).

2. Tumačenje ovih relacija, kao i njihovo izvođenje, posebno smo opisali na drugom mjestu (M. Tuđman, 1983, str. 29-49), pa nema potrebe da to ovdje ponavljamo. Ovdje je potrebno upozoriti da se nakon uvođenja opisanih metodologijskih korekcija naša analiza nužno kreće u sferi govora, a ne sferi jezika. To znači da je svaka forma znanja po svojoj organizaciji i strukturi konačna, odnosno empirijska činjenica, a ne teorijski konstrukt.

3. Posljedica instrumentalizacije simboličke djelatnosti jest to da se znanje stalno mijenja po svojoj

strukturi i organizaciji. Međutim, još nije napisana povijest i tipologija znanja sa stajališta instrumentalizacije funkcija što konstituiraju znanje. Postoji mnoštvo tekstova o primjeni i važnosti opreme i tehnike u istraživačkim procesima, kao i na planu distribucije i transmisije znanja te na planu pohranjivanja, čuvanja i pretraživanja znanja; ali sintetski pregledi, koji bi se bavili prije svega razvojem formi i prezentacije znanja, tek treba da budu napisani.

Tako se povijest znanosti redovito piše prvenstveno sa stajališta razvoja ideja i teorijskih koncepcija, a ne i sa stajališta npr. organizacije i distribucije razmjene znanja (tj. obično se ne vrednuje utjecaj organizacije raspoloživog znanja na razvoj znanstvene djelatnosti te utjecaj dostupnosti i raspoloživosti postojećih znanja na razvoj novih ideja i spoznaja).

4. Interesantno je daje ova tročlana podjela univerzuma zajednička i K. Popperu (1972) i J. Habermasu (1986) iako su njihove teorije različite. A obje teorije (Popperova o svijetu objektivnog znanja i Habermasova o komunikacijskom djelovanju) relevantne su za epistemologiju informacija.

5. J. Habermas u svom radu govori o tri kriterija za vrednovanje simboličkog iskaza: istinitosti, ispravnosti i iskrenosti. Ovi zahtjevi sa stajališta komunikacijskog djelovanja mogu biti i opravdani (premda mi se čini da je kriterij iskrenosti samo poseban slučaj kriterija ispravnosti, tj. javlja se kao mjera individualnog poštivanja neke društvene norme), ali nisu dostatni jer ne vrednuju i informacijsku funkciju simboličke djelatnosti za koju je presudan kriterij vrednovanja relevantnost. Kriterij istinitosti, ispravnosti i relevantnosti tri su kriterija što su (implicitno) prisutni u vrednovanju simboličkog iskaza. S pomoću tih kriterija vrednuju se tri osnovne funkcije simboličke djelatnosti (tj. spoznajna, komunikacijska i informacijska) koje sudjeluju u oblikovanju znanja, ali i podataka kao elementarnih formi posrednog iskustva.

6. Najiscrpniji i najsustavniji pregled relevantnosti daje T. Saračević u svojim radovima (vidi posebno T. Saračević, 1975).

7. Metodama ispravnog mišljenja bave se na početku povijesti evropskog mišljenja logika, gramatika i dijalektika (kao umijeće dokazivanja) što je dovelo do spoznaje o pravilima logičkog mišljenja, o pravilima uporabe jezika te o pravilima u umijeću dokazivanja. Time su ispunjena sva tri uvjeta simboličkog djelovanja (istinitost, ispravnost i relevantnost), ali prvenstveno na spoznajnoj razini, pa su i osnovne forme razmjene znanja: mit, legenda, ep, dijalog, scenska djela, rasprave itd.

8. Uvijek se pretpostavlja da novi tipovi znanja nastaju "ni iz čega", tj. na granici između poznatog i nepoznatog! Međutim, razvoj komunikacijskih sistema i simboličkih formi ne potvrđuje tu predodžbu: činjenice govore u prilog tezi da se nove funkcije i komunikacijske tehnologije razvijaju unutar starog korpusa znanja, i tek kada zadobiju status legitimnog društvenog djelovanja, javljaju se nove spoznaje i nova znanja na marginama poznatog i dostupnog znanja (npr. Guttenbergov izum prvo se koristio za tiskanje Biblije i ostalih crkvenih izdanja, pa grčkih i rimskih klasika i tek kad je nova tehnologija zadovoljila tada važeće norme javnog znanja, stekla je pravo da se koristi za druge svrhe)

9. Prestrukturiranje javnog znanja, tj. promjena informacijskog i komunikacijskog poretka nekog društva, u korelaciji je s preraspodjelom društvenih moći unutar tog društva no to je tema o kojoj ne možemo sada raspravljati.

10. Parafraza C. Levi-Straussova navoda: "Svaka sveta stvar treba da bude na svome mestu" (C. Levi-Strauss, 1978, str. 49)

11. Naime, ako nešto ne egzistira kao podatak, znači da nema ni potvrdu u iskustvu, pa ne može biti ni predmetom komunikacijske razmjene; ako nije posredovano u simboličkoj razmjeni, tad ne može biti ni predmetom spoznaje.

RJEČNIK ODABRANIH POJMOVA

ABECEDA (alfabet, eng. alphabet) - 1. uređeni skup znakova (prema nekom dogovorenom redu) koji se koristi za prikazivanje znakova u nekom govornom jeziku, 2. uređeni skup svih slova i specijalnih znakova koji se koriste u nekom jeziku za tvorbu riječi.

ABECEDNA BIBLIOGRAFIJA (eng. alphabetical bibliography) bibliografija sređena prema abecednom redu (najčešće) imena autora; bibliografska građa prikazana po abecednom redu nekog elementa bibliografskog opisa (najčešće po imenima autora).

ABECEDNI KATALOG (eng. alphabetical catalogue) katalog u kojem su bibliografske jedinice sređene po abecednom redu (v. predmetni katalog, stručni katalog).

ABECEDNI KOD (eng. alphabetic code) kod čiji se skup znakova za prikazivanje podataka sastoji samo od slova i odgovarajućih specijalnih znakova.

ABECEDNI SKUP ZNAKOVA (alfabetski skup znakova, slovčani skup znakova, eng. alphabetic character set) skup znakova koji se sastoji od slova, a može sadržavati i kontrolne znakove, specijalne znakove, ali ne i brojke (znamenke).

ABECEDNI RED (abecedni poredak, eng. alphabetical order) razvrstavanje jedinica prema redosljedju znakova neke abecede (v. abecedno-sistematski red, sistematski red, kronološki red).

ABECEDNI TEZAVRUS (eng. alphabetical thesaurus) tezaurus čiji je glavni dio sređen po abecedi. Glavni dio tezaurusa može biti sređen sistematski i/ili abecedno, a može biti i kombinirano. Kad abecedno sređeni glavni dio sadrži nedeskriptore i permutacije deskriptora i nedeskriptora, onda poseban abecedni registar nije potreban (v. sistematski tezaurus).

ABECEDNO KAZALO (abecedni indeks, eng. alphabetical index, alphabetical register) kazalo u kojem su indeksne oznake poredane po abecednom redu.

ABECEDNO OZNAČIVANJE (abecedna /stručna/ notacija, eng. alphabetical notation) označivanje koje koristi samo slova neke abecede (v. jednovrsno označivanje).

ABECEDNO-SISTEMATSKI RED (abecedno-stručni katalog, eng. alphabetic-classed filing system, alphabetic-classed catalogue) razvrstavanje jedinica prema strukama (razredima) koje su sređene po abecedi, a unutar struka po abecednom redu tema (v. sistematski red).

abecedno-stručni katalog -> ABECEDNO-SISTEMATSKI RED

AFIKS (eng. affix) morfem koji se koristi, u pravilu, samo da se pridoda korijenu ili riječi, jer ne može biti samostalni korijen za tvorbu novih riječi; prema svojem položaju afiksi su ili prefiksi ili sufiksi ili infiksi.

AKRONIM (eng. acronym) skraćenica od početnih slova ili slogova nekog višedijelnog naziva, koja se koristi i izgovara kao govorna riječ, npr. radar (radio detection and ranging), NSB (Nacionalna i sveučilišna biblioteka).

ALMANAH (kalendar, eng. almanac) godišnja ili povremena publikacija; prvobitno sadrži samo kalendar i astronomske podatke; od 18. st. javljaju se informativni, politički, književni itd. almanasi; danas je almanah po svom sadržaju najčešće godišnja smotra jedne određene kulturne djelatnosti (v. godišnjak).

ANALI (ljetopisi, eng. annals) periodička publikacija koja donosi događaje tijekom godine, radove

znanstvenih društava i organizacija ili prikaze razvoja određenog područja; prvotno, anali su zapisi o najvažnijim povijesnim događajima sređeni po kronološkom redu (v. almanah, godišnjak).

ANALITIČKA KATALOŽNA JEDINICA (eng. analytical entry) kataložna jedinica za dio nekog dokumenta, uključuje i uputu na taj dokument; analitička kataložna jedinica obično sadrži podatke za dio publikacije koji ima posebnog autora i poseban naslov, odnosno za poglavlja u knjigama, članke u zbornicima ili časopisima i sl (v. sporedna kataložna jedinica).

ANALITIČKA KLASIFIKACIJA (eng. analytical classification) klasifikacijski sistem zasnovan na nepromjenljivim formalnim odnosima između razreda; klasifikacija koja dijeli predmetno područje od općeg ka posebnom pomoću hijerarhijskih odnosa (v. hijerarhijska klasifikacija, analitičko-sintetična klasifikacija, sintetična klasifikacija).

ANALITIČKI ODNOSI (eng. analytical relations) odnosi između termina koji postoje na temelju njihovih područja značenja. Hijerarhijski odnosi najviše se koriste kao odnosi za građenje pojmova i naziva; međutim, osim hijerarhijskih koriste se i druge vrste (analitičkih) odnosa, kao npr: sljedbeni, kauzalni, generički, proizvodni, kategorijalni, transmisijski, instrumentalni, funkcionalni odnosi. Ovi odnosi mogu se utvrditi između pojedinih pojmova, a da se ne mora pozivati na potpun sistem pojmova, niti se u svakom slučaju takav mora razviti.

ANALITIČKO-SINTETIČNA KLASIFIKACIJA (eng. analytico-synthetic classification) klasifikacijski sistem u kojem se spajaju načela analitičke i sintetične klasifikacije, tj. dioba predmetnog područja u nekoliko glavnih skupina (glavnih razreda), a potom dalje dijeljenje glavnih skupina na fasete.

ANALIZA (eng. analysis) opis predmeta; postupak istraživanja cjeline s ciljem da se pronađu njezini glavni dijelovi i utvrde odnosi između njih. Analiza sadržaja treba osigurati podatke što označavaju sadržaj dokumenta u jasnom i preglednom obliku (v. fasetna analiza).

ANALIZA DOKUMENTA (eng. document analysis) analiza sadržaja dokumenata s ciljem da se odaberu sve oznake prema kojima se dokument ponovo može pronaći u pretraživanju (v. izrada sažetaka, indeksiranje)

anketni prikaz -> STRUKTURNI SAŽETAK

ANOTACIJA (bibliografska bilješka, eng. annotation, bibliographic note, contents note, note) je kratak komentar ili objašnjenje dokumenta ili njegova sadržaja, obično u vidu primjedbe poslije bibliografskog opisa dokumenta. Ona ne sadrži podatke koji su u naslovu ili se mogu iz njega zaključiti, a služi za bolje razumijevanje naslova dokumenta bez obzira na određene potrebe korisnika. Opisna je, ne mora imati potpune rečenice, a može sadržavati samo takve podatke koji se mogu dokučiti direktno iz dokumenta. Uz to može sadržavati samo napomenu o obradi i upute za korištenje (v. sažetak, anotirana bibliografija).

ANOTIRANA BIBLIOGRAFIJA (eng. annotated bibliography) bibliografija koja ne daje samo bibliografski opis nego i dodatne anotacije.

ANTOLOGIJA (eng. anthology) sekundarni dokument koji tvori zbirka dokumenata ili izvoda iz dokumenata; zbirka radova različitih autora ili istog autora odabranih radi posebne svrhe ili prema posebnom kriteriju (v. zbornik).

antonimija -> ODNOS SUPROTNOSTI

APSTRAHIRANJE (eng. abstraction, generalization) postupak stvaranja općih pojmova ili razreda uopćavanjem karakteristika individualnih pojmova ili razreda.

apstrakcijski odnos -> GENERIČKI ODNOS

ARHIV (zbirka spisa, isprava; pismohrana, pismara, eng. archives) skup starih dokumenata trajne vrijednosti sačuvanih, sa ili bez selekcije, od onih koji su ili odgovorni za njihovo stvaranje ili su ih naslijedili radi korištenja; ustanova koja obavlja službu zaštite, tj. prikuplja, preuzima, evidentira, stručno obrađuje i čuva arhivsku građu (stare dokumente) i stavlja je na raspolaganje korisnicima; odjel ustanove u kojem se čuvaju dokumenti (spisi, isprave i sl) nakon što je neki postupak ili proces dovršen. Arhivi mogu biti državni (nacionalni, savezni), centralni, specijalni, arhivske zbirke i sl.

ARHIVAR (arhivist, eng. archivist) osoba koja se bavi prikupljanjem, zaštitom i organizacijom dokumenata (arhivalija, podataka itd.) u arhivima.

arhivist -> ARHIVAR

ATRIBUT (eng. attribute) karakteristika nekog elementa.

AUTOMATSKA IZRADA SAŽETAKA (eng. automatic abstracting) pripremanje sažetaka pomoću automatskih pomagala, obično putem automatskog izlučivanja onih rečenica iz originalnog teksta, koje upućuju na sadržaj dokumenta (v. izrada sažetaka, mehanizirana dokumentacija).

AUTOMATSKI RJEČNIK (eng. automatic dictionary, machine dictionary) rječnik pohranjen u stroj za strojno prevođenje, koji treba da osigura pretvorbu riječi iz jednog jezika u drugi (tako da se sačuva identičnost riječi na planu njihova sadržaja).

automatski sažetak -> STROJNO IZRAĐEN SAŽETAK

AUTOMATSKO INDEKSIRANJE (eng. automatic indexing) indeksiranje pomoću automatskih pomagala, tj. prikazivanje sadržaja dokumenta automatskom selekcijom ključnih riječi ili naziva iz teksta ili automatskim doznačivanjem naziva iz jednog dokumentacijskog jezika; nalazi svoju praktičnu primjenu posebno u publiciranju kazala "permutiranih naslova" (kazalo koje ponavlja sve termine iz naslova tako da se svaki naziv javlja kao odrednica). Dvije su najznačajnije publikacije ove vrste Chemical Titles i Biological Abstracts Subjects in Context (BASIC). Mišljenja o djelotvornosti permutiranih indeksa, a i automatskog indeksiranja, vrlo su oprečna (v. automatsko klasificiranje).

AUTOMATSKO KLASIFICIRANJE (eng. automatic classification) klasificiranje dokumenata pomoću automatskih pomagala, tj. automatsko doznačivanje naziva (notacija) iz jednog dokumentacijskog jezika prema unaprijed zadanoj strojnoj analizi dokumenta (v. automatsko indeksiranje).

automatsko prevođenje -> STROJNO PREVOĐENJE

AUTOR (eng. author) osoba ili korporativno tijelo odgovorno za intelektualni ili umjetnički sadržaj nekog dokumenta.

AUTORSKA BIBLIOGRAFIJA (personalna bibliografija, eng. author bibliography) bibliografija radova jednog autora; autorske bibliografije nazivaju se subjektivnim kad popisuju djela jednog autora, a objektivnim kad popisuju djela o jednom autoru (v. predmetna bibliografija).

AUTORSKA ODREDNICA (eng. author entry) odrednica koju tvori ime individualnog autora ili naziv korporativnog autora; odrednica jednog dokumenta u nekoj datoteci koju tvori ime autora (v. osobna odrednica).

AUTORSKI KATALOG (eng. author catalogue) abecedni katalog po autorima. Autorski katalog

obično sadrži i sporedne kataložne jedinice o urednicima, prevodiocima i sl. i kataložne jedinice o naslovima za anonimna djela.

autorski sažetak -> SINOPSIS

AŽURIRANJE (eng. updating, file maintenance) održavanje podataka u datoteci dodavanjem, mijenjanjem ili brisanjem onih jedinica u kojima je došlo do promjena u određenim vremenskim intervalima (dnevno, tjedno, mjesečno itd).

BANKA PODATAKA (eng. data bank, library of data) zbirka povezanih datoteka u kojima su podaci pohranjeni i organizirani na takav način da je moguće generirati nove podatke s različitih aspekata, a pomoću opreme za automatsku obradu podataka; organizacija koja pohranjuje i organizira srodne podatke i omogućava njihovu dostupnost prema mnoštvu različitih aspekata, a pomoću opreme za automatsku obradu podataka.

BAZA PODATAKA (eng. data base) organizirani skup podataka pohranjenih u kompjutoru koji dopušta automatsko pretraživanje. Baze podataka mogu sadržavati upotrebljive sirove podatke (data) (npr. popisi zaliha, registri osoba, fizičke osobine materijala itd.), ili popise adresa na kojima se takvi podaci mogu naći (npr. indeks arhivske datoteke) ili opis izvora gdje se podaci nalaze, posebno bibliografski opisi dokumenata koji sadrže podatke.

Bibliografske baze podataka, koje nastaju akumuliranjem bibliografskih zapisa, često se jednostavno nazivaju "bazama podataka" iako sadrže sekundarne informacije. Posljednjih godina pravi se razlika između naziva baza podataka i baza znanja; za razliku od baza podataka koje bi bile fondovi podataka što prezentiraju činjenice, baze znanja sadrže informacije na višoj razini apstrakcije i pretpostavka su za primjenu umjetne inteligencije u odlučivanju i rješavanju problema (v. ekspertni sistem).

BIBLIOBUS (pokretna knjižnica, eng. mobile library, bookmobile) knjižnica, obično odjel narodne knjižnice, koja koristi posebno opremljeno i namješteno vozilo da dopremi dokumente izravno do korisnika kojima udaljenost otežava pristup u knjižnicu.

BIBLIOGRAF (eng. bibliographer) osoba koja sastavlja bibliografije.

BIBLIOGRAFIJA (eng. bibliography) označava: 1) pisanje ili prepisivanje knjiga, 2) popise bibliografski obrađene građe, 3) rad na izradi bibliografija, 4) teoriju bibliografije. Riječ se javlja u 5. st. p.n. e. i značila je pisanje i prepisivanje knjiga; to značenje zadržalo se cijeli srednji vijek. U značenju popisivanja knjiga i opisa knjiga počinje se koristiti od 17. st. kada je Gabriel Naude izdao (1633) popis političkih knjiga "Bibliographia politica". Naziv se ustalio u 18. st., a dotada su se popisi knjiga označavali različitim (latinskim) izrazima: catalogus, bibliotheca, index, repertorium, inventarium, thesaurus, annales i sl. Danas se pod bibliografijom obično podrazumijeva tiskani popis dokumenata, popis koji sadrži formalni opis tih dokumenata, tj. popis dokumenata s njihovim bibliografskim opisom: "Bibliografija je stručno-znanstvena djelatnost, koja sabire, vrednuje, odabire, sadržinski analizira i opisuje štampane ili na drugi način umnožene, javnosti namijenjene tekstove - bibliografske jedinice -pa te opise klasificira, uređuje i obično u obliku uredenih popisa i publicira s namjerom da pruži informacije o literaturi, a time i pomagala za stručni rad" (J. Logar, 1973). Po svom obliku bibliografija može biti sastavljena od pisanih ili tiskanih bibliografskih listića ili kataložnih listića, ili tiskana kao uredeni niz bibliografskih opisa dokumenata. Najčešće su tiskane forme bibliografija: knjige i časopisi, ili sastavni dijelovi knjiga i prilozi u časopisima. Popisi literature na kraju knjiga, rasprava i članaka ne smatraju se pravim bibliografijama, osim ako se ne daje zaokružen i sreden pregled odnosne literature (v. skrivena bibliografija). Podjela bibliografija moguća je po različitim kriterijima, pa zato postoji veliki broj podjela odnosno vrsta bibliografija. Bibliografije se mogu razlikovati po sadržaju, predmetu, opsegu, vremenu i metodama obrade, te svrsi, obliku i načinu rasporeda građe. Bibliografije mogu biti: opće ili specijalne; internacionalne,

nacionalne, pokrajinske, lokalne; posebne (stručne, predmetne); retrospektivne, tekuće ili kumulativne; popisne, opisne, analitičke ili kritičke; iscrpne ili selektivne; primarne ili sekundarne; abecedne, kronološke ili tematske i sl. (v. tehnička bibliografija, univerzalna bibliografija, autorska bibliografija, anotirana bibliografija).

bibliografska bilješka -> ANOTACIJA

BIBLIOGRAFSKA DOKUMENTACIJA (eng. bibliographic documentation, literature documentation, indirect documentation) dokumentacija koja pribavlja korisnicima bibliografske podatke (bibliografske uputnice)0 dokumentima (v. faktografska dokumentacija).

BIBLIOGRAFSKA JEDINICA (eng. bibliographical unit) jedinica kojoj je pripisan bibliografski opis; jedinica koja je predmet bibliografskog opisa (v. dokumentacijska jedinica).

BIBLIOGRAFSKA KONTROLA (eng. bibliographic control) proces identificiranja i bilježenja bibliografskih podataka, u standardiziranom obliku, o publiciranim i dostupnim dokumentima iz određenog područja (predmetno područje, zemlja, regija ili cijeli svijet) i proces sakupljanja ovih bibliografskih podataka kako bi se mogli dalje koristiti za identificiranje i pristup dokumentima (v. univerzalna bibliografska kontrola).

BIBLIOGRAFSKA MANŠETA (eng. bibliographic strip) jest sažet sadržaj bibliografskih podataka svakog sveščića neke periodične publikacije. Tiska se pri dnu prve stranice korica sveščića. Bibliografska manšeta sadrži sljedeće elemente: skraćeni naslov, broj volumena, broj sveščića, paginaciju sveščića, mjesto izdavanja i datum izdavanja.

BIBLIOGRAFSKI OPIS (eng. bibliographic description) skup bibliografskih podataka koji opisuju i identificiraju publikaciju.

BIBLIOGRAFSKI PODACI (eng. bibliographic data) niz podataka (npr. autor, naslov, datum, mjesto izdavanja, izdavač itd) koji pružaju cjelovit i jednoznačan opis dokumenta. Određen skup bibliografskih podataka koji se odnosi na jedan dokument naziva se bibliografskim zapisom tog dokumenta. Operacija koja se sastoji od pripreme bibliografskih zapisa naziva se katalogizacija.

BIBLIOGRAFSKI ZAPIS (eng. bibliographic record) određen skup bibliografskih podataka što se odnosi na jedan dokument (v. bibliografski opis).

BIBLIOTEČNA KLASIFIKACIJA (stručno razvrstavanje knjiga, eng. library classification, book classification, bibliographical classification) klasifikacijski sistem namijenjen bibliotekama da označi svaki svezak samo s jednom stručnom oznakom (v. univerzalna klasifikacija, predmetna klasifikacija).

BIBLIOTEČNA MREŽA (eng. library network) posebna vrsta bibliotečne suradnje, koja se temelji na zajedničkom razvoju programa i usluga, uključujući uporabu kompjutera i telekomunikacija; obično pretpostavlja postojanje središnjeg mjesta i osoblja koji provode program umrežavanja, a ne da ga samo koordiniraju (v. međubibliotečna suradnja).

biblioteka -> KNJIŽNICA

BILJEŠKA O PRIMJENI (objašnjenje, eng. scope note) kratko objašnjenje o primjeni deskriptora pri indeksiranju i pretraživanju. Bilješke služe da ograniče uporabu deskriptora, objasne značenja kratica, akronima i sl.

BILTEN (izvještaj, eng. bulletin) obično periodička publikacija koju izdaje društveno, upravno ili neko drugo tijelo, a sadrži informacije o radu tog tijela ili informacije službenog ili zvaničnog

značaja.

bilten prinova -> POPIS PRINOVA

BILTEN SAŽETAKA (eng. abstract bulletin) tiskani ili šapirografirani bilten koji se objavljuje mjesečno, tjedno ili dnevno, a sadrži sažetke o člancima iz tekuće periodike.

BREDFORDOV ZAKON (eng. Bradford's law, Bradford's distribution) S. C. Bradford je istraživao odnos relevantnih članaka o određenoj temi prema vrsti i broju časopisa u kojima se ti članci pojavljuju. Empirijska istraživanja potvrdila su zakon o distribuciji članaka koji je Bradford definirao (1934) na sljedeći način: "... ako su znanstveni časopisi svrstani u niz prema opadajućoj produktivnosti članaka o određenom predmetu, oni se mogu podijeliti na nukleus periodike prvenstveno posvećen tom predmetu i na nekoliko grupa ili zona što sadržavaju isti broj članaka kao i nukleus, a pritom će broj časopisa u nukleusu i u zonama što slijede biti u omjeru $1 : n : n^2 : n^3 \dots$ ".

BRADFORDOV ZAKON

zona broj naslova časopisa broj članaka

1 9 429

2 59 499

3 258 404

(S. C. Bradford "Sources of information on specific subjects", Engineering, 137, 26 Jan. 1934, 85-86; Documentation, 1948)

Ovaj zakon bio je, i još uvijek jest, podloga mnogim teorijskim radovima i empirijskim istraživanjima, ali i osnova za različite interpretacije. On upozorava na činjenicu da npr. 20% naslova časopisa objavljuje oko 80% relevantnih članaka o određenom predmetu. Ali isto tako, od ukupnog broja članaka o nekom predmetu jednu trećinu možemo naći u specijaliziranim časopisima za tu struku, drugu trećinu možemo naći u srodnim časopisima, a za treću trećinu članaka ne možemo predvidjeti gdje će se pojaviti.

BROJ DOKUMENTA (eng. document number) broj što se dodjeljuje dokumentu, a koristi se kao sredstvo za upućivanje i pretraživanje (v. mjesna signatura)

BROŠURA (eng. pamphlet, brochure) kratki tiskani rad malog obujma, obično u mekanim koricama. Prema UNESCO-voj preporuci "brošura je tiskana publikacija koja ne izlazi povremeno i koja sadrži najmanje 5 stranica, ali ne više od 48, ne brojeći korice" (v. knjiga).

BSO - Opća shema sređivanja (opća shema za razvrstavanje, sistem širokog razvrstavanja, eng. Broad System of Ordering) klasifikacijski sistem zamišljen kao dokumentacijski jezik za razmjenu informacija iz raznorodnih centara. BSO stvorena je na inicijativu UNESCO-a i Međunarodne federacije za dokumentaciju (FID) 1978. godine (prvo izdanje); zasniva se na fasetiranoj strukturi i koristi oko 7000 termina (stručnih oznaka) za označavanje predmetnih područja. BSO može služiti kao: a) sredstvo za povezivanje informacijskih sistema, službi i centara koji koriste različite (često i inkompatibilne) jezike za indeksiranje i pretraživa-nje; b) sredstvo za označavanje predmetnih područja i potpodručja, c) referalno sredstvo za identifikaciju i lociranje svih vrsta informacijskih izvora, centara i službi.

CENTRALIZIRANA KATALOGIZACIJA (centralizirano popisivanje, eng. centralized cataloguing) popisivanje knjiga na jednom mjestu; unutar bibliotečne mreže priprema i diseminacija

kataložnih jedinica na jednom mjestu, što može uključivati i izradu sporednih i stvarnih odrednica te stručnih oznaka prema nekoj klasifikaciji (v. centralni katalog, kooperativna katalogizacija).

centralizirano popisivanje -> CENTRALIZIRANA KATALOGIZACIJA

CENTRALNI KATALOG (glavni katalog, opći katalog, eng. central catalogue, main catalogue, general catalogue, master catalogue, union catalogue) katalog centralne (središnje) knjižnice nekog bibliotečnog sistema; cjelovit katalog svih zbirki jedne knjižnice; zajednički katalog dviju ili više biblioteka ili informacijskih centara. Takav katalog, koji može sadržavati podatke o knjigama, periodici ili o bilo kojoj drugoj vrsti dokumenata, obično se izrađuje kako bi se olakšalo lociranje i pristup dokumentima, međubibliotečnu posudbu i racionalnu nabavnu politiku.

CILJANO PRETRAŽIVANJE (eng. specific retrieval) pretraživanje ciljanih informacija koje korisnik može opisati i za koje zna da postoje u nekoj zbirki ili datoteci.

CILJNI JEZIK (eng. target language) jezik na koji se prevodi neki tekst, tj. pri strojnom prevođenju jezik teksta na izlazu; jezik na koji se prevode instrukcije (iskazi) u programiranju (v. izlazni jezik).

CITAT (navod, eng. citation) dio teksta doslovno prenesen iz drugog rukopisa ili tiskanog teksta; bilješka što upućuje na djelo iz kojeg se odlomak navodi ili na neku izvornu građu kao autoritet za navedenu tvrdnju ili izjavu (v. izvadak, uputnica).

ČASOPIS SAŽETAKA (referativni časopis, eng. abstract journal) časopis koji sadrži sažetke o najnovijim objavljenim dokumentima, obično člancima u periodici. Često se umjesto izraza časopis sažetaka koriste nazivi referativni časopis i sekundarni časopis.

ČLANAK (eng. paper, article) znanstveni, stručni, literarni rad koji se objavljuje u zborniku, časopisu ili nekoj serijskoj publikaciji kao samostalna jedinica. U znanstvenoj periodici uobičajena je podjela na: izvorni znanstveni članak, stručni članak, pregledni članak, prethodna priopćenja. Izvornim znanstvenim člankom smatra se onaj koji sadrži nov prinos znanosti, stručni članak koji pridonosi razvitku struke ali ne sadrži rezultate izvornih istraživanja, pregledni članak daje cjelovit (kritički ili povijesni) pregled publicirane literature o danom problemu ili temi; u prethodnom priopćenju autor objavljuje nove znanstvene informacije o svojim istraživanjima u toku, obično u formi rezultata i zaključaka. Znanstveni članak obično ima sljedeću strukturu: uvod, metode (i materijali), rezultati, diskusija i zaključci. Uredništva znanstvenih časopisa, često, nastoje da svi članci na ujednačen (standardizirani) način citiraju bibliografske jedinice, te da svaki članak bude popraćen sažetkom (na jednom ili više svjetskih jezika) radi lakšeg i bržeg prikazivanja u sekundarnim publikacijama.

DECIMALNA KLASIFIKACIJA (eng. decimal classification) klasifikacija koja koristi decimalnu notaciju; klasifikacijski sistem koji je pronašao američki bibliotekar Melvil Dewey; jedan od najpoznatijih bibliotečnih sistema koji je M. Dewey 1876. prvi put publicirao pod nazivom Decimal Classification; prvo izdanje imalo je 12 stranica predmetnih odrednica, a 17. izdanje iz 1965. imalo je 1.150 stranica. Dewey je podijelio znanje u deset grupa, a potom svaku grupu ponovo u deset podgrupa itd. U američkim bibliotekama ovaj se sistem ubrzo ustalio i još danas je u uporabi pod nazivom Deweyeva decimalna klasifikacija (DDK). DDK je 1895. preuzeo Međunarodni bibliografski institut iz Bruxellesa, obogatio pomoćnim tablicama za označavanje jezika, oblika, mjesta, rase i naroda, vremena, stanovišta te pod nazivom UNIVERZALNE DECIMALNE KLASIFIKACIJE priredio prvenstveno za potrebe bibliografije i dokumentacije. Danas se DDK koristi u mnogim bibliotekama u SAD i Velikoj Britaniji. DDK prevedena je na devet evropskih jezika kao i na kineski i japanski. Redovito se objavljuju nova izdanja s potrebnim izmjenama i dopunama.

DECIMALNO OZNAČIVANJE (decimalna notacija, eng. decimal notation) numeričko

označivanje koje koristi brojke 0,1,2,...9 kao osnovu za označivanje.

DEFINICIJA (eng. definition) određivanje nekog pojma uspostavljanjem odnosa prema drugim (poznatim ili već definiranim) pojmovima radi razgraničenja od drugih pojmova. Postoje tri glavna oblika definicije: a) definicija sadržaja, b) definicija opsega, c) definicija odnosa. Klasični oblik definicije jest definicija sadržaja, koja je većinom moguća samo pri sistematičnim obradama cijelih pojmovnih oblasti. Često su drugi oblici definicija izvodljiviji i skupčani s manje truda.

DEFINICIJA ODNOSA (definicija relacije, eng. contextual definition) definiranje pomoću praktičnih primjera. Definicija odnosa navodi u kakvom je odnosu pojam koji treba definirati prema drugim definiranim ili poznatim pojmovima. U pravilu, za to se mogu koristiti sve veze pojmova; definicija odnosa često su povezane s definicijama sadržaja i opsega (v. definicija).

DEFINICIJA OPSEGA (eng. intensional definition; definition by genus and species) definiranje pomoću određivanja opsega pojma. Definicija opsega navodi sve predmete koji spadaju pod jedan pojam. Ovo se može postići: a) nabranjem svih stvari (ako se radi o razmjerno malo stvari), b) nabranjem klasa stvari, tj. navođenjem potpojnova, c) navođenjem pravila za nabranje. Definicija opsega često važi samo za određeno razdoblje, budući da tijekom razvoja mogu nastati nove stvari koje po sadržaju pojma moraju biti pridodate opsegu pojma (v. definicija).

DEFINICIJA SADRŽAJA (eng. extensional definition) definiranje pomoću određivanja sadržaja pojma. Definicija sadržaja (definicija u užem, klasičnom smislu) sastoji se u navođenju karakteristika koje obilježavaju sadržaj pojma. To se može postići: a) nabranjem svih karakteristika, b) navođenjem poznatog višeg pojma i ograničavajućih karakteristika koje obilježavaju pojam koji treba definirati i čine ga različitim od drugih pojmova istog reda (v. definicija).

denotativno značenje -> KONVENCIONALNO ZNAČENJE

DEPOZITARNA KNJIŽNICA (eng. copyright library, legal deposit library) knjižnica koja prima obavezni primjerak pod određenim uvjetima; knjižnica koja prima obavezni primjerak po zakonu o autorskom pravu - u zemljama u kojima autorsko pravo ovisi, ili je prije ovisilo, o formalnom činu predaje obaveznog primjerka u knjižnicu (v. nacionalna knjižnica).

deskriptivni sažetak -> OPISNI SAŽETAK

DESKRIPTOR (eng. descriptor) riječ ili grupa riječi iz dokumentacijskog jezika što se koristi za indeksiranje dokumenata te za klasifikaciju, pohranu i pretraživanje dokumentacijskih fondova; za razliku od ključnih riječi deskriptori su normirane riječi, tj. jednoznačno određeni termini izabrani uglavnom iz prirodnog jezika - radi nedvosmislenog predstavljanja pojma - iz skupa naziva koji se smatraju ekvivalentnim sinonimima ili kvazisinonimima.

DESKRIPTORSKI JEZIK (eng. descriptor language) dokumentacijski jezik koji koristi deskriptore iz prirodnog jezika (v. indeksiranje, tezaursus).

deskriptorski prikaz -> DESKRIPTORSKI SAŽETAK

DESKRIPTORSKI SAŽETAK (deskriptorski prikaz, telegrafski sažetak, eng. telegraphic abstract, telegraphic style abstract) sažetak koji se sastoji od skupa ključnih riječi koje označavaju predmetni sadržaj dokumenta (v. indikativni sažetak).

DIGEST (eng. digest) publikacija koja sadrži sažet pregled informacija o određenoj temi ili o srodnim temama; zbirka kratkih sadržaja, izvadaka iz književnih djela, članaka i sl.

dihotomna klasifikacija -> DVOČLANA KLASIFIKACIJA

DIJAKRITIČKA OZNAKA (eng. diacritical mark, diacritics) oznaka pridodana slovu da označi fonetsku ili semantičku vrijednost različitu od one koju ima neoznačeno slovo; npr. slova sa dijakritičkim oznakama su š, č, ć, ž.

DIJALEKT (narječje, eng. dialect) podsistem nekog prirodnog jezika s izrazitim fonološkim, morfološkim, sintaktičkim i semantičkim odstupanjima, koji je svojstven određenom kraju, zajednici ili socijalnom sloju (v. govorni jezik, stručni jezik).

DIMENZIONALNOST (eng. dimensionality) svojstvo razreda da se raščlanjuje prema različitim nizovima oznaka ili faseta.

DISERTACIJA (eng. thesis) dokument koji sadrži istraživački rad, otkrića i zaključke što ih podnosi autor u svrhu postizanja znanstvenog stupnja doktora znanosti (doktorska disertacija); za stupanj magistra znanosti uobičajeni je naziv magistarski rad.

disjunkcija -> LOGIČKA RAZLIKA**diskoteka -> FONOTEKA**

DISTRIBUCIJA (podjela, eng. distribution) proces diseminacije informacija prikazanih u obliku zapisa. Postoji podjela na primarnu i sekundarnu distribuciju. Primarna je ona kada diseminaciju informacija i dokumenata rade oni koji ih i stvaraju, a sekundarna ona gdje npr. ponudu i prodaju dokumenata (knjiga, časopisa itd) ne rade izvorni izdavači, već druge organizacije.

dnevnik akcesije -> DNEVNIK PRINOVA

DNEVNIK PRINOVA (dnevnik akcesije, inventarna knjiga, eng. accessions register) popis svezaka zaprimljenih u knjižnicu prema redu kako su pristizali. Vodi se prema važećim propisima, a obično sadrži i podatke o načinu nabave i cijeni (v. popis prinova).

DODATAK (eng. appendix) od osnovnog teksta odvojeni dio publikacije koji sadrži dodatne podatke (numeričke tablice, radne dokumente i sl). Dodatak se obično nalazi na koncu publikacije, iako može biti tiskan neovisno o osnovnoj publikaciji.

DOKUMENT (eng. document) zapisana informacija prema kojoj se postupa kao prema jedinici u dokumentacijskom procesu; dokumentacijsku jedinicu tvori medij, podaci na tom mediju i značenje koje se pripisuje podacima. Dokumentom se ne smatraju samo rukopisi, tiskana građa ili faktografski podaci već i umjetnička djela, muzejski eksponati, arhivarij i sl. Dokumenti mogu biti publicirani i nepublicirani, konvencionalni i nekonvencionalni. Konvencionalni ili tradicionalni dokumenti dijele se na primarne, sekundarne i tercijarne; prema obliku na neperiodičke dokumente (knjiga, monografija, brošura, rukopis, rasprave i sl) i periodičke dokumente (periodika, bilteni, novosti, novine, godišnjaci i sl); prema sadržaju dijele se na: standarde, vodiče, adresare, udžbenike, rječnike, monografije, rasprave, disertacije, izvještaje, zbirke itd.

dokumentacija -> DOKUMENTALISTIKA

DOKUMENTACIJSKA JEDINICA (dokumentarna jedinica, eng. documentary unit) skup podataka ili fizička jedinica koja je nosilac opisa dokumenta; dokument ili objekt kojem je pridružen opis dokumenta (v. bibliografska jedinica).

DOKUMENTACIJSKI CENTAR (eng. documentation centre) organizacija koja obavlja poslove prikupljanja, selekcije, obrade, pohranjivanja, pretraživanja dokumenata, ali i izrade sažetaka,

izvadaka, kazala i sl. te diseminira dokumente da odgovori na zahtjeve za određenim sadržajem; organizacija koja obavlja sve dokumentacijske funkcije te obrađuje i diseminira informacije na različitim razinama. Prema svom organizacijskom statusu dokumentacijski centar može biti "jedinica", "odjel", "služba" i sl.

DOKUMENTACIJSKI JEZIK (eng. documentation language, documentary language, information storage and retrieval language, information language) umjetni jezik što se koristi u informacijskim sistemima, a u svrhe indeksiranja, pohranjivanja i pretraživanja. Postoje tri glavna tipa dokumentacijskih jezika: 1. hijerarhijski i/ili fasetni klasifikacijski sistemi, 2. popisi (odobrenih) termina, 3. tezaursi.

DOKUMENTACIJSKI SISTEM (eng. documentation system) skup svih pravila, metoda i postupaka što se koriste za stvaranje, prikupljanje, organizaciju, pohranjivanje, pretraživanje i diseminaciju dokumenata (ili informacija o nekom predmetu iz tih dokumenata) u nekom dokumentacijskom centru (v. sistem za pretraživanje dokumenata, sistem indeksiranja).

DOKUMENTALIST (eng. documentalist) osoba koja radi na poslovima stručne obrade dokumenata (v. indeksar, klasifikator).

DOKUMENTALISTIKA (dokumentacija, eng. documentation) Dokumentalistika ima svoju pretpovijest i računa se da traje od 1895. kad su P. Otlet i H. La Fontaine osnovali Institut international de bibliographic, čija je zadaća bila da obrađuje zapisano ljudsko znanje iz svih vrsta dokumenata pa i onih neverbalnih kao što su mape, slike, dijagrami. Tada se počela naglašavati obrada sadržaja dokumenta bez obzira na oblik prikazivanja, pa se time i prekinula praksa nužnog linearnog raspoređivanja dokumenata na police. Napravljen je novi pomak u predmetu proučavanja i obrade dokumenata, i to od prvobitnog oblika (knjige, što je predmet bibliotekarske djelatnosti) na sadržaj dokumenata; nova je disciplina, dokumentalistika, definirana kao postupak skupljanja, klasificiranja i distribucije svih dokumenata, svih vrsta i svih djelatnosti. Takvo se određenje dokumentalistike zadržalo u Europi i nakon II svj. rata, dok su se u SAD počeli koristiti novi izrazi pronalaženje informacija i pohranjivanje i pronalaženje informacija. Godine 1961. na Konferenciji o obrazovanju kadrova za informacijsku znanost na Georgia Institute of Technology, u Atlanti, definitivno je odbačen i naziv dokumentalistika, a umjesto dotadašnjih preuzet je novi izraz informacijska znanost.

Dokumentalistika se zasniva na mogućnosti obrade sadržaja dokumenta neovisno o njegovoj formi (o njegovom materijalnom obliku); informacijska tehnologija tu je mogućnost približila stvarnosti: određeni sadržaji (podaci) mogu se obrađivati neovisno o formi dokumenta. Sadržaj dokumenta (podaci sadržani u dokumentima) postao je neovisan o dokumentu: time je otvoren put konstituiranju informacijske znanosti.

dokumentarna jedinica -> DOKUMENTACIJSKA JEDINICA

dopunska jedinica -> SPOREDNA KATALOŽNA JEDINICA

DOPUŠTENI NAZIV (odobreni naziv, eng. preferred term) naziv koji treba koristiti pri indeksiranju umjesto nekog (neodobrenog) naziva (v. povlašteni naziv, deskriptor).

doslovna transkripcija -> TRANSLITERACIJA

DUBINA INDEKSIRANJA (eng. depth of indexing, specificity) stupanj do kojeg je jedan predmet detaljno prikazan u nekom procesu indeksiranja. Dubina indeksiranja pokazuje točnost odražavanja sadržaja dokumenta; izražava se brojem dodijeljenih indeksnih oznaka pri čemu se vodi računa i o njihovoj hijerarhijskoj razini. Tako npr. od dva rezultata indeksiranja istog dokumenta, s istim brojem indeksnih oznaka, dublji je onaj koji sadrži više specifičnih naziva (v. širina indeksiranja).

DVOČLANA KLASIFIKACIJA (dihotomna klasifikacija, eng. dichotomized classification, bifurcate classification) klasifikacijski sistem u kojem se svaki razred može još dalje dijeliti u dva podređena razreda.

DVOJEZIČNI RJEČNIK (eng. bilingual dictionary) rječnik koji riječi i nazive jednog prirodnog jezika objašnjava istoznačnim riječima i izrazima drugog prirodnog jezika (v. višejezični rječnik).

DVOSMISLENOST (eng. ambiguity) svojstvo naziva s više različitih značenja koja se mogu zamijeniti čak i u istom kontekstu; glavni slučajevi dvosmislenosti koji otežavaju stručno sporazumijevanje jesu: sinonimija, kvazisinonimija, homonimija, polisemija.

DVOSTRUKA KATALOŽNA JEDINICA (dvostruko uvrštavanje, eng. d-uble entry, duplicate entry) kataložna jedinica koja se u katalogu nalazi pod dvije odrednice, a svaka prikazuje jedan vid nekog dokumenta (v. jedinstvena odrednica, višestruka kataložna jedinica).

dvostruko uvrštavanje -> DVOSTRUKA KATALOŽNA JEDINICA

EKSPERTNI SISTEM (eng. expert systems) sistem koji je u stanju donositi odluke i automatski rješavati probleme određenog tipa što mu ih postavljaju korisnici tog sistema. Za donošenje odluka i rješavanje kompleksnih (nenumeričkih) problema koristi umjetnu inteligenciju i tehnike prezentacije znanja, tj. raspoloživa znanja eksperata i njihove metode za rješavanje problema. On je proizvod dvaju tvoraca, "inženjera znanja" koji razrađuju algoritme potrebne za stvaranje rješenja, kao i strukture sposobne da prime bazičnu informaciju, te "stručnjaka za probleme" koji formulira skup činjenica i deduktivna pravila, to jest ono što se naziva "bazom znanja ekspertnog sistema". Tehnološka osnova za primjenu ekspertnih sistema jesu računala pete generacije i vjeruje se da će ona omogućiti njihovo industrijsko korištenje. Iako su istraživanja ekspertnih sistema počela 1960-tih godina, njihova je komercijalna eksploatacija počela tek od nedavno. Zasad ovi sistemi nalaze svoju primjenu prvenstveno na području medicine, gradnje/održavanja i popravaka strojeva, kao i primjene u nastavi.

EKVIVALENTNE KARAKTERISTIKE (eng. equivalent characteristics) dvije ili više karakteristika koje mogu jedna drugu zamijeniti u zadanom sadržaju pojma, a da se pritom opseg pojma ne mijenja. Zamjenljivost se može utvrditi tako što pri uspostavljanju nekog točno određenog odnosa jednog pojma prema nekom drugom pojmu taj odnos uvođenjem ekvivalentne karakteristike ostaje nepromijenjen. To je naročito slučaj onda kada dvije karakteristike pripisane jednom pojmu svaka za sebe daju isti uži pojam. Pri definiranju pojmova i utvrđivanju naziva često treba birati između karakteristika koje nisu ekvivalentne ali koje dovode do sličnih pojmova ili takvih koji se preklapaju; takve karakteristike nazivaju se "skoro ekvivalentne karakteristike".

ELASTIČNO OZNAČIVANJE (elastična /stručna/ notacija, eng. flexibility of notation) upotreba stručnih oznaka koje se mogu proširiti; svojstvo sistema za označivanje koji omogućava dodavanje novih razreda i pokretnost njegovih semantičkih elemenata.

ENCIKLOPEDIJA (eng. encyclopedia) publikacija koja daje sistematski pregled svih ili pojedinih područja znanja ili djelatnosti (prema abecednom redu odrednica ili natuknica); enciklopedija nastoji sintetizirati ljudska znanja i umijeća prikazom kompleksnih, zaokruženih cjelina u kojima se osim detaljnih faktografskih podataka, povijesnih i stvarnih objašnjenja daju i kritike analize i idejne ocjene obrađenih pojava, događaja i ličnosti. Izraz enciklopedija prvi je u svjetskoj literaturi upotrijebio Pavle Skalić iz Zagreba (1534-1575) u djelu "Encyclopaediae seu orbis disciplinarum tarn sacrarum quam prophanarum epistemon" (Basel, 1559) /Znanstveni priručnik enciklopedije ili kruga sakralnih i svjetovnih struka/.

ENUMERATIVNA KLASIFIKACIJA (eng. enumerative classification) klasifikacijski sistem u kojem je svaki razred naveden kao glavna odrednica (v. analitička klasifikacija, hijerarhijska

klasifikacija).

ETIMOLOŠKI RJEČNIK (eng. etymological dictionary) rječnik koji osim značenja riječi donosi objašnjenja o podrijetlu riječi i povijesti pojmova, korijenu riječi i osnovi iz koje je riječ nastala, fonetskim i smislenim vezama s drugim riječima i sl.

evolucijski redoslijed -> RAZVOJNI REDOSLIJED

FAKTOGRAFSKA DOKUMENTACIJA (eng. data documentation, fact documentation, direct documentation) dokumentacija koja pribavlja korisnicima podatke o činjenicama (v. bibliografska dokumentacija).

FAKULTETSKA KNJIŽNICA (zatvorska knjižnica, eng. department library, faculty library) knjižnica jednog fakulteta, odsjeka ili zavoda na sveučilištu, koja nije glavna sveučilišna knjižnica.

FASETA (eng. facet) sve podskupine jednog temeljnog razreda; u fasetnoj klasifikaciji svaka grupa razreda koja ima neke zajedničke značajke i tvori kategoriju; atributi koji se koriste da grupiraju pojmove prema njihovoj prirodi.

FASETNA ANALIZA (eng. facet analysis) analiza pojmova u nekom predmetnom području s ciljem da se otkriju fasete koje odgovaraju tom predmetnom području (v. klasifikacija)

FASETNA KLASIFIKACIJA (eng. faceted classification) klasifikacijski sistem za svrstavanje pojmova u niz faseta i sastavljanje sistema za označivanje nekog predmeta kombinacijom faseta. Najpoznatija fasetna klasifikacija jest Ranganathanov sistem (v. višedimenzionalna klasifikacija, višehijerarhijska klasifikacija, sintetična klasifikacija).

FASETNI INDIKATOR (eng. facet indicator) poseban simbol koji uvodi određenu fasetu u slijed elemenata nekog razreda oznaka; oznaka koja u notacijskom sistemu ukazuje na mjesto neke fasete.

FASETNI OBRAZAC (fasetni redoslijed, eng. facet order, facet formula, citation order) redoslijed fokusa unutar jedne fasete i faseta unutar jednog klasifikacijskog sistema. S. R. Ranganathan predložio je fasetni obrazac koji ima pet kategorija:

obilježje /personality/ (struka, podstruka, predmet)

predmet (tvar, materija)

energija (rad, proces, djelovanje)

prostor (mjesto, teritorij)

vrijeme

fasetni redoslijed -> FASETNI OBRAZAC

FASETNI TEZAUZUS (eng. faceted thesaurus) tezaurus u kojem su odnosi između naziva uspostavljeni nakon što su nazivi grupirani u fasete.

FILMOTEKA (zbirka filmova, eng. film library, filmarchives) organizacija ili služba koja prikuplja, obrađuje i pohranjuje kinematografske dokumente i video-dokumente, te omogućava njihovo korištenje (v. arhiv, specijalna knjižnica, fototeka).

FOKUS (eng. focus) element fasete; razred ili izolat u kontekstu neke fasete. Svaki naziv (predmeta ili stručne skupine) u faseti naziva se fokus.

fond -> ZBIRKA

FONOTEKA (diskoteka, zbirka gramofonskih ploča, eng. phonograph records library, sound recordings library, record library) organizacija ili služba koja prikuplja zvučne zapise i daje ih na korištenje (v. arhiv, specijalna knjižnica).

FORMALNA ODREDNICA (eng. form entry, form heading) odrednica koja označava formu dokumenta ili djela. Koristi se zato da prikaže i okupi dokumente iste vrste (npr. izložbeni katalozi, trgovački katalozi itd), ali različite po sadržaju.

formalne podskupine -> PODDIOBA OBLIKA

FORMALNI JEZIK (umjetni jezik, eng. formal language) jezik izgrađen prema pravilima nekog logičkog računa (v. umjetni jezik).

FORMALNI REDOSLIJED (eng. canonical order, mathematical order) redosljed koji ne slijedi oznake predmeta, nego formalne oznake notacijskog sustava (v. razvojni redosljed, poddioba oblika)

FORMAT (eng. format) 1) format publikacije, opći oblik publikacije, njezina veličina i vanjski izgled; prema vanjskom izgledu razlikuju se tri osnovna formata publikacije: a) stojeći (uspravni) format, b) ležeći (poprečni) format, c) kvadratni format; 2) struktura zapisa, posebno strojno čitljivih zapisa. Formatom je definiran svaki element sadržan u određenom tipu zapisa, njihov slijed u zapisu i njihove fizičke karakteristike (npr. dužina, znakovi koji se mogu upotrijebiti itd). Radnim (ili internim) formatom određena je struktura zapisa za kompjutorsko pohranjivanje i obradu. Komunikacijskim formatom određena je struktura zapisa za njihov prijenos iz jedne baze podataka u drugu.

FORMAT TEZAURUSA (eng. thesaurus format) oblik (veličina, izgled) prikaza tezaurusa; format u kojem se zapisuju podaci neophodni za razvoj tezaurusa; format u kojem su oblikovane jedinice u glavnom dijelu tezaurusa. Tezaurus se obično sastoji iz sljedećih dijelova: 1. uvod u tezaurus, 2. glavni dio tezaurusa, 3. pomoćni dijelovi tezaurusa (opće napomene, abecedno kazalo, sistematsko kazalo, grafičko prikazivanje).

fotografska zbirka -> FOTOTEKA

FOTOTEKA (fotografska zbirka, eng. photograph library) organizacija ili služba koja prikuplja fotodokumente (fotografije), pohranjuje ih i daje na korištenje (v. arhiv, specijalna knjižnica).

fundamentalna kategorija -> OSNOVNA KATEGORIJA

FUNKCIJSKI POKAZATELJ (indikator funkcije, eng. role indicator) pomoćni simbol koji se može odabrati iz posebnog popisa i pridružiti deskriptoru da pokaže u kom se smislu koristi taj deskriptor (v. identifikator).

GENERIČKI LANAC (eng. generic chain) lanac zasnovan samo na generičkim, a ne i na partitivnim odnosima.

GENERIČKI ODNOS (apstrakcijski odnos, logički odnos, eng. generic relation, categorical relation, abstraction relation) odnos između pojmova ili razreda u kojem je jedan "rodni", a drugi su "vrsni" pojmovi ili razredi. Kod generičkog odnosa sadržaj nižeg pojma uključuje sadržaj višeg

pojma, pri čemu se niži pojam od višeg razlikuje po najmanje jednoj dodatnoj karakteristici (v. hijerarhijski odnosi).

GEOGRAFSKA PODDIOBA (geografska podskupina, eng. geographical subdivision) poddiobe razreda pomoću oznaka za geografska mjesta; pomoćne tablice za poddiobu pomoću oznaka za geografska mjesta (v. opća poddioba).

GEOGRAFSKI RED (geografski poredak, eng. geographic filing method, geographic filing system, geographical order, geographical arrangement) razvrstavanje (bibliografskih) jedinica u datoteci prema geografskim oznakama, tj. prema mjestu izdanja (v. abecedni red, kronološki red, sistematski red).

glava -> POGLAVLJE

GLAVNA KATALOŽNA JEDINICA (eng. main entry, full description) kataložna jedinica koja daje najpotpunije podatke o nekom dokumentu, tj. koja sadrži sve podatke potrebne da se taj dokument identificira.

glavna skupina -> GLAVNI RAZRED

GLAVNI DIO tezaurusa (eng. main part of thesaurus) dio tezaurusa koji daje potpunu informaciju o svakom deskriptoru i nedeskriptoru. Glavni dio može biti sređen sistematski i/ili abecedno, a može i kombinirano; sadrži sljedeće informacije: predstavljanje pojmova, dopunske informacije te odnose između pojmova (v. kazalo u tezaurusu).

glavni katalog -> CENTRALNI KATALOG

GLAVNI RAZRED (glavna skupina, eng. main class) osnovna dioba jedne klasifikacije, često neka tradicionalna disciplina (v. najniža poddioba).

GLAVNI STVARNI NASLOV (eng. title proper) najvažniji stvarni naslov jedinice bibliotečne građe. Glavni stvarni naslov ne obuhvaća ni usporedne stvarne naslove ni podnaslove, ali obuhvaća alternativne naslove i veznik koji povezuje alternativni naslov i prvi dio glavnog stvarnog naslova. Kad jedinica bibliotečne građe nema zajedničkog nadređenog stvarnog naslova, smatra se da glavni stvarni naslov ne postoji.

GLOSAR (eng. glossary) rječnik starih, rijetkih, manje poznatih ili novih riječi u nekom jeziku. Glosar može biti samostalan dokument, ali i prilog ili dio nekog dokumenta (v. terminološki rječnik, leksikon).

GODIŠNJAK (Ijetopis, eng. annual, yearbook) periodička publikacija koja se u pravilu objavljuje samo jednom godišnje, a obično sadrži građu relevantnu posebno za godinu u kojoj izlazi (v. almanah).

GOVORNI JEZIK (eng. common language, everyday language, colloquial language) jezični sustav unutar nekog prirodnog jezika što ga koriste svi ljudi u svakodnevnoj komunikaciji (v. žargon).

GRADA (eng. material) vrsta materijalnih oblika za bilježenje podataka.

GRUBA KLASIFIKACIJA (eng. broad classification) klasifikacija koja raspoređuje predmete samo prema gruboj (općoj) razdiobi s minimumom potpodjela (v. BSO).

HIJERARHIJA (eng. hierarchy) mreža pojmova zasnovana na hijerarhijskim odnosima (v. lanac, klasifikacijski sistem, hijerarhijska klasifikacija)

HIJERARHIJSKA KLASIFIKACIJA (eng. hierarchical classification) klasifikacijski sistem koji koristi samo hijerarhijske odnose za poddiobe, što većinom dovodi do monohijerarhijskih i jednodimenzionalnih klasifikacija, i primjenu faseta samo prema pomoćnim tablicama.

HIJERARHIJSKI ODNOS (eng. hierarchical relation) odnos između pojmova ili razreda u kojem je jedan nadređen drugima. Hijerarhijski odnosi uvode među pojmove odnos nadređenosti odnosno podređenosti, kao i odnose istorednosti i pridruženosti. Što se tiče opsega pojma, to znači da sve stvari koje spadaju pod užu pojam (podređeni pojam) pripadaju i širem pojmu (nadređenom pojmu). Razlikuju se dva glavna oblika hijerarhijskih odnosa: generički odnos i partitivni odnos.

HIJERARHIJSKO OZNAČIVANJE (hijerarhijska notacija, eng. hierarchical notation) strukturno označivanje koje rabi stručne oznake (oznake razreda) za prikazivanje hijerarhijskih odnosa između razreda (v. osnova označivanja).

HOMONIM (eng. homonym) naziv koji ima isti oblik, ali različita značenja; riječ koja jednako zvuči, ali ima različita značenja (istozvučnica).

I operacija -> LOGIČKI PRODUKT

IDENTIFIKATOR (eng. qualifier, identifier) ime koje se koristi kao deskriptor (to ime može biti ime projekta, osobno ili korporativno ime, geografsko ime, kratica, akronim itd); simbol ili riječ što se koriste za razlučivanje različitih značenja homonima (u ovom slučaju identifikator nije samostalni element dokumentacijskog jezika v. kvantifikator, pododrednica, funkcijski pokazatelj).

IDEOGRAFSKA ODREDNICA (eng. ideographic heading) odrednica koju tvore simboli koji nisu riječi (v. označivanje).

ILI operacija -> LOGIČKA RAZLIKA

ILUSTRACIJA (eng. figure) crtež ili slika koja tumači, dopunjuje ili ukrašava neki tekst. U kataložnom opisu zajednički naziv za crteže, note, slike i za sve druge figurativne i grafičke prikaze reproducirane na opisivanoj jedinici bibliotečne građe; u kataložnom opisu publikacija termin ne uključuje tabele, već samo figurativne i grafičke prikaze.

IME (eng. name) naziv za pojedinačne pojmove; naziv koji odgovara nekom pojmu. Imena mogu biti nazivi za pojedinačne stvari ili za razrede (klase) s kojima se postupa kao s pojedinačnim stvarima (v. nomenklature).

indeks -> KAZALO

INDEKSER (eng. indexer) osoba koja se bavi indeksiranjem dokumenata. Pojmovi indeks i klasifikator ponekad se preklapaju, kada se procesi indeksiranja i klasifikacije zbivaju istovremeno (v. dokumentalist, katalogizator).

INDEKSIRANJE (izrada indeksa, izrada kazala, eng. indexing) pod indeksiranjem se podrazumijeva skup principa, metoda, postupaka i njihovih primjena u informacijskom procesu, kojima se dokumentu dodjeljuju termini (ključne riječi ili kodovi), a u cilju opisivanja njihova sadržaja i kasnije njihovog ponovnog pronalaženja. Sam postupak indeksiranja podijeljen je u tri operacije: 1) analizu dokumenta u cilju selekcije pojmova koji prema mišljenju indeksera mogu biti od interesa za korisnike indeksa (kazala), 2) "prevođenje" odabranih pojmova, sadržaja ili riječi u neki kontrolirani ili standardizirani dokumentacijski jezik, 3. odabir i slaganje indeksnih oznaka prema pravilima dokumentacijskog jezika. Postoje dva osnovna načina indeksiranja: a) slobodno (kada se neposredno iz teksta dokumenta biraju ključne riječi bez obzira na njihovu formu i semantičke odnose), i b) kontrolirano (kada se za pretraživanje koriste samo oni termini koji su

unaprijed određeni dokumentacijskim jezikom). Najbolje rezultate pretraživanja daje metoda koordiniranog indeksiranja (metoda koja u fazi indeksiranja koristi indeksne termine na istoj razini, tako da se u fazi pretraživanja može koristiti bilo koja kombinacija termina). Ova metoda dobija široku primjenu 1950-tih godina, uvođenjem Uniterm sistema, ali i sistema za automatsko pretraživanje (v. automatsko indeksiranje).

INDEKSIRANJE CITATA (eng. citation indexing) metoda pripremanja indeksa citiranih dokumenata (indeksa citata) u kojima se daje pregled svih citiranih dokumenata u (publiciranim) radovima s određenog područja. Indeksiranje citata polazi od pretpostavke da postoji veza između članka i citiranih radova u tom članku; pretpostavlja se da su, u principu, citirane bibliografske jedinice (reference) relevantne za istu temu kao i članak koji ih citira. Istu metodu primjenjuju znanstvenici u traganju za relevantnom literaturom: polaze od jednog rada ili članka a potom pretražuju radove i članke što su u njemu citirani. Postupak praćenja lanca citata može se organizirati kao kazalo autora i/ili naslova kojima su pridružene sve reference citirane u jednom radu; međutim, reorganizacijom ovih podataka (ako se svaki citirani rad uzme kao odrednica) mogu se polučiti pregledi svih radova koji u određenom razdoblju citiraju nekog autora (ili neki naslov). Ovi potonji pregledi nazivaju se kazalo citata.

INDEKSIRANJE KLJUČNIM RIJEČIMA (eng. keyword indexing) indeksiranje odabiranjem riječi iz samog dokumenta.

INDEKSIRANJE NA IZVORU (indeksiranje prije publiciranja dokumenta, eng. in-source indexing, pre-natal indexing) pripremanje kazala za neki dokument prije njegova publiciranja tako da se prilaže uz tekst samog dokumenta; priprema indeksnih oznaka u nekom dokumentu ili publikaciji (v. katalogizacija u publikaciji).

INDEKSIRANJE POMOĆU NATUKNICA (eng. catchword indexing) metoda indeksiranja po kojoj se značajne riječi iz naslova koriste kao indeksne oznake (v. indeksiranje ključnim riječima).

INDEKSNA OZNAKA (eng. index term) generički pojam koji objedinjuje deskriptor i notaciju (pored deskriptora za označivanje sadržaja koriste se i notacije; indeksna oznaka zajednički je naziv za deskriptor i notaciju); svaki skup riječi ili drugih simbola dodijeljenih nekoj jedinici prilikom indeksiranja koji se koristi za formiranje jedne odrednice.

INDIKATIVNI SAŽETAK (indikativni prikaz, eng. indicative abstract) skraćeni način prikazivanja sadržaja nekog dokumenta kod kojeg se daju kratke naznake samo o predmetu i sadržaju dokumenta. Indikativni sažetak pogodan je za prikazivanje nekih diskurzivnih i drugih tekstova (kao što su široki pregledi, kritike i potpune monografije) koji omogućavaju samo indikativno ili deskriptivno upućivanje na vrstu dokumenta, glavne obrađene predmete i način na koji su činjenice obrađene (v. sažetak, informativni sažetak, informativno-indikativni sažetak).

indikator funkcije - FUNKCIJSKI POKAZATELJ

informacija - OBAVIJEST

INFORMACIJSKA INFRASTRUKTURA (eng. infrastructure) skup institucija, organizacija, sredstava koji podržavaju protok i razmjenu informacija od stvaralaca informacija do korisnika, uključujući prikupljanje, obradu, prepakiranje i prenošenje informacija.

INFORMACIJSKA POLITIKA (eng. information policy, information resource management) djelatnost kojom se regulira razvoj informacijske infrastrukture i informacijskih potencijala, a radi postizanja određenih društvenih ciljeva. Smatra se da je zadaća nacionalnih informacijskih politika identifikacija informacijskih potreba društva, iznalaženje sredstava za zadovoljavanje tih potreba, te unapređivanje djelotvornih načina uporabe informacijskih izvora. Osim termina informacijska

politika javlja se i termin upravljanje informacijskim resursima (eng. information resource management) s istim ili sličnim značenjem, iako se termin informacijska politika koristi najčešće da označi planiranje na globalnim društvenim razinama, a drugi termin za aktivnosti na nižim razinama planiranja.

INFORMACIJSKA ZNANOST (informatika, eng. information science) izrazi informacijska znanost i/ili informatika rabe se u različitim jezicima s različitim značenjem; termin informatika nastao je od francuske riječi information i automatique (F. Dreyfus, 1972), pojavivši se kao sinonim za automatsku obradu podataka. U njemačkoj literaturi termin informatika (Informatik) sinonim je za znanost o kompjutorima (eng. computer science). U ruskoj literaturi (F. E. Temnikov, 1963) izraz informatika označava integralnu znanost o informacijama, odnosno (A. I. Mihajlov, R. S. Giljarevski, 1967) disciplinu koja proučava strukturu i svojstva (a ne konkretni sadržaj) znanstvenih informacija, te zakonitosti u informacijsko-dokumentacijskoj djelatnosti.

U angloameričkim zemljama uobičajeni naziv za ovu djelatnost je informacijska znanost (eng. information science, usvojen 1961), iako ima pokušaja da se uvede i termin informatika (eng. informatics, H. Welisch, 1972). Angloameričko poimanje informacijske znanosti razlikuje se od onog sovjetskih autora, budući da se ne ograničava samo na znanstvene informacije već obuhvaća informacije iz svih područja ljudske djelatnosti. Ipak, termini informatika i informacijska znanost (u ruskoj i engleskoj literaturi) u velikoj mjeri označavaju isti sadržaj (iako informatika, prema sovjetskim autorima, proučava samo strukturu znanstvenih in-formacija) - budući da znanost u ruskom jeziku (nauka) kao i u njemačkom jeziku (Wissenschaft) ima mnogo šire značenje nego u engleskom (science) jer obuhvaća sva spoznajna područja.

U nas se riječ informatika rabi u oba značenja: informacijsko-dokumentacijskom i elektroničko-računarskom. Iako su se termini informacijska znanost i informatika u Jugoslaviji dosta dugo koristili i kao sinonimi, od 80-tih godina izraz informatika sve češće se koristi kao oznaka kompjutorske problematike obrade podataka, a informacijska znanost označava znanstvenu disciplinu o informacijama u najširem smislu - za koju je primjena kompjutora samo jedna od metoda i tehnika obrade informacija; prema ovoj podjeli (što se više uvriježila u praksi nego što ima teorijskog tumačenja) informacijska znanost ne bavi se softwareskim i hardwareskim problemima obrade i pretraživanja podataka, već se bavi dokumentacijskim problemima nabave, organizacije, obrade, diseminacije, korištenja i vrednovanja informacija (v. informatologija).

INFORMACIJSKI SISTEM (eng. information system) skup dokumenata, informacijskih stručnjaka, materijalnih i financijskih sredstava, metoda rukovanja informacijama i rukovođenja koji trebaju omogućiti transfer informacija od stvaralaca ili informacijskog izvora do korisnika (koji se također smatraju dijelom sistema). Termin nije usvojen s istovjetnim značenjem; često se koristi da označi bilo koji sistem sposoban za komunikaciju i obradu informacija, ali i službu i organizaciju koja se bavi obradom informacija, ili same informacijske fondove (baze podataka) kao i djelatnost vezanu za obradu i razmjenu informacija. Informacijski sistemi (IS) mogu se razlikovati prema većem broju kriterija, npr. prema: primijenjenoj tehnologiji, složenosti, opsegu, dosegu, području primjene, vrstama podataka. Prema primijenjenoj tehnologiji IS mogu biti konvencionalni (zasnovani na ručnoj ili mehanografskoj obradi), ili kompjutorizirani. Prema opsegu IS mogu biti međunarodni, nacionalni, regionalni, odnosno mogu biti usmjereni na disciplinu, zadatak ili funkciju. Prema području primjene razlikuju se IS nabave, proizvodnje, prodaje, kadrova, razvoja itd; prema namjeni IS mogu biti znanstveni, obrazovni, tehnički, zdravstveni itd. Prema načinu organizacije podataka IS mogu biti distribuirani, integrirani ili kombinirani.

informatika - INFORMACIJSKA ZNANOST

INFORMATIVNI SAŽETAK (informativni prikaz, eng. informative abstract, information abstract) skraćeni način prikazivanja osnovnog sadržaja nekog dokumenta i najvažnijih podataka sadržanih u dokumentu, bez tumačenja i kritike. Informativni sažetak prikazuje, koliko je to moguće,

kvalitativnu i/ili kvantitativnu informaciju sadržanu u dokumentu; pogodni su naročito za prikazivanje tekstova koji opisuju neki eksperimentalni rad i za dokumente koji se odnose samo na jednu temu (v. sažetak, indikativni, informativno-indikativni sažetak).

INFORMATIVNO-INDIKATIVNI SAŽETAK (informativno-indikativni prikaz, eng. indicative-informative abstract) sažetak koji prikazuje neke važne elemente sadržaja jednog dokumenta poput informativnog sažetka, a označava druge elemente samo ukratko. Ova vrsta sažetka često se izrađuje kada je ograničena dužina sažetka ili kad vrsta i stil dokumenta čine neophodnim da se informativni elementi ograniče samo na primarne elemente dokumenta, a da se ostali vidovi potisnu u indikativne elemente (v. indikativni sažetak).

INFORMATIZACIJA (eng. informatisation) proces pretvaranja podataka, dokumenata i znanja u informaciju, odnosno oblik socijalne i prostorno/vremenske pokretljivosti znanja i dokumenata; primjena novih informacijskih tehnologija u obradi informacija.

INFORMATOLOGIJA (eng. informatology) znanost što proučava život informacija, podataka i dokumenata unutar života društva, odnosno informatologija istražuje oblike, funkcije i strukture informacijsko-dokumentacijske djelatnosti u njihovu rastu, razvitku i previranju u pojedinim društvima; informatologija je teorija i praksa e-t-ak-s-a (emisije-transmisije-akumulacije-selekcije-apsorpcije) kompleksa (B. Tezak).

INSTRUMENTALNI ODNOS (eng. instrumental relation) vrsta analitičkog odnosa između pojmova koja ukazuje da je nešto stvoreno, pod utjecajem, ili djeluje na nešto drugo. Instrumentalni odnos utvrđuje se npr. pri građenju pojmova i naziva alata i primjene alata.

INTERNACIONALNA BIBLIOGRAFIJA (međunarodna bibliografija, eng. international bibliography) bibliografija koja popisuje bibliografske jedinice bez obzira na zemlju u kojoj i na jezik na kojem su objavljene; ponekad se naziv internacionalna bibliografija koristi i za bibliografije što ih objavljuju međunarodne organizacije (v. nacionalna, univerzalna bibliografija).

INTERVJU (eng. interview survey) tehnika istraživanja organizirana radi prikupljanja informacija prema unaprijed utvrđenom planu pitanja koja se postavljaju nekoj grupi osoba ("uzorku"). Prema formi intervju može biti slobodan ili u obliku upitnika, odnosno individualni ili grupni intervju.

INTUITIVNO ZNANJE (eng. intuitive knowledge) neposredovano znanje, znanje zasnovano na intuiciji.

inventarna knjiga - DNEVNIK PRINOVA

INVENTARNI BROJ (eng. accession number) broj dodijeljen novo prispijelom dokumentu koji označava redosljed njegova ulaska u zbirku (v. zaprimanje prinova).

INVENTARNI KATALOG (mjesni katalog, eng. shelf list) katalog u kojem svrstavanje kataložnih jedinica slijedi poredak dokumenata u zbirci ili na policama, a može se podudarati i s poretkom mjesnih signatura.

INVENTIRANA REDALICA (eng. term entry) redalica s obrnutim, izmijenjenim redosljedom; redalica u nekoj invertiranoj datoteci (v. sistem invertiranih redalica).

ISCRPNA BIBLIOGRAFIJA (eng. comprehensive bibliography, exhaustive bibliography) bibliografija koja teži da sakupi i popiše svu gradu (sve relevantne dokumente) o određenom predmetu (v. selektivna bibliografija).

ISCRPNA KLASIFIKACIJA (točna klasifikacija, eng. close classification, minute classification,

exact classification) klasifikacijski sistem koji razvrstava predmete u detaljne podskupine, tj. prema podrobnim poddiobama (v. gruba klasifikacija, BSO).

ISTOREDNI RAZREDI (koordinirani razredi, eng. co-ordinate classes) razredi unutar jednog reda; članovi jednog reda su istoredni, tj. čine red. Npr. pojmovi koji su na nekom stupnju poddiobe istovremeno spregnuti jednim višim pojmom tvore istoredni razred.

ISTOREDNOST (odnos istorednosti, eng. co-ordination, co-ordinate relation) odnos između pojmova ili razreda koji su podređeni istom pojmu ili razredu; pojmovi na jednom stupnju raščlambe, koji istodobno pripadaju jednom širem pojmu, čine red. Članovi jednog reda istoredni su pojmovi, a međusobno su u odnosu istorednosti.

IZDANJE (eng. edition) sve kopije nekog dokumenta otisnute prema istom slogu ili prema jednom primjerku koji se koristio kao matrica. Svi primjerci određene jedinice proizvedeni s iste matrice što ih je objavio određeni nakladnik ili skup nakladnika. Ako su gornji uvjeti ispunjeni, promjena u identitetu tijela ili tijela, odgovornih za raspačavanje jedinice, ne uvjetuje promjenu izdanja.

IZLAZNI JEZIK (eng. output language) umjetni ili prirodni jezik stvoren na izlazu nekog dinamičkog sistema za konvertiranje podataka ili jezika; kod strojnog prevođenja jezik na koji se prevodi (v. ulazni jezik).

IZRADA SAŽETAKA (referiranje, eng. abstracting) postupak izrade sažetaka; postupak kojem je cilj prikaz sadržaja dokumenta bez kritičkog osvrta (v. analiza dokumenta, automatska izrada sažetaka).

IZVADAK (citata, navod, eng. excerpt) odlomak doslovno prenijet iz dokumenta (v. izvod).

IZVEDENI DOKUMENT (eng. derivate document) sekundarni dokument nastao obradom, preradom ili prijevodom iz jednog ili više dokumenata (v. antologija, prijevod).

IZVEDENICA (eng. derivative word) riječ koja je kombinacija korijena riječi s najmanje jednim nastavkom za tvorbu riječi.

IZVJEŠTAJ (eng. report) dokument koji prikazuje rezultate istraživanja ili proučavanja nekog pojedinca ili grupe, a obično sadrži i preporuke (v. izvještaj o radu, izvještaj o projektu, završni izvještaj, bilten).

IZVJEŠTAJ O PROJEKTU (eng. project report) izvještaj u kojem se prikazuju rezultati rada na istraživačkom ili razvojnom projektu, ili rada za vrijeme neke određene etape na tom projektu (v. izvještaj o radu, završni izvještaj).

IZVJEŠTAJ O RADU (eng. progress report) izvještaj o toku i napredovanju istraživanja; dokument u kojem se izlažu rezultati rada nekog pojedinca ili organizacije (v. završni izvještaj).

IZVOD (eng. extract) jedan od oblika obavještanja o sadržaju dokumenta. Sastoji se od jednog ili više dijelova dokumenta, tako odabranih da prikazuju cjelinu (v. sažetak, izvadak).

IZVOR INFORMACIJA (izvor poruka, eng. information source, message source) dio komunikacijskog sistema kojem se pripisuje nastajanje informacija. Mjesto na kojem korisnik može dobiti određenu informaciju i zadovoljiti svoju informacijsku potrebu. To mjesto može biti osoba, institucija ili dokument. Izvori mogu biti primarni, sekundarni ili tercijarni, ovisno o informacijama koje sadrže (v. primarni, sekundarni i tercijarni dokument).

izvor poruka - IZVOR INFORMACIJA

IZVORNA GRAĐA (izvorni materijal, eng. source material, primary sources, original sources) osnovna mjerodavna građa za neki predmet, koja se koristi za izradu drugih pisanih radova (v. primarni dokument).

IZVORNI DESKRIPTOR (eng. source descriptor, resource descriptor) deskriptor koji pripada izvornom tezaurusu, za razliku od ciljnog deskriptora koji pripada ciljnom tezaurusu.

IZVORNI DOKUMENT (originalni dokument, eng. source document, original document) originalni dokument koji sadrži sve detaljne podatke o nekoj raspravi, istraživanju i sl; dokument iz kojeg su izvađeni podaci (v. izvorna građa).

izvorni materijal - IZVORNA GRAĐA

izvorni podaci - NEOBRAĐENI PODACI

JEDINICA (eng. item, entry) dokument, skup dokumenata ili dio dokumenta, u bilo kojem fizičkom obliku, koji se smatra cjelinom i kao takav tvori osnovu za jedan jedini bibliografski opis; skup podataka što prikazuju neki dokument u jednoj datoteci, tj. u katalogu, bibliografiji ili kazalu. Svaka jedinica sadrži: a) odrednicu, tj. riječi koje u datoteci (katalogu, bibliografiji, kazalu) određuju mjesto te jedinice, b) opis (bibliografski opis, kataložni opis), tj. skup podataka za identifikaciju tog dokumenta (v. kataložna jedinica, jedinica kazala, bibliografska jedinica).

JEDINICA BIBLIOTECNE GRAĐE (eng. item) označava dokument, skup dokumenata ili dio nekog dokumenta, u bilo kakvom materijalnom obliku, koji se smatra samostalnom jedinicom, a tvori osnovu pojedinog bibliografskog opisa.

JEDINICA KAZALA (redalica, eng. index entry) osnovni element kazala kojim se određuje mjesto nekog podatka u jednom dokumentu (v. kataložna jedinica, bibliografska jedinica).

JEDINSTVENA ODREDNICA (eng. unit entry) utvrđeni oblik imena neke fizičke osobe ili korporativnog tijela, pod kojim se u abecednom katalogu okupljaju sve glavne kataložne jedinice dokumenata u kojima se ta osoba javlja kao autor, kao i sve sporedne, analitičke i skupne kataložne jedinice koje se za tu osobu ili korporativno tijelo izrađuju.

JEDINSTVENI KATALOŽNI LISTIĆ (eng. unit card) temeljni kataložni listić koji sadrži sve podatke potrebne da se određeni dokument identificira; dodavanjem odgovarajućih odrednica umnoženi primjerci takva listića mogu se koristiti kao višestruki kataložni listići.

JEDNODIMENZIONALNA KLASIFIKACIJA (eng. monodimensional classification, unidimensional classification) klasifikacija koja dopušta poddiobe razreda samo prema jednom nizu oznaka (v. višedimenzionalna klasifikacija, hijerarhijska klasifikacija, dimenzionalnost).

JEDNOVRNSNO OZNACIVANJE (jednovrsna notacija, eng. pure notation, uniform notation) stručno označivanje pri kojem se koristi samo jedna vrsta oznaka (označivanje ili samo slovima, ili samo brojkama itd. - v. abecedno označivanje, numeričko označivanje).

JEZIK ZA INDEKSIRANJE (eng. indexing language) umjetni jezik koji se koristi u dokumentacijskim sistemima za indeksiranje i pretraživanje dokumenata; jezik za indeksiranje je kvazisinonim za dokumentacijski jezik (v. deskriptorski jezik).

JEZIK-OBJEKT (eng. object language) jezik koji je predmet analize i opisa nekog metajezika.

JEZIČNI KONSTRUKT (eng. language construct) lingvistički pojmovi koji se koriste za tumačenje jezičnih pojava; u epistemologiji konstrukti su apstraktni predmeti koji sami nisu

pristupačni neposrednom promatranju, ali se uvode da bi se objasnile pojave pristupačne neposrednom opažanju; jezik je također konstrukt koji se ostvaruje u tekstovima.

kalendar - ALMANAH

KAPACITET MEMORIJE (eng. storage capacity) količina podataka koja se može smjestiti u memoriju, izražena u binarnim znamenkama, bajtovima, znacima, riječima ili drugim jedinicama za podatke.

KARAKTERISTIKA (oznaka, svojstvo, eng. characteristic) za određivanje pojmova, kao i za utvrđivanje odnosa među pojmovima, od posebne su važnosti karakteristike pojmova. Pod karakteristikama pojmova podrazumijevaju se one jasno primjetne i utvrđene osobine predmeta koji se uzimaju u obzir pri analizi pojedinih pojmova. Karakteristike se dijele na klasifikacijske i sporedne (v. ekvivalentne karakteristike).

KATALOG (eng. catalogue) sređeni popis dokumenata u nekoj zbirci; sekundarni dokument koji popisuje i opisuje dokumente trajno ili privremeno okupljene; skup kataložnih jedinica o dokumentima u zbirci ili zbirkama razvrstanih prema nekim pravilima koja omogućavaju njihovo pretraživanje. Katalog sadrži bibliografski opis i dostatne informacije za pristup dokumentima. Razdioba kataloga moguća je prema različitim kriterijima; prema obliku katalogi mogu biti u obliku registra, u obliku knjige i na listićima; prema načinu raspoređivanja građe razlikuju se formalni (autorski, topografski) i stvarni (stručni, predmetni, ukršteni) katalogi; prema obujmu katalogi se dijele na opće i specijalne; prema namjeni na javne i interne kataloge.

KATALOG NA LISTICIMA (skedarij, eng. card catalogue) katalog u obliku (kataložnih) listića od kojih je svaki nosilac obično jedne kataložne jedinice.

KATALOG NASLOVA (eng. title catalogue) abecedni katalog naslova; katalog koji se sastoji samo od jedinica naslova (v. katalog natuknica, predmetni katalog, katalog periodike).

KATALOG NATUKNICA (eng. catchword catalogue) katalog sređen prema natuknicama uzetih iz naslova dokumenta (v. predmetni katalog, katalog naslova).

KATALOG PERIODIKE (eng. serial catalogue) katalog periodičkih publikacija i nizova publikacija (v. katalog naslova).

KATALOG S ANOTACIJAMA (katalog s kritičkim bilješkama, eng. annotated catalogue) katalog koji sadrži bibliografske opise te kritičke bilješke (anotacije) o dokumentima.

KATALOG U OBLIKU KNJIGE (eng. bookform catalog, page catalogue) katalog u obliku knjige, obično u više svezaka s dodacima (v. katalog na listicima).

KATALOGIZACIJA (eng. cataloguing) priprema kataložnih jedinica i održavanje kataloga; skup poslova na popisivanju i opisivanju dokumenata i stvaranju kataloga. Katalogizacija se obavlja prema utvrđenim i važećim pravilima za katalogizaciju koja vrijede za određeni tip knjižnica, ili za sve knjižnice u jednoj zemlji.

KATALOGIZACIJA U PUBLIKACIJI - CIP (eng. cataloguing in publication, pre-natal cataloguing, cataloguing in source) priprema kataložnih podataka o jednom dokumentu kako bi se pojavili u samom dokumentu istodobno s njegovim objavljivanjem (v. indeksiranje na izvoru).

KATALOGIZATOR (eng. cataloguer) osoba koja se bavi katalogizacijom i održavanjem kataloga (v. klasifikator, indeksar).

KATALOŽNA JEDINICA (eng. catalogue entry) osnovni element bibliotečnog kataloga; daje podatke o određenoj publikaciji ili o drugoj kojoj jedinici bibliotečne građe ili o skupini takvih jedinica. U katalogu koji je izrađen na listićima za kataložnu jedinicu se rabi i izraz kataložni listić (v. glavna kataložna jedinica, sporedna kataložna jedinica, analitička kataložna jedinica, skupna kataložna jedinica, opća uputnica).

KATEGORIJA (eng. category) rezultat diobe univerzalnih pojmova na opće dijelove primjenjive u načelu na sva predmetna područja, npr: operacija, materija, prostor, vrijeme, svojstvo.

KATEGORIJALNI ODNOS (eng. categorical relation) analitički oblik generičkog odnosa (v. analitički odnos).

KAZALO (indeks, eng. index) sekundarni dokument što sadrži sređeni popis odabranih naziva koji se javljaju u nekom dokumentu s uputom na mjesto u tom dokumentu; sređeni popis uputa na sadržaje neke datoteke ili dokumenta zajedno s uputnicama za identifikaciju ili lokaciju tih sadržaja. Kazalo može biti bilo samostalan dokument bilo dio ili dodatak nekom dokumentu (v. abecedno kazalo, kumulativno kazalo, kazalo citata, sistematsko kazalo, kazalo periodike, konkordancija).

KAZALO CITATA (indeks citata, eng. citation index) kazalo citiranih dokumenata u kojem se daje pregled svih citiranih dokumenata u ranije publiciranim radovima s određenog područja. Postupak praćenja lanca citata može se organizirati kao kazalo autora i/ili naslova kojima su pridružene sve reference citirane u jednom radu; međutim, reorganizacijom tih podataka (ako se svaki citirani rad uzme kao odrednica) mogu se polučiti pregledi svih radova koji u određenom razdoblju citiraju nekog autora (ili neki naslov). Ovi potonji pregledi nazivaju se indeksi citata. Eugene Garfield osnovao je Institute for Scientific Information, Philadelphia, koji od 1961. publicira (kvartalno i kumulativno godišnje) indekse citata za znanstvenu literaturu pod nazivom Science Citation Index (SCI), a potom i Social Science Citation Index (SSCI). Podaci za ove indekse obrađuju se kompjutorski i podloga su mnogim bibliometrijskim istraživanjima, analizama citiranosti autora, članaka i časopisa, te umrežavanja znanstvene literature, razvoja znanstvenih područja itd.

KAZALO PERIODIKE (kazalo članaka periodičkih izdanja, eng. periodical index, index of periodicals) kazalo (članaka) u jednom svesku, nekoliko svezaka ili nizu svezaka jednog ili više časopisa (periodičkih izdanja); kazalo koje izlazi periodički, obično kao kumulativno kazalo.

KAZALO U TEZAURUSU (eng. thesaurus index) kazalo za glavni dio tezaurusa. Može biti abecedno kazalo ako je glavni dio sređen abecedno ili sistematsko kazalo ako je glavni dio sređen sistematski.

klasa - RAZRED

KLASIFICIRANJE (stručno raspoređivanje, označivanje struke, eng. classifying) pripisivanje podacima ili dokumentima indeksne oznake iz klasifikacijskog sistema kako bi se olakšalo njihovo indeksiranje i raspoređivanje; proces indeksiranja prema nekom stručnom (klasifikacijskom) rasporedu (v. automatsko klasificiranje).

KLASIFIKACIJA (eng. classification) razvrstavanje pojmova u razrede i njihove poddiobe kako bi se iskazali semantički odnosi među pojmovima; razredi se prikazuju pomoću notacija (v. sustav za označivanje). Klasifikacijski sistem je dokumentacijski jezik za strukturalno prikazivanje dokumenata ili podataka pomoću notacijskih simbola i odgovarajućih naziva koji omogućavaju pristup klasificiranom predmetu, ako je potrebno i pomoću abecednog kazala.

KLASIFIKACIJSKA KARAKTERISTIKA (eng. characteristic of division, generic characteristic) karakteristika pojma koja se koristi za razdiobu pojma na nekoliko podređenih pojmova, odnosno koja se koristi za definiranje pojma ili za utvrđivanje odnosa među pojmovima (tj.

za klasifikaciju pojmova). Podjela klasifikacijskih karakteristika uvjetovana je predmetom klasifikacije, ali i postavljenim ciljem. Na pragmatičnoj razini obično se razlikuju tri vrste klasifikacijskih karakteristika: a) karakteristike svojstava (inherentne) - koje utvrđuju neki atribut za stvar, b) karakteristike odnosa (relacijske) - koje utvrđuju neki odnos između dva pojma, c) funkcionalne karakteristike - koje pokazuju predmet u njegovoj funkcionalnoj zajednici s drugim predmetima (v. ekvivalentne karakteristike).

KLASIFIKACIJSKA SHEMA (eng. classification scheme) konceptualna shema koja je podloga klasifikacijskom rasporedu; sistematizirani popis naziva koji se koriste za opisivanje i svrstavanje predmetnog sadržaja dokumenata, a nekada i samih dokumenata, na jedinstven način. Nazivi su sređeni u hijerarhijsku strukturu. Za prikazivanje elemenata strukture obično se koristi poseban sistem označivanja (v. klasifikacijski sistem).

KLASIFIKACIJSKA STRUKTURA tezaurusa (eng. classificatory structure /of thesaurus/) sveukupnost pojmova za pohranjivanje i pretraživanje informacija prikazanih odobrenim nazivima (tj. deskriptorima) i odnosima među pojmovima. Struktura pojmova neovisna je o mehaničkim i automatskim pomagalicama što se koriste u sistemima za pohranjivanje i pretraživanje informacija (v. klasifikacijski sistem).

klasifikacijske tablice - KLASIFIKACIJSKI RASPORED

KLASIFIKACIJSKI KOD (eng. classification code) skup pravila za primjenu klasifikacije pri indeksiranju (v. klasificiranje)

KLASIFIKACIJSKI RASPORED (klasifikacijske tablice, eng. classification schedule, classification table) sustavno grupiranje pojmova u razrede, skupine i podskupine, prikazano nekim sistemom za označivanje (v. pomoćne tablice, klasifikacijski sistem, klasifikacijska shema).

KLASIFIKACIJSKI SISTEM (eng. classification system) klasifikacijski su sistemi vrsta dokumentacijskih jezika koji grupiraju pojmove u razrede (klase), koristeći najčešće hijerarhijske odnose (generičke odnose) da uspostave odnose između razreda. Uobičajena je podjela klasifikacijskih sistema na: univerzalne, specijalizirane i orijentirane prema zadatku. Najpoznatiji su univerzalni klasifikacijski sistemi: Deweyeva decimalna klasifikacija (Dewey Decimal Classification - DDC), Univerzalna decimalna klasifikacija (UDK), BSO (Broad System of Ordering - sistem širokog razvrstavanja), Međunarodna patentna klasifikacija (IPC) itd. (v. decimalna klasifikacija, klasifikacijska struktura, klasifikacijska shema, hijerarhija).

KLASIFIKATOR (određivač struka, eng. classifier) specijalist koji se bavi klasificiranjem; osoba koja ostručava dokumente prema nekom klasifikacijskom sustavu (v. indeksar, katalogizator).

KLJUCNA RIJEČ (eng. keyword, keyterm) riječ ili grupa riječi, obično prema prirodnom redu riječi, uzeta iz naslova ili iz teksta dokumenta, a označava njegov sadržaj i omogućava njegovo pretraživanje (v. deskriptor, predmetna odrednica, Uniterm, indeksna oznaka).

KNJIGA (eng. book) omeđena publikacija koju tvori skup međusobno povezanih listova na kojima je napisan neki tekst (ili reprodukcije grafičkih djela), obično ukoričena i tiskana kao cjelina. Prema UNESCO-voj preporuci "knjiga je tiskana publikacija, koja ne izlazi povremeno i koja sadrži najmanje 49 stranica ne brojeci korice.

KNJIŽNICA (biblioteka, eng. library) svaka organizirana zbirka tiskanih knjiga i serijskih publikacija ili bilo kojih drugih grafičkih ili audiovizualnih dokumenata; organizacija ili dio organizacije čiji je glavni cilj stvaranje knjižnice (zbirke dokumenata), njezino održavanje te davanje na korištenje takvih dokumenata koji mogu zadovoljiti informacijske, znanstvene, obrazovne ili kulturne potrebe korisnika. Prema vrsti korisnika i strukturi fondova postoji više vrsta knjižnica:

nacionalne, visokoškolske, specijalne, narodne, školske.

KODIRANI SAŽETAK (kodirani prikaz, eng. encoded abstract) sažetak koji nije pisan prirodnim jezikom, već je predočen nekim kodom tako da ga strojevi za automatsku obradu podataka lako mogu o/učitavati (v. strojno izrađen sažetak).

kolekcija - ZBIRKA

KOLOFON (eng. colophon) podatak na kraju publikacije, koji obavještava o objavljivanju ili o tisku, a u nekim slučajevima daje i druge bibliografske obavijesti.

KOMPENDIJ (opći prikaz, eng. compendium, outline) djelo koje sadrži skraćeni prikaz najvažnijih znanja o nekom predmetu (v. udžbenik).

KOMUNIKACIJSKI FORMAT (eng. communication format) format za razmjenu podataka. Danas postoji veliki broj raspoloživih softwareskih paketa za obradu podataka u knjižnicama i dokumentacijskim centrima; paralelno s njihovim razvojem i primjenom predlažu se standardizirani komunikacijski formati za razmjenu podataka između različitih informacijskih centara. Na području bibliotekarstva i dokumentacije najviše napora za razvoj komunikacijskih formata strojnog zapisa bibliografskih podataka ulažu međunarodne organizacije (UNESCO, IFLA, ICSU); predloženi su sljedeći komunikacijski formati: UNISIST/RM (format za strojno čitljiv bibliografski opis, Unesco, 1974), UBC/UNIMARC (format za univerzalno strojno čitljivo katalogiziranje, IFLA, 1977), CCF (zajed-nički komunikacijski format, Unesco, 1984). Prvi format namijenjen je za razmjenu bibliografskih podataka između službi što se bave indeksiranjem i izradom sažetaka, drugi za razmjenu između (nacionalnih) biblioteka odnosno bibliografskih centara, a treći za razmjenu podataka između specijalnih knjižnica odnosno dokumentacijskih centara.

konjunkcija - LOGIČKI PRODUKT

KONKORDANCIJA (eng. concordance) kazalo svih riječi, naziva ili fraza što se javljaju u nekom tekstu ili opusu nekog autora.

KONOTATIVNO ZNAČENJE (eng. connotative meaning) pojmovi pripisani znacima uz postojeće konvencionalno značenje; drugotno, (subjektivno) značenje pridodano prvotnom "objektivnom".

KONSOLIDACIJA (eng. consolidation) proces stapanja, sažimanja, vrednovanja, analiziranja i sintetiziranja informacija ili podataka o određenom predmetu sakupljenih iz raznih primarnih i sekundarnih izvora informacija. Njime se dobivaju tercijarne informacije u obliku kompendija, pregleda, izvještaja-prikaza stanja itd. Još se naziva i analitičkom obradom informacija (v. tercijarni dokument).

KONTEKST (eng. context) tekst što okružuje naziv, ili situacija u kojoj se naziv koristi.

kontinuirana - PUBLIKACIJE U NASTAVCIMA

KONVENCIONALNI ZNAK (eng. conventional sign) znak koji se interpretira pomoću poznatih konvencija; konvencionalni znaci su oni znaci za koje je između korisnika dogovorena funkcija označavanja i funkcija značenja. Zato se konvencionalni znaci dijele na opisne znake i znake utjecaja, tj. na simbole (oznake) i na signale.

KONVENCIONALNO ZNAČENJE (denotativno značenje, eng. conventional meaning, denotative meaning) pojmovi pripisani znacima pomoću konvencija; eksplicitno značenje riječi ili znakova (v. konotativno značenje).

KONZISTENCIJA INDEKSIRANJA (eng. inter-indexer consistency) mjerilo usuglašenosti raznih rezultata indeksiranja za isti dokument istim dokumentacijskim jezikom. Konzistencija indeksiranja iskazuje se odnosom između usuglašeno dodijeljenih indeksnih oznaka (deskriptora) prema ukupnom broju dodijeljenih indeksnih oznaka (deskriptora).

KOOPERATIVNA KATALOGIZACIJA (eng. co-operative cataloguing, shared cataloguing) suradnja između knjižnica i /ili bibliografskih centara u pripremi bibliografskih opisa dokumenata da bi se izbjeglo dupliciranje poslova. Na međunarodnom planu kooperativna katalogizacija teži Univerzalnoj bibliografskoj kontroli (v. centralizirana katalogizacija).

koordinirani razredi - ISTOREDNI RAZREDI

KOORDINIRANO INDEKSIRANJE (sistem koordiniranog sastavljanja kazala, eng. co-ordinate indexing) metoda kojom se sadržaj predmeta indeksiranja određuje ili opisuje indeksnim oznakama istog ranga, koje se u pretraživanju mogu kombinirati (v. indeksiranje unitermima, koordinirano kazalo, indeksiranje ključnim riječima, semantičko razlaganje).

KOORDINIRANO KAZALO (eng. co-ordinate index, concept co-ordinate index) kazalo sastavljeno metodom koordiniranog indeksiranja; kazalo u kojem je sadržaj predmeta svake jedinice kazala određen ili opisan s više odrednica..

KORELATIVNO KAZALO (eng. correlative index) kazalo koje uključuje ili upućuje na odnose između indeksnih oznaka.

KORICE (ovitak, eng. cover) vanjska strana dokumenta, uključujući prednju stranicu, zadnju stranicu i hrbat.

KORIJEN RIJEČI (eng. root, word root, stem) morfem (element riječi) koji i sam može biti riječ što se može rabiti kao naziv ili kao osnova za izvedenice.

KORPORATIVNA ODREDNICA (eng. corporative entry) odrednica nekog dokumenta u jednoj datoteci, pod imenom korporativnog tijela; odrednica koju tvori ime nekog korporativnog tijela.

KORPORATIVNA REDALICA (eng. corporative heading) prva riječ korporativne odrednice.

KRITICKI PRIKAZ (eng. critical review) pisani pregled, vrednovanje i sintetiziranje novopubliciranih dokumenata. Dok opisni sažeci (informativni i indikativni sažetak) prikazuju sadržaj dokumenata bez ocjene, kod kritičkog prikaza se povrh toga zahtijeva i eksplicitni stav prikazivača (tj. ocjena). Kritički prikaz je prijelazni oblik prikaza ka recenziji (v. sažetak).

KRONOLOŠKA PODDIoba (kronološke podskupine, eng. chronological subdivision, chronological device) poddioba razreda pomoću oznaka za datum ili vrijeme (v. osnova razdiobe, opća poddioba).

KRONOLOŠKI RED (kronološki poredak, eng. chronological order, chronological filing order) razvrstavanje jedinica u neku datoteku prema datumu, tj. prema njihovom vremenskom slijedu (v. abecedni red, abecedno-sistematski red, sistematski red).

KUMULATIVNA BIBLIOGRAFIJA (eng. cumulative bibliography) bibliografija koja nastaje spajanjem bibliografske građe iz prethodno objavljenih bibliografija; pregledi bibliografske građe za veća razdoblja uobičajeni su kod tekućih bibliografija iz kojih se stvaraju kvartalne, polugodišnje, godišnje ili višegodišnje kumulativne bibliografije.

KUMULATIVNO KAZALO (eng. cumulative index) kazalo koje se stalno dopunjava i obnavlja

dodavanjem novih jedinica već postojećim, tako da se broj jedinica stalno povećava. Naprimjer, mjesečna ili kvartalna kazala u časopisima mogu se kumulirati u jednogodišnja ili petogodišnja kazala (tako ISI za "Science Citation Index", "Social Science Citation Index" objavljuje jednogodišnja i petogodišnja kumulativna kazala).

KVANTIFIKATOR (eng. quantifier) simbol ili znamenka što se koristi da preinači ili označi značenje nekog deskriptora na kvantitativni način (v. identifikator, težina).

KVAZISINONIM (eng. quasi-synonym) naziv koji ima različit oblik ali slično značenje s nekim drugim nazivom i koji se iz nekih posebnih razloga može smatrati sinonimom (istoznačnicom) tog drugog naziva; dvije su riječi A i B kvazisinonimi (ili sinonimi u dokumentacijskom smislu) ako se može tvrditi da dokument indeksiran s B može biti indeksiran i s A.

KWAC-INDEKS (eng. KWAC Index - Key Word and Context Index) KWOC (Key Word Out of Context) indeks s naslovom citiranim svaki put u cijelosti (v. kazalo, KWOC- i KWIC-indeks).

KWIC-INDEKS (eng. KWIC index - Key Word in Context Index) kazalo bibliografskih jedinica stvoreno pomoću kompjutera. Popis ključnih riječi iz naslova obično sređen po abecednom redu. Ključne riječi prikazane su tako da korisnik lako može vidjeti koje im riječi neposredno prethode ili slijede nakon njih u naslovu.

KWOC-INDEKS (eng. KWOC INDEX - Key Word Out of Context Index) kazalo ključnih riječi van konteksta. Kazalo stvoreno kompjutorom u kojem su ključne riječi popisane neovisno o njihovom kontekstu.

LANAC (Ijestvica, eng. chain) hijerarhija razreda u kojoj je svaki razred, osim prvog, nadređen slijedećem; hijerarhija pojmova (s rastućim opsegom, a opadajućim sadržajem) u kojoj je uvijek jedan pojam nekom drugom nadređen (s izuzetkom najnižeg pojma) što tvori ljestvicu (lanac - v. nadređenost, podređenost).

LANČANO INDEKSIRANJE (eng. chain indexing, chain procedure) metoda sastavljanja abecednog i predmetnog kazala u kojoj se svaki dio odrednice u sistematskom katalogu koristi i kao redalica (v. fasetna klasifikacija).

LEKSIKON (eng. lexicon) rječnik koji abecednim redom osim prikaza značenja riječi sadrži još i imena istaknutih ličnosti, organizacija, geografskih objekata, te informacije znanstvenog, povijesnog ili tehnološkog karaktera i sl. Leksikoni su vrsta enciklopedijskih rječnika čije su definicije i tumačenja sažetiji od enciklopedijskih (v. enciklopedija).

LETAK (eng. broadside, leaflet) dokument koji se sastoji obično od jednog lista s tekstom koji je otisnut samo s jedne strane (v. brošura, prospekt).

LINEARNO OZNAČIVANJE (linearna notacija, eng. linear notation, ordinal notation) označivanje što koristi oznake razreda (indeksne oznake) za utvrđivanje reda između razreda (struka), a da se ne iskazuju njihovi međusobni odnosi.

LOGIČKA ODLUKA (eng. logical decision) izbor ili mogućnost izbora jedne od alternativa prema (unaprijed) zadanim uvjetima.

LOGIČKA RAZLIKA (disjunkcija, ILI-operacija, eng. logical difference, disjunction, OR operation) ako imamo dva razreda A i B, onda se logička razlika A - B sastoji od svih elemenata što pripadaju razredu A, ali ne i razredu B; Booleova operacija čiji rezultat ima Booleovu vrijednost nula (0) ako i samo ako svi operandi imaju vrijednost nula (0).

logički odnos - GENERIČKI ODNOS

LOGIČKI PRODUKT (presjek, konjunkcija, I-operacija, eng. logical product, intersection, conjunction, AND operation) ako imamo dva razreda A i B, logički produkt AB sastoji se od zajedničkog dijela razreda A i B; Booleova operacija čiji rezultat ima Booleovu vrijednost jedan (1) ako i samo ako svi operandi imaju Booleovu vrijednost jedan (1).

LOGIČKI ZBROJ (eng. logical sum) Ako imamo dva razreda A i B, logički zbroj A + B sastoji se od svih elemenata što pripadaju ili razredu A ili B ili oboma.

lokacija - MJESTO U MEMORIJI

LOTKIN ZAKON (eng. Lotka's law) A. Lotka istraživao je produktivnost autora u određenom znanstvenom području. Utvrdio je da kad se zna broj autora koji su napisali samo jedan članak, može se predvidjeti i broj autora koji su napisali dva, tri, četiri itd. članaka. Broj ljudi koji stvaraju n članaka aproksimativan je odnosu I/n^2 . Naprimjer, ako se zeli odrediti broj autora koji su napisali dva članka ($n^2 = 22 = 4$), onda se broj autora koji su napisali samo jedan članak (I) dijeli sa četiri (n).

LOTKIN ZAKON O PRODUKTIVNOSTI AUTORA

Autori	Članci
100	1
25	2
11	3
6	4
4	5

Ovakva distribucija produktivnosti autora gotovo se redovito javlja prirodnim znanostima (ili preciznije u hard-sciences) ali nije jednaka za sve znanosti. Istraživanja o produktivnosti autora, naprimjer u informacijskoj znanosti pokazuju da bi faktor produktivnosti trebao biti $I/n^{3.5}$ prije nego I/n^2 .

Lukasiewiczzeva notacija- PREFIKSNA NOTACIJA**Ijestvica- LANAC****Ijetopis- GODIŠNJAK**

MAKROTEZAURUS (eng. macrothesaurus) tezaurs čiji sadržaj pokriva široko predmetno područje na prilično općoj razini određenosti; tezaurs sastavljen od generičkih naziva, porijeklom iz različitih područja znanja, koji pruža svakom pojedinom području skup dopunskih naziva, potrebnih za široko indeksiranje onog dijela svakog dokumenta koji se odnosi na susjedno područje.

MEDUBIBLIOTEČNA SURADNJA (eng. library cooperation) svaka djelatnost između dvije ili više knjižnica sa svrhom da se unaprijedi i razvije bibliotečno poslovanje, uporaba fondova ili usluge korisnicima.

međunarodna bibliografija - INTERNACIONALNA BIBLIOGRAFIJA

MEHANIZIRANA DOKUMENTACIJA (eng. mechanized documentation) dokumentacija koja se koristi automatskim pomagalima barem u svrhe pohranjivanja i pretraživanja podataka o

dokumentima (v. automatska izrada sažetaka, automatsko klasificiranje, automatsko indeksiranje)

MEMORIJA (spremnik, eng. store) funkcijska jedinica digitalnog računskog sistema koja digitalne podatke prima, čuva i predaje. (Memorije ove vrste mogu se nazivati digitalnim, ako treba napraviti razliku od analognih memorija.)

METAJEZIK (eng. metalanguage) jezik kojim se opisuje neki drugi jezik (v. jezik-objekt).

MIJEŠANO OZNAČIVANJE (miješana notacija, eng. mixed notation) označivanje koje istodobno koristi različite vrste oznaka (npr. stručno označivanje slovima i brojkama - v. jednovrsno označivanje).

MJESNA SIGNATURA (pozivni broj, eng. call number, location mark, shelf-number) broj koji se koristi da označi mjesto knjige na polici (v. broj dokumenta).

mjesni katalog - INVENTARNI KATALOG

MJESTO U MEMORIJI (lokacija, eng. store location) dio memorijskog prostora koji je obično označen na eksplicitan i jedinstven način pomoću adrese.

mješovita klasifikacija-UKRŠTENA KLASIFIKACIJA

mladi naziv - PODREĐENI NAZIV

monografija - OMEĐENA PUBLIKACIJA

MORFOLOŠKO RAZLAGANJE (eng. morphological factoring, lexicological factoring) raščlamba jednog složenog naziva ili kombinacije riječi na njihove sastavne dijelove; razlaganje pojma koji je prikazan složenicom ili skupom riječi tako da se taj skup riječi razbije na sastavne dijelove. Ako se te riječi ponovo kombiniraju, one predstavljaju prvobitni pojam samo kada se morfološko razlaganje podudara sa semantičkim razlaganjem, npr: PSIHOLOGIJA ŽIVOTINJA = ŽIVOTINJE + PSIHOLOGIJA

MREŽA DESKRIPTORA (eng. descriptor network) sveukupnost odnosa između deskriptora što su označeni pomoću uputa u glavnom dijelu tezaurusa (v. klasifikacijska struktura).

NABAVA dokumenata (eng. acquisition) rad na popunjavanju i ažuriranju fondova knjižnice, dokumentacijske ili informacijske službe; postupak nabave obuhvaća utvrđivanje potrebnih dokumenata, odabir odgovarajućih izvora za nabavu dokumenata te narudžbu. Dokumenti se mogu nabaviti kupovinom, poklonom ili razmjenom, a u određenim knjižnicama i zaprimanjem obaveznog primjerka.

NACIONALNA BIBLIOGRAFIJA (narodna bibliografija, eng. national bibliography) bibliografija koja je u izboru bibliografskih jedinica ograničena na djela jednog jezika, i/ili jednog naroda i/ili jedne države (v. regionalna, internacionalna, univerzalna bibliografija).

NACIONALNA INFORMACIJSKA POLITIKA (eng. national information policy) skup odluka koje donosi vlada putem odgovarajućih zakona i odredaba, kako bi usmjerila ravnomjeran razvoj djelatnosti protoka i razmjene informacija, a radi zadovoljavanja informacijskih potreba zemlje. Nacionalna informacijska politika zahtijeva osiguranje konkretnih sredstava za svoje provođenje (financijskih, kadrovskih, institucionalnih) (v. informacijska politika).

NACIONALNA KNJIŽNICA (eng. national library) knjižnica koja je odgovorna za prikupljanje i čuvanje primjeraka svih značajnih publikacija objavljenih u zemlji. Ona obično djeluje i kao

depozitarna knjižnica. Također, često obavlja neke od slijedećih funkcija: izrađuje tekuću nacionalnu bibliografiju i retrospektivne bibliografije; prikuplja i ažurira velike i reprezentativne zbirke strane literature koje sadrže i dokumente o zemlji u kojoj se i sama nalazi; djeluje kao nacionalni bibliografski informacijski centar; održava centralni katalog i sl.

NACIONALNA ČVORNA TOČKA (eng. national focal point) vladina agencija, ili pod pokroviteljstvom vlade, koja se prvenstveno bavi pitanjima politike, planiranja i koordinacije razvoja informacijskih sistema na nacionalnoj razini.

NACIONALNI KOMITET ZA UNISIST (eng. UNISIST National Committee) vladin, ili pod pokroviteljstvom vlade, komitet koji se formira radi održavanja stalne i aktivne veze između zemlje članice UNESCO-a i programa UNISIST. Mora okupljati predstavnike svih grupa kojih se program tiče (npr. administracije, informacijski sistemi, informacijske struke, korisnici). Trebalo bi da savjetuje nacionalnu čvornu točku o razvoju informacijskih djelatnosti u zemlji, o koordinaciji tehničke pomoći, o razradi nacionalnih stavova o pitanjima vezanim za UNISIST, ili bi trebalo da pomaže u organiziranju nacionalne čvorne točke ako ona još ne postoji. Zadaća mu je da pridonosi planiranju i razvoju UNISIST-ovog programa, s jedne strane, te njegovoj promociji i provođenju u zemlji, s druge strane. Jugoslavenski nacionalni komitet za UNISIST počeo je djelovati već 1974. godine, kao tijelo Jugoslavenske komisije za suradnju s UNESCO-m. U svom radu usko surađuje sa savezima SIZ-ova za znanost, obrazovanje i kulturu, Savjetom akademija nauka i umjetnosti Jugoslavije i Zajednicom jugoslavenskih univerziteta.

NADREĐENI NAZIV (viši naziv, stariji naziv, eng. superordinate term, broader term) naziv u nekom hijerarhijskom odnosu koji predstavlja nadređeni pojam; u generičkom odnosu nadređeni naziv označava genus (razred), a u partitivnom odnosu označava cjelinu predmeta ili pojma.

NADREĐENI POJAM (eng. superordinate concept) pojam je nadređen ako ima nekoliko podređenih pojmova koji su ustanovljeni razdiobom, tj. ako ima neku generičnu (rodnu) karakteristiku koju podređeni pojmovi nemaju. Nadređeni pojam viši je pojam s većim opsegom, a manjim sadržajem u odnosu na podređeni pojam (v. opseg pojma, sadržaj pojma).

NADREĐENOST (eng. superordination) pojam ili razred koji ima hijerarhijski podređene pojmove ili razrede; nadređenost znači da je jedan pojam širi pojam nekom užem pojmu (v. hijerarhijski odnos).

NAJNIŽA PODDIOBA (najniža podskupina, najniža vrsta, eng. infima species, smallest subdivision, ultimate class) posljednji razred u lancu, tj. razred koji nije dalje podvrgnut diobi.

NAKLADNIČKA CJELINA (serija, eng. series) skup publikacija međusobno povezanih činjenicom da svaka osim svoga glavnog stvarnog naslova ima i skupni naslov koji povezuje cijeli skup. Nakladnička cjelina može, ali ne mora biti numerirana.

narječje -> DIJALEKT

NARODNA KNJIŽNICA (pučka knjižnica, eng. public library) knjižnica koja u pravilu pokriva sva područja znanja, služi lokalnom stanovništvu, koristi se besplatno ili uz minimalnu članarinu. Ona može biti namijenjena svim kategorijama korisnika ili posebnim grupama korisnika, npr. djeci, bolesnicima ili kažnjenicima.

NASLOV (stvarni naslov, eng. title) naziv karakterističan za neki dokument ili djelo, tj. skup podataka koji obavještava o sadržaju i karakteru djela što ga publikacija ili druga jedinica bibliotečne grade sadrži. Publikacija obično ima više stvarnih naslova, naprimjer na omotu, na naslovnoj stranici, na hrptu itd., a ti stvarni naslovi mogu međusobno biti istovjetni ili se jedan od drugoga mogu razlikovati (v. glavni stvarni naslov, usporedni stvarni naslov, podnaslov).

NASLOV POGLAVLJA (natpis, eng. caption) riječi, fraza ili rečenica što označavaju poglavlje dokumenta ili nekog drugog pojedinačnog dijela dokumenta, kao što je članak i sl.

NASLOV SERIJSKE PUBLIKACIJE (naslov zbirke, eng. series title) naslov periodičke publikacije ili niza publikacija; dio glavnog stvarnog naslova koji je zajednički svim razdjelima periodičke publikacije, ili je zajednički nekom prilogu u glavnoj publikaciji.

naslov zbirke -> NASLOV SERIJSKE PUBLIKACIJE

NASLOVNA STRANICA (eng. title page) stranica koja se obično nalazi na početku publikacije, a pruža najpotpunije podatke o publikaciji i o djelu (djelima) što ih ona sadrži; u pravilu najpotpuniji izvor podataka o stvarnom naslovu, odgovornosti, izdavanju (tj. o impresumu ili samo o njego-vom dijelu). Kad su elementi koji se obično nalaze na naslovnoj stranici, bez ponavljanja, podijeljeni na dvije suprotne stranice, obje se smatraju jedinstvenom naslovnom stranicom.

NASLOVNI LIST (eng. title sheet) list na kojem je otisnuta naslovna stranica publikacije; "naslovni listovi knjige" prvi su tiskani listovi knjige. Najčešće se sastoje od dva lista koji se obično zovu "naslovni list" i "prednaslovni list" (preliminarije); međutim, knjiga može imati i samo jedan naslovni list ili više od dva naslovna lista. Naslovni listovi predstavljaju osnovu za bibliografski opis i važni su za citiranje dokumenata. Trgovina knjigama, bibliotekarstvo i dokumentacija uvelike zavise od potpunosti i točnosti naslovnih listova. Zato svaki (tiskani) dokument mora imati najmanje jedan naslovni list, sa svim potrebnim podacima za te svrhe.

natpis -> NASLOV POGLAVLJA

naučna biblioteka -> ZNANSTVENA KNJIŽNICA

navod -> CITAT, IZVADAK

NAZIV (termin, eng. term) oznaka nekog pojma; riječ ili skup riječi što označava točno određeni pojam (v. ime, kvazisinonim, složenica, odobreni nazivi, stručni naziv, deskriptor, nedeskriptor).

NEDESKRIPTOR (eng. non-descriptor) tezaurski naziv koji predstavlja pojam, ali koji nije dopušten za indeksiranje nedeskriptor je neodobreni naziv uz koji obično stoji dodatna uputa na deskriptor koji treba upotrijebiti (v. odnos istoznačnosti).

NEOBRAĐENI PODACI (sirovi podaci, izvorni podaci, eng. raw data) podaci koji nisu obrađivani; podaci nad kojima nije izvršena obrada podataka.

NERELEVANTNE INFORMACIJE (eng. false drop, irrelevant information) informacije polučene pretraživanjem koje nisu relevantne za temu (tj. za informacijski zahtjev, v. relevantnost).

NEVIDLJIVI COLLEGE (eng. invisible college) sistem neformalne komunikacije (izravne komunikacije, osobnog dopisivanja ili telefoniranja) između eksperata, a u svrhu razmjene najnovijih informacija od interesa za njihovo područje. Termin je uveo Derek de Solla Price (1963) da označi onu grupu vrhunskih znanstvenika i stručnjaka koji se međusobno poznaju, razmjenjuju informacije, objavljuju najviše radova i tvore "istraživački front".

NIJEČNI ODNOS (eng. negative relation) vrsta analitičkog odnosa kojom se ukazuje na to da jedan naziv predstavlja nešto što je odsutno u nekom drugom nazivu.

niz publikacija -> PERIODIČKA PUBLIKACIJA, PUBLIKACIJE U NASTAVCIMA

niži pojam -> PODREĐENI POJAM

NOMENKLATURA (eng. nomenclature) općenito, skup ili popis naziva koji se rabi u nekoj grani znanosti, umjetnosti, tehnike i dr. Nomenklatura je sistem imena ili imena razreda koji se koristi u pojedinim predmetnim područjima, npr. u biološkoj sistematici, anatomiji, kemiji. Takvi sistemi naziva zovu se nomenklatura i s njihovim elementima (imenima razreda) postupa se kao s imenima (tj. kao s individualnim stvarima). Nomenklaturom se također nazivaju popisi naziva koji su službeno prihvaćeni za određeno područje, grupu predmeta, postupak i sl.

NOMOGRAFIJA (eng. nomography) matematička disciplina o mogućnostima i znakovima za grafičko računanje; postupak rješavanja mat. problema grafičkim putem, obično jednadžbi pomoću dijagrama (v. nomogram).

NOMOGRAM (eng. nomogram, nomograph) grafički prikaz nekog matematičkog zakona.

notacija -> OZNAČIVANJE

notacijski sustav -> OZNAČIVANJE

NOVINE (eng. newspaper) periodika što izlazi u kraćim vremenskim razmacima, najčešće dnevno, obično nije ograničena svojim sadržajem na određeno predmetno područje, a donosi najnovije informacije o tekućim događajima, često s komentarom (v. bilten).

NUMERIČKO OZNAČIVANJE (brojčana notacija, eng. numerical notation) označivanje u kojem se koriste samo brojke (v. jednovrsno označivanje, decimalno označivanje).

OBAVIJEST (informacija, eng. information) značenje koje se pridružuje podacima uz pomoć poznatih konvencija što se koriste za njihovo interpretiranje (ISO/TC97); osnovni fenomen proučavanja informacijske znanosti, primitivni pojam koji je teško definirati. Ne postoji općeprihvaćena definicija obavijesti jer se obavijest definira različito: kao opći komunikacijski fenomen (K. W. Otten), kao svojstvo materije (objektivna, subjektivna i idealna informacija), kao značenje (semantička obavijest), kao događaj (A. D. Pratt), kao reducirana neizvjesnost (G. Wersig, H. Stachowiak, M. C. Yovits), kao znanstvena činjenica (A. I. Mihajlov, A. J. Cernji, R. S. Giljarevski), kao surogat znanja (J. Farradane), kao struktura (B. C. Brookes, N. J. Belkin) itd. Ne postoji konzistentna podjela informacija, ali su se uvriježile podjele prema: sadržaju (primarne, sekundarne, tercijarne obavijesti), obliku (pismena, dokumentarna, numerička, grafička, govorna, vizualna obavijest), području primjene (industrijska, privredna, tehnička, znanstvena, znanstveno-tehnička), mjestu primjene (ulazna, izlazna obavijest), obuhvatu (tematska, pregledna, referativna) itd.

OBLIK znaka (eng. form) fizička manifestacija znaka; materijalizirani, opažljivi (vidljivi, slušni, taktilni) dio znaka (v. format, značenje).

OBRADA JEZIKA (eng. language processing) općenito, obrada jezičnih jedinica (tj. riječi) prema unaprijed utvrđenom skupu pravila.

OČUVANJE (eng. preservation) određene mjere koje se poduzimaju u zaštiti, čuvanju, održavanju i restauriranju dokumenata.

ODNOS (relacija, eng. relation) intelektualna veza između dva ili više elemenata (v. odnos među pojmovima).

odnos cjelina - dio -> PARTITIVNI ODNOS

odnos ekvivalencije -> ODNOS ISTOZNAČNOSTI

ODNOS ISTOZNAČNOSTI (odnos ekvivalencije, eng. equivalence relation) odnos između termina koji ukazuje na to da se oni mogu koristiti kao ekvivalenti, tj. kao istoznačnice (v. sinonimi). Odnosi istoznačnosti ili supstitucije upućuju razne sinonime ili kvazisinonime jednog pojma (na prirodnom jeziku) na odgovarajući jedinstveni deskriptor u dokumentacijskom jeziku. Ovi odnosi omogućuju korisnicima, npr. tezaurusa, da pronadu točne deskriptore polazeći od pojmova na prirodnom jeziku; odnosno, za svaki deskriptorovi odnosi preciziraju skup sinonima i kvazisinonima. Za označavanje ovih odnosa u tezaurusima se koriste slijedeći simboli:

USE odn. UP u značenju: upotrijebi

UF odn. UZ u značenju: upotrijebljen za.

Primjer: UMNA ZAOSTALOST UZ umna nerazvijenost
umna nerazvijenost UP UMNA ZAOSTALOST.

ODNOS IZMEĐU RAZREDA (eng. class relation) odnos između najmanje dva razreda (v. hijerarhijski odnos, paradigmatički odnos, sintagmatski odnosi, odnos među pojmovima).

ODNOS MEĐU POJMOVIMA (pojmovni odnos, eng. conceptrelation) odnos između najmanje dva pojma. Odnosi između pojmova uspostavljaju sisteme pojmova. Obično između svaka dva pojma u jednom sistemu pojmova postoji samo jedan pojmovni odnos. Od posebne su važnosti za terminološki rad hijerarhijski odnosi (nadređenost, podređenost, istorednost i pridruženost), iako postoje i drugi odnosi koji se mogu rabiti pri izradi sistema pojmova (v. odnos).

ODNOS OPONAŠANJA (eng. simulative relation) analitički odnos koji ukazuje na to da jedan naziv nalikuje na neki drugi, ali se s njim ne može izjednačiti.

ODNOS SLIČNOSTI (eng. similarity relation) odnos među pojmovima koji se zasniva na nekoj vrsti fizičke sličnosti, tj. odnos među pojmovima koji se utvrđuje na temelju sličnosti stvari.

ODNOS SUPROTNOSTI (antonimija, eng. antonymic relation) odnos među pojmovima u kojem je jedan pojam suprotan drugom (npr. za lijep antonim je ružan) (v. odnos istoznačnosti).

ODNOS UKLJUČIVANJA (eng. inclusive relation) analitički odnos koji upućuje na to da jedan naziv označava nešto što je dio neke cjeline koja je predstavljena nekim drugim nazivom (v. partitivni odnos).

ODOBRENI NAZIV (dopušten termin, eng. permitted term) naziv čija je uporaba kao sinonima ili kvazisinonima nekog povlaštenog naziva dopuštena prema standardu; nazivi koji su u tezaurusu dopušteni za indeksiranje zovu se deskriptori.

ODREDNICA (eng. heading) riječ ili fraza koja se nalazi u glavi kataložne jedinice, a koristi se za označavanje i pretraživanje u nekom katalogu, bibliografiji ili kazalu (v. stručna oznaka, posebna odrednica, predmetnica, pododrednica).

ODSTUPANJE (eng. bias) u logici, sistematsko odstupanje vrijednosti od referentne vrijednosti; postojanje prosječne pogreške čija vrijednost nije nula. U klasifikaciji, fazni odnos prema predmetu u kojem se predmet u osnovnoj fazi razmatra s motrišta druge faze; naprimjer, obrada predmeta sa stajališta korisnika i njihovih interesa, a ne prema primarnom značenju i sadržaju dokumenta.

OGLEDNI PRIMJERAK (eng. advance copy) primjerak publikacije koji se pojavi prije nego se izdanje pusti u prodaju, a radi prikaza, obavještanja ili drugih razloga.

OMEĐENA PUBLIKACIJA (monografija, eng. monographic publication) publikacija koja sadrži tekst i/ili ilustracije u obliku čitljivu prostim okom, a potpuna je ili u jednom svesku, ili se namjerava

upotpuniti u omeđenom broju svezaka).

OMOTNI NASLOV (eng. cover title) naslov na koricama ili na omotu publikacije, najčešće na prednjim koricama ili na prvom omotnom listu.

OPĆA BIBLIOGRAFIJA (eng. general bibliography) bibliografija koja popisuje djela određenog razdoblja bez obzira na predmet i vrstu dokumenata; najopsežnija bibliografija jer uključuje sve dokumente neovisno o njihovoj tematici, predmetu ili struci (v. nacionalna, regionalna, univerzalna bibliografija).

OPĆA FASETA (eng. common facet) faseta koja je zajednička svim predmetima u jednom predmetnom području.

OPĆA KNJIŽNICA (eng. general library, universal library) knjižnica koja u pravilu pokriva sva područja znanja.

OPĆA OZNAKA GRAĐE (eng. general material designation) izraz koji općenito označava vrstu građe kojoj jedinica bibliotečne građe pripada.

OPĆA PODDIoba (opća podskupina, eng. common subdivision) opća kategorija koja se može primijeniti na mnoge razrede, pomoćne tablice koje se mogu primijeniti na sve glavne tablice neke klasifikacije (v. geografska poddioba, poddioba oblika, poddioba jezika, kronološka poddioba).

opća shema za razvrstavanje - BSO -> Opća shema sređivanja

OPĆA UPUTNICA (eng. general reference) uputnica koja od jedne odrednice upućuje na drugu (npr. od jednog oblika imena, naziva ili predmeta na drugi) pod kojom bi se mogla naći tražena jedinica ili građa.

opći katalog -> CENTRALNI KATALOG

OPĆI NAZIV (opći termin, eng. general term) naziv iz govornog jezika koji se koristi i u mnogim stručnim jezicima s jednakim značenjem.

opći prikaz -> KOMPENDIJ

OPIS DOKUMENTA (eng. document description) opis jednog dokumenta sadrži sve podatke o tom dokumentu koji mogu biti od interesa za neki dokumentacijski sistem, a obično se sastoji od bibliografskog opisa i opisa sadržaja na temelju analize dokumenta, izrade sažetka i/ili kazala (v. dokumentacijska jedinica).

OPIS RAZREDA (eng. class description) opis, pomoću riječi ili pomoću definicije, elemenata odnosno oznaka što određuju neki razred.

OPISNA KATALOGIZACIJA (opisno popisivanje, eng. descriptive cataloguing) faza katalogizacije koja se bavi stvaranjem bibliografskog opisa dokumenata.

opisni prikaz -> OPISNI SAŽETAK

OPISNI SAŽETAK (opisni prikaz, deskriptivni sažetak, eng. descriptive abstract) sažetak koji opisuje predmetni sadržaj dokumenta, ali ga ne vrednuje (v. indikativni sažetak, informativni sažetak, informativno-indikativni sažetak, kritički prikaz).

opisno popisivanje - OPISNA KATALOGIZACIJA

OPSEG POJMA (eng. extension, denotation) pod opsegom pojma podrazumijeva se ukupnost svih pojedinačnih stvari koje imaju karakteristike tog pojma; skup svih elemenata koji pripadaju pojmu ili razredu. Po opsegu se razlikuju uži i širi pojmovi, pri čemu uži pojam obuhvaća samo dio predmeta koji spadaju pod širi pojam. Sužavanje nekog pojma postiže se dodavanjem ograničavajuće karakteristike sadržaju šireg pojma. Kod pojmova koji su međusobno u odnosu užeg i šireg što je sadržaj veći to je opseg manji i obratno, što je sadržaj manji to je opseg veći. Tj. sadržaj i opseg pojma obrnuto su proporcionalni.

originalni dokument -> IZVORNI DOKUMENT

OSNOVA OZNAČIVANJA (notacijska osnova, eng. notational base) skup simbola koji se koristi u posebnim sistemima označivanja (v. decimalno označivanje).

OSNOVA RAZDIOBE (stanovište razdiobe, eng. basis of division) oznaka koja se koristi za analizu predmeta i njegovu poddiobu u razrede (podskupine - v. hijerarhijski odnos).

OSNOVNA KATEGORIJA (fundamentalna kategorija, eng. fundamental category) kategorija primjenjiva na sva područja znanja.

OSOBNJA ODREDNICA (eng. forename entry) odrednica koju tvori ime neke fizičke osobe. Posebno se koristi kada se radi o svecima, suverenima, vladarima, papama i ostalim osobama koje su poznate samo pod svojim imenom (a ne i prezimenom - v. autorska odrednica).

ovitak -> KORICE

OZNAČIVANJE (notacija, sistem za označivanje, eng. notation, notation system) skup oznaka (simbola) i pravila za njihovu uporabu što se koriste za prikazivanje i interpretaciju podataka; umjetni jezik za označivanje odnosa između razreda u klasifikaciji. Za označivanje posebno strukturalnih odnosa mogu se koristiti i specijalni znaci, npr. točke.

oznaka -> SIMBOL, KARAKTERISTIKA, INDEKSNA OZNAKA

PARADIGMATSKI ODNOSI (eng. paradigmatic relations) odnosi između pojmova koji su prikazani strukturom dokumentacijskog jezika, tj. koji su određeni prije indeksiranja (v. sintagmatski odnosi).

PARTITIVNI ODNOS (odnos cjelina - dio, eng. whole - part relation, partitive relation) odnos između pojmova ili razreda u kojem jedan predstavlja cjelinu, a drugi su elementi cjeline; za partitivni odnos nadređeni pojam koji odgovara cjelini (ovdje: povezujući pojam) stoji s podređenim pojmom (ovdje: pojam dijela) u takvom odnosu kao kada se cjelina u mislima razloži na svoje dijelove (v. hijerarhijski odnos).

PATENT (eng. patent) dokument koji se izdaje izumitelju za isključivo pravo iskorištavanja (proizvodnje, prodaje itd) izuma za određeni broj godina; patentna literatura sastoji se od specifikacija koje se prilažu patentima i autorskim potvrdama. Patenti se sastoje od opisa bitnih elemenata izuma, naznaka područja primjene, opisa postojećih rješenja srodnih problema te brojnih crteža pojedinih dijelova pronalaska.

PERIODIČKA PUBLIKACIJA (periodika, niz publikacija, eng. serial) publikacija koja je tiskana ili izdana u drugom nekom obliku, objavljena u uzastopnim dijelovima, obično s numeričkim i kronološkim oznakama, a započeta s namjerom da se nastavi neograničeno. Periodičke publikacije obuhvaćaju časopise, novine, godišnjake (almanahe, shematizme, adresare itd.), nizove izvještaja i

radove pojedinih ustanova, nizove kongresnih radova i omeđenih publikacija. Periodičkom publikacijom ne smatraju se djela objavljena u uzastopnim dijelovima kroz razdoblje za koje je unaprijed utvrđeno da će biti ograničeno, iako su tim pojmom obuhvaćeni i nenumerirani nizovi. Periodika u širem smislu katkada obuhvaća i publikacije u nastavcima (serijska izdanja) koja su prijelazni oblik između knjige i časopisa.

PERIODIČNA BIBLIOGRAFIJA (eng. periodical bibliography) bibliografija (obično tekuća bibliografija) koja se objavljuje periodično; bibliografija koja izlazi u manjim ili većim vremenskim razmacima.

periodika -> PERIODIČKA PUBLIKACIJA

personalna bibliografija -> AUTORSKA BIBLIOGRAFIJA

PISANA RIJEČ (eng. orthographic word, written word) grafički prikaz riječi koji u tekstu počinje i završava bjelinama.

pismohrana -> ARHIV

PODATAK (eng. data) znakovni prikaz činjenica, pojmova i instrukcija na formalizirani način, a pogodan za komuniciranje, interpretaciju i obradu od strane ljudi ili strojeva.

PODDIOBA JEZIKA (opće pomoćne podskupine za jezik, jezične podskupine, eng. language subdivision) poddioba razreda prema oznakama za jezik; pomoćni popisi za poddiobe razreda pomoću jezika na kojem je dokument napisan (v. opća poddioba).

PODDIOBA OBLIKA (opće pomoćne podskupine za oblik, formalne podskupine, eng. form subdivisions, auxiliary subdivisions of form) poddioba razreda pomoću oznaka za oblik; pomoćne tablice za poddiobe pomoću oznaka za oblik (v. opća poddioba).

podjela -> DISTRIBUCIJA

PODNASLOV (eng. subtitle, secondary title, other title information) javlja se uz glavni stvarni naslov i podređen mu je; podnaslovi se javljaju također uz usporedne stvarne naslove, uz varijante glavnog stvarnog naslova, uz stvarne naslove dijelova jedinice bibliotečne građe i uz stvarne naslove pojedinačnih djela što ih jedinica bibliotečne građe sadrži i podređeni su im. Podnaslov opisuje, objašnjava ili dopunjuje stvarni naslov na koji se odnosi, ili pokazuje vrstu, sadržaj itd. dokumenta ili djela, odnosno ukazuje na motiv ili povod zbog kojeg su oni proizvedeni.

PODODREDNICA (eng. subheading, catchword entry) (1) riječ, grupa riječi ili simbol podređena odrednici tako da je pobliže označuje; pomoćni i pojašnjavajući dio odrednice pridodan da raščlani neku zadanu odrednicu; (2) drugi dio ili daljnji dio jednog naslova što se koristi kao odrednica (v. predmetna odrednica, stvarna odrednica).

PODREĐENI NAZIV (specifični naziv, uži naziv, mladi naziv, eng. subordinated term, narrower term) naziv koji u hijerarhijskom odnosu predstavlja podređeni pojam; u generičkom odnosu podređeni naziv predstavlja pojam koji je dio nekog razreda, a u partitivnom odnosu dio neke stvari ili pojma.

PODREĐENI POJAM (niži ili subordiniran pojam, eng. subordinate concept) pojam je podređen nekom drugom pojmu ako je to ustanovljeno razdiobom, tj. ako ima jednu specifičnu karakteristiku koju nadređeni pojam nema; podređeni pojam je uži pojam, tj. s manjim opsegom, a većim sadržajem u odnosu na nadređeni pojam.

PODREĐENOST (eng. subordination) pojam ili razred koji ima hijerarhijski nadređene pojmove ili razrede; podređenost znači da je jedan uži pojam obuhvaćen nekim širim pojmom (v. hijerarhijski odnos).

podskupina -> PODDIOBA

POGLAVLJE (glava, eng. chapter) dio knjige ili rasprave obično označen brojem i naslovom poglavlja.

POHRANA PODATAKA (eng. storage) unošenje podataka u memoriju; čuvanje podataka u memoriji.

POJAM (eng. concept, notion) svaka jedinica misli; mentalna slika oblikovana generalizacijom. Misaono obuhvaćanje pojedinačnih stvari vodi do jedinica misli, koje se nazivaju pojmovima. Misli se ostvaruju u pojmovima. Dva su glavna oblika pojmova: pojedinačni i opći. a) Pojedinačni pojmovi nastaju kao rezultat opažanja da stvari pojedinačno postoje duže vrijeme, tj. da tijekom vremena ostaju relativno nepromjenljive (apstrakcija vremena, dijakronijska apstrakcija): Pojedinačni pojmovi su npr. pojmovi pojedinih osoba, organizacija, zemalja. b) Opći pojmovi nastaju kada se misaono obuhvati više pojedinačnih stvari koje imaju zajedničke karakteristike; npr. svi ljudi obuhvaćeni su pojmom "čovjek".

pojmovni odnos -> ODNOS MEĐU POJMOVIMA

pokretna knjižnica -> BIBLIOBUS

POLISEM (eng. polyseme) naziv koji ima dva ili više različita značenja što su povezana ili zavise jedno od drugoga (npr. korijen kao 'korijen biljke' i 'korijen riječi').

poljska notacija -> PREFIKSNA NOTACIJA

POMOĆNE TABLICE (eng. auxiliary tables) stručni raspored koji se koristi za poddiobu razreda iz glavne tablice prema fasetama koje se mogu primijeniti na sve glavne skupine (razrede) ili grupe razreda.

POPIS NAZIVA (popis termina, eng. term list) lista naziva obično poredanih po abecednom redu, a prikupljenih radi neke posebne svrhe.

popis sadržaja -> PREGLED SADRŽAJA

POPISI ODOBRENIH TERMINA (eng. controlled term list, authority list) umjetni jezici koji se koriste za koordinirano indeksiranje, tj. za opisivanje sadržaja dokumenta pomoću termina odabranih iz kontroliranog rječnika. Primjeri ovog tipa jezika za indeksiranje su: popisi predmetnih odrednica, popisi ključnih riječi i drugi popisi termina za indeksiranje. Zajedničko je svim ovim popisima da se ne određuju semantički odnosi između termina za indeksiranje (v. popis naziva, thesaurus).

POPIS PRINOVA (bilten prinova, popis novopridošlih knjiga, eng. accession list) periodički popis novih prinova, obično se priprema mjesečno (v. dnevnik prinova).

poredak -> RED

POSEBNA KLASIFIKACIJA (specijalna klasifikacija, eng. special classification) klasifikacijski sistem koji pokriva posebni predmet, disciplinu ili grupu disciplina (v. predmetna klasifikacija, univerzalna klasifikacija).

POSEBNA ODREDNICA (eng. specific heading) odrednica čije značenje opisuje sadržaj predmeta koji pokriva (v. stručna odrednica).

POSEBNI OTISAK (separat, eng. offprint, separate) otisak ili posebna kopija nekog dijela publikacije (npr. članka, poglavlja, priloga i sl); uvriježena je praksa da autori članaka u časopisima, priloga u zbornicima itd. dobiju određeni broj posebnih otisaka (separata) svojih radova radi razmjene, itd; separati mogu biti i posebno uvezani.

povezano kazalo -> SINDETIČKO KAZALO

POVLAŠTENI NAZIV (preporučeni naziv, eng. preferred term) naziv čija je uporaba preporučena nekim standardom (v. dopušteni naziv, deskriptor).

pozicijski prikaz -> STRUKTURNI SAŽETAK

POZICIONO OZNAČIVANJE (pozicioni način pisanja, poziciono predstavljanje, eng. positional notation, positional representation), način pisanja prema kojem je pojam (broj) prikazan pomoću uređenog skupa znakova, tako da vrijednost svakog znaka zavisi i od njegovog položaja (mjesta) i od njegove vrijednosti.

pozivni broj -> MJESNA SIGNATURA

PRAVILA ZA KATALOGIZACIJU (eng. cataloguing rules, cataloguing code) pravila za sastavljanje kataložnih jedinica nekog kataloga (v. klasifikacijski kod).

PREDGOVOR (eng. foreword, preface) tekst koji u publikaciji ili rukopisu prethodi tekstu djela što ga ta publikacija ili djelo sadrži. U predgovoru se iznosi postanak i svrha djela, a često i podaci o autoru djela ili o fizičkim osobama ili korporativnim tijelima koji su autoru pomagali. Autor predgovora može biti i sam autor djela, ali i neka druga osoba.

PREDMET u dokumentaciji (eng. subject) svaki pojam ili kombinacija pojmova promatrani kao cjelina; predmet je tema sadržana u dokumentu ili dijelu dokumenta. Iako su predmeti pojmovi, odnosi među predmetima nisu ni logički ni ontološki, već tematski i neovisni su o strukturi pojmova, tj. povezivanje dvaju predmeta ne rezultira novim pojmom kao u logičkim i ontološkim odnosima.

predmetak -> PREFIKS

PREDMETNA BIBLIOGRAFIJA (tematska bibliografija, eng. subject bibliography) specijalna bibliografija koja popisuje bibliografske jedinice o jednom zadanom predmetu ili temi bez obzira na to da li je ta tema osoba, mjesto ili stvar (v. opća bibliografija, tehnička bibliografija).

PREDMETNA KATALOGIZACIJA (eng. subject cataloguing) faza katalogizacije u kojoj se određuju predmetne odrednice (v. opisna katalogizacija, indeksiranje).

PREDMETNA KLASIFIKACIJA (eng. subject classification) klasifikacijski sistem oblikovan za klasificiranje sadržaja predmeta dokumenata (v. posebna klasifikacija, univerzalna klasifikacija).

PREDMETNA ODREDNICA (predmetnica, predmetna riječ, eng. subject entry, subject heading) odrednica nekog dokumenta koja ukazuje na njegov predmet ili predmete; najčešće se sastoji od ključnih riječi uzetih iz naslova ili teksta dokumenta (v. deskriptor, indeksna oznaka).

PREDMETNA UPUTNICA (predmetna ukrštena uputnica, eng. subject reference, subject cross reference) ukrštena uputnica od jedne predmetne redalice na drugu.

PREDMETNI KATALOG (eng. subject catalogue) katalog čije su kataložne jedinice svrstane po predmetima, i to bilo po abecednom ili po stručnom redu. Predmetni katalog nastaje u 19. stoljeću; obično ne obuhvaća cjelokupni fond (ne obrađuje manje relevantnu literaturu, npr. beletristiku, udžbenike i sl.). Svoju primjenu nalazi najčešće u stručnim, specijalnim te visokoškolskim bibliotekama (v. abecedni katalog, stručni katalog, katalog natuknica, ukršteni katalog, katalog naslova).

Predmetnica -> PREDMETNA ODREDNICA

PREDMETNO PODRUČJE (eng. subject field, subject area) ukupnost pojmova ili tema promatranih kao cjelina neke ljudske djelatnosti.

PREFIKS (predmetak, eng. prefix) afiks koji se nalazi neposredno ispred korijena riječi ili prije nekog drugog prefiksa (v. sufiks).

PREFIKSNA NOTACIJA (poljska notacija, Lukaszewiczewa notacija, eng. prefix notation, Polish notation, Lukaszewicz notation) metoda formiranja matematičkih izraza u kojoj operatori prethode operandima i pokazuju operaciju koja se izvršila nad operandima ili među rezultatima.

Primjer: Zbroj A i B množi se s C i prikazuje izrazom: $X + ABC$

PREGLED SADRŽAJA (popis sadržaja, sadržaj, eng. contents list) popis poglavlja ili dijelova dokumenta prema njihovom rasporedu u dokumentu; popis sadržaja obično se nalazi na početku ili na kraju dokumenta.

PRENESENI NAZIV (eng. transferred term) naziv koji se koristi u prenesenom značenju.

PRENESENO ZNAČENJE (eng. transferred meaning) značenje naziva koje se promijenilo; preneseno značenje dolazi od primarnog značenja riječi bilo putem specijalizacije, metafore ili metonimije (v. preneseni naziv).

PREPAKIRANJE INFORMACIJA (eng. information repackaging) preoblikovanje primarnih informacija iz različitih izvora u tercijarne informacijske proizvode ili usluge izrađene prema zahtjevima određenih grupa korisnika ili pojedinaca; npr. kompiliranje statističkih tabela o određenom predmetu prikupljenih iz različitih statističkih kompendija odnosno stapanje podataka u novu statističku tabelu. Stupanj transformacije može varirati od jednostavnog grupiranja do potpunog 'prepisivanja' ili prebacivanja na novi medij (npr. audiovizualni) ili na pristupačniji jezik, prema potrebama i značajkama korisnika (v. tercijarni dokument).

preporučeni naziv -> POVLAŠTENI NAZIV

presjek -> LOGIČKI PRODUKT

PRETRAŽIVANJE (pronalaženje, eng. retrieval) djelatnost ili metode i postupci za pronalaženje informacija iz zbirke ili datoteka; metode i postupci za pronalaženje informacija pomoću datih deskriptora (ključeva ili oznaka), a prema postavljenom zahtjevu korisnika (v. pretraživanje informacija).

PRETRAŽIVANJE DOKUMENATA (eng. document retrieval) djelatnost ili metode i postupci za pretraživanje dokumenata u nekoj zbirki dokumenata (v. sistem za pretraživanje dokumenata, pretraživanje informacija).

PRETRAŽIVANJE INFORMACIJA (pronalaženje informacija, dobivanje informacija, eng. information retrieval) akcija ili metode i postupci pronalaženja određenih informacija iz fonda

pohranjenih podataka, npr. u katalogu, indeksu, sekundarnom dokumentu ili kompjutorskoj datoteci. Pretraživanje informacija često podrazumijeva pretraživanje bibliografskih podataka.

PRETRAŽIVANJE PODATAKA (eng. data retrieval, fact retrieval) djelatnost, odnosno metode i postupci za pronalaženje željenih podataka ili činjenica u nekoj zbirci ili datoteci (v. sistem za pretraživanje podataka, pretraživanje informacija, pretraživanje dokumenata).

PRIDRUŽENI ODNOS (eng. associative relation, non-hierarchical relation) odnos između pojmova ili razreda koji je ne-hijerarhijski; pojmovi koji u jednom hijerarhijskom sistemu nisu u odnosu nadređenosti, podređenosti ili istorednosti (v. odnos, hijerarhijski odnos, pridruženost).

PRIDRUŽENOST (eng. association) kognitivni proces međusobnog povezivanja pojmova; pojmovi u okviru nekog hijerarhijskog sistema koji jedan drugom nisu neposredno nadređeni, podređeni ili nisu istoredni (v. pridruženi odnos, hijerarhijski odnos).

PRIJEVOD (prevođenje, eng. translation) izvedeni dokument koji u nekom drugom jeziku prikazuje sadržaj jednog teksta; pretvaranje jezičnih jedinica iz jednog jezika u drugi (obično) prirodni jezik, tako da se sačuva identičnost sadržaja.

prikaz -> SAŽETAK, RECENZIJA

PRIMARNA BIBLIOGRAFIJA (eng. primary bibliography) bibliografija za koju su podaci prikupljeni de visu, iz prve ruke, tj. za koju su podaci o bibliografskim jedinicama preuzeti neposredno, uvidom u bibliografsku građu (v. sekundarna bibliografija).

PRIMARNE INFORMACIJE (eng. primary information) naziv koji se ponekad koristi umjesto naziva primarni dokument, a odnosi se na izvorne informacije bez obzira na to jesu li zapisane ili nisu.

PRIMARNE PUBLIKACIJE (eng. primary publication) publikacije koje sadrže neposredne rezultate znanstvenoistraživačkog rada, tj. nova znanja ili nove interpretacije poznatih ideja i činjenica; po svom obliku primarne su publikacije knjige, časopisi, novine, izvještaji, magistarski radovi, disertacije, serijske publikacije i sl. (v. sekundarne publikacije).

PRIMARNI DOKUMENT (eng. primary document) izvorni dokument koji nije rezultat dokumentacijske obrade; dokument u obliku kako ga je pripremio sam autor, tj. originalni nosilac informacije (v. primarne informacije, sekundarni dokument, tercijarni dokument).

PRIRODNA KLASIFIKACIJA (eng. natural classification) klasifikacijski sistem u kojem se inherentne oznake koriste za razdiobe (v. umjetna klasifikacija).

PRIRODNI JEZIK (eng. natural language) jezik čija su pravila izrasla iz same i unutar same jezične djelatnosti, tj. čija su pravila implicitna, nastala bez izričitog prethodnog dogovora sudionika (v. govorni jezik, dijalekt, specijalni jezik).

PRIRODNI RED RIJEČI (eng. natural word order) razvrstavanje riječi u frazama ili u nazivima (što sadrže više od jedne riječi) prema slijedu kojim se koriste u govornom jeziku.

PROIZVOLJNI ZNAK (arbitrarni znak, eng. arbitrary sign) znak kod kojeg je veza između izraza i sadržaja (označitelja i označenog) nemotivirana pa se uspostavlja konvencijom; npr. znači na geografskim kartama, saobraćajni znaci itd.

pronalaženje -> PRETRAŽIVANJE

PROSPEKT (složeni letak, eng. /folded/ leaflet) publikacija od dvije ili četiri stranice manjeg formata, jednom preklopljene, ali koje nisu uvezane ili ukoričene (v. letak, brošura).

PROSTORNI ODNOS (spacijalni odnos, eng. spacial relation) pojmovni odnos koji ukazuje na položaj stvari u prostoru.

PUBLIKACIJA (eng. publication) publikacije su (grafičkim postupkom) umnoženi dokumenti i distribuirani za javnost. Uobičajena je podjela publikacija prema sadržaju, vremenu i obliku. Prema sadržaju dijele se na: primarne publikacije, koje sadrže neposredne rezultate znanstvenoistraživačkog rada, tj. nova znanja ili nove interpretacije poznatih ideja i činjenica (to su periodične publikacije, knjige, izvještaji, disertacije, i sl.); sekundarne publikacije, koje sadrže pregledne i skraćene prikaze radova objavljenih u primarnim publikacijama (npr. referativni časopisi, specijalizirane bibliografije, enciklopedije, pregledi, kartoteke, bibliografski registri te razne vrste kompilacija i rekapitulacija); tercijarne publikacije, koje se sastoje od različitih vrsta kazala i vodiča do sekundarnih i primarnih dokumenata (npr. tekući indeksi, bibliografije o bibliografijama, adresari, leksikoni, katalozi). Prema podijeli po vremenu razlikuju se dvije osnovne vrste publikacija: vremenski omeđene publikacije (monografska građa) i vremenski neomeđene publikacije (periodika i kontinuirane). Prema obliku zapisa informacija na dokumentu (mediju) razlikuju se konvencionalne publikacije, kojima je sadržaj zapisan prirodnim jezikom i nije potrebno neko tehničko pomagalo za njihovo korištenje, od nekonvencionalnih publikacija, kojih je sadržaj zapisan umjetnim jezikom, u obliku nekog koda pogodnog za strojno čitanje i interpretiranje (npr. bušena kartica, bušena papirna vrpca, magnetska vrpca, magnetski disk, magnetska kartica, disketa i si.) ili je pak potrebno neko pomagalo za njihovo korištenje (npr. mikrofilm, mirkofiš i sl.).

PUBLIKACIJE U NASTAVCIMA (niz publikacija, serijska izdanja, kontinuirane, eng. serial) publikacija koja izlazi u zasebnim i sukcesivnim dijelovima, obično u ujednačenom formatu i pod istim naslovom, a s namjerom da izlaženje nastavi neograničeno; publikacije u nastavcima obično izdaju različite institucije, društva i organizacije u neodređenim vremenskim razmacima, ali pod zajedničkim naslovom ("Radovi", "Izvještaji", "Proceedings", "Records" i sl.); ponekad je teško razlikovati publikaciju u nastavcima od serije knjiga, niza svezaka ili pak časopisa. Publikacije u nastavcima najčešće objavljuju akademije, sveučilišta, znanstvena društva itd., tj. nekomercijalne izdavačke kuće (v. periodička publikacija).

PUBLIKACIJA U VIŠE SVEZAKA (eng. multi-volume publication) publikacija u ograničenom broju fizički odvojenih dijelova (različita od publikacije sastavljene od snopića) za koje je poznato da su zamišljeni ili izdani kao cjelina; pojedini dijelovi mogu imati vlastite stvarne naslove i vlastite podatke o odgovornosti.

RAZRED (klasa, skupina, eng. class) skup elemenata koji imaju najmanje jednu zajedničku oznaku; skup oznaka koji definira neki skup elemenata; podskup koji proizlazi iz razdiobe nekog zadanog skupa na rastavne dijelove (entitete).

RAZVOJNI REDOSLIJED (evolucijski redosljed, eng. evolutionary order, evolutionary sequence) redosljed u nekom redu od jednostavnog ka složenom (v. kronološka poddioba, poddioba oblika, poddioba jezika, geografska poddioba).

RECENZIJA (prikaz, ocjena, eng. critical review) jedan od glavnih oblika obavještanja o sadržaju dokumenta; kritičko zauzimanje stava prema nekom dokumentu; za recenziju je karakteristično da bezuvjetno ne teži da prikaže sve važne sadržaje dokumenta i za nju nije obavezno da bude kratka. **SKUPNA RECENZIJA** je zajednička usporedna ocjena više dokumenata. Jednostavno redanje recenzija raznih dokumenata unutar jedne bibliografske jedinice nije još i skupna recenzija (v. kritički prikaz, sažetak).

RED (poredak, eng. order, array) (1) razvrstavanje (bibliografskih) jedinica prema posebnom

kriteriju ili pravilima (v. abecedni red, kronološki red, sistematski red, geografski red). (2) skup razreda izvedenih iz jednog nadređenog razreda samo jednim korakom poddiobe; red čine pojmovi na jednom stupnju diobe, a da istovremeno pripadaju jednom nadređenom pojmu. Članovi jednog reda istoredni su (v. zatvoreni red).

REDALICA (eng. entry word/s/, heading, filing word) prva riječ odrednice koja određuje redosljed (bibliografske) jedinice u katalogu, bibliografiji ili kazalu; riječ ili fraza smještena u zaglavlju kataložne jedinice, a koristi se za pohranjivanje i pretraživanje u katalogu, bibliografiji ili kazalu (v. jedinica kazala).

REDOSLIJED u redu (eng. order in array) načelo sređivanja razreda (skupina) u nekom redu (v. kronološka poddioba, poddioba oblika, geografska poddioba, poddioba jezika, razvojni redosljed).

REFERALNA SLUŽBA (eng. referral service) identificiranje izvora (osoba, institucija, publikacija itd) od kojih se mogu dobiti informacije o određenom predmetu; mehanizmi za upućivanje korisnika na takve izvore.

referat -> SAŽETAK

REFERAT NA SKUPU (saopćenje na skupu, eng. conference paper) članak pripremljen i prezentiran na znanstvenom skupu, konferenciji i sl; specijalno pripremljeno saopćenje o nekom znanstvenom problemu ili temi, a izloženo na kongresu, konferenciji itd.

referativni časopis -> ČASOPIS SAŽETAKA

REGIONALNA BIBLIOGRAFIJA (eng. regional bibliography) bibliografija dokumenata koji su objavljeni u određenom geografskom području; bibliografija koja popisuje djela jednog područja ili jedne pokrajine, ili samo djela o jednom području ili pokrajini (v. opća bibliografija, nacionalna bibliografija).

registracija -> ZAPRIMANJE PRINOVA

relacija -> ODNOS

RELEVANTNOST (eng. relevance) S. C. Bradford prvi je počeo koristiti termin relevantan na način kao što se taj termin danas koristi u informacijskoj znanosti. On je između 1930-tih i 1940-tih godina pisao o člancima "relevantnim za temu". Pojavom i razvojem sistema za pretraživanje informacija (od 1950-tih) glavni cilj tih sistema postao je pretraživanje i osiguravanje relevantnih informacija. Tako se i prije pojave informacijske znanosti pravi razlika između raspoloživih i relevantnih informacija. Pojavom informacijske znanosti relevantnost je postala i ostala ključni pojam za prosudbu informacijske djelotvornosti (prakse) i najvažniji teorijski pojam za procjenu razmjene informacija i razumijevanje komunikacijskog procesa. Naime, predmet i područje informacijske znanosti određen je problemima razmjene znanja općenito, odnosno razmjenom (za) pisanog znanja posebno. Na teorijskoj razini informacijska se znanost zato bavi proučavanjem ponašanja i učinaka informacije kao fenomena, a komunikacije kao procesa; na praktičnoj razini relevantne informacije uvijek se polučuju uspostavljanjem određenih selektivnih mehanizama u komunikacijskom procesu. U oba slučaja relevantnost je ključni pojam što ga intuitivno i u praksi prepoznajemo kao "potrebnu", "neophodnu" itd. informaciju, ali koji je na teorijskom planu teže odrediti. Postoji mnoštvo različitih teorijskih interpretacija relevantnosti, koje polaze od zajedničke premise: relevantnost je mjera djelotvornosti između izvora i odredišta u komunikacijskom procesu; budući da je mjera odnos, relevantnost je također odnos (T. Saračević, 1975). Tumačenja relevantnosti zasnivaju se na teorijskim radovima i zakonima što se javljaju već 1930-tih godina, ali su tek 1970-tih privukli pažnju velikog broja istraživača. Tada dolazi do naglog razvoja bibliometrije i bibliometrijskih istraživanja, tj. do primjene kvantitativnih postupaka za analizu svojstava

zapisanog znanja, ali i za analizu razmjene (relevantnih) informacija u komunikacijskom procesu općenito.

REPROGRAFIJA (eng. reprography) područje koje se bavi tehnikama i problemima reprodukcije dokumenata na različite načine (npr. umnožavanjem, fotokopiranjem, mikrokopiranjem).

RESTAURACIJA (eng. restoration) određene tehnike koje se upotrebljavaju u popravljanju oštećenih primarnih dokumenata, a pridonose njihovom očuvanju.

RETROSPEKTIVNA BIBLIOGRAFIJA (eng. retrospective bibliography) bibliografija koja donosi popis dokumenata o nekom predmetnom području ili problemu za određeno vremensko razdoblje, odnosno unatrag u prošlost koliko je to moguće ili potrebno.

REZIME (kratak sadržaj, kratak izvod, sažetak, "sažimak", eng. summary) jedan od glavnih oblika obavještanja o sadržaju dokumenta; dio dokumenta u kojem su sažeto iznijeti najvažniji nalazi i zaključci iz tog dokumenta, a koji ne moraju nužno biti razumljivi bez originalnog dokumenta. Obično rezime piše autor i nalazi se na kraju dokumenta. (Budući da drugi važni dijelovi dokumenta, naprimjer oni koji se odnose na svrhu i metodologiju, obično nisu sažeti u ovoj vrsti sažetka, to se rezime i sažetak ne mogu smatrati sinonimima.)

riječ -> PISANA RIJEČ

RIJEČI ISTOG KORIJENA (eng. word family) skup svih izvedenica iz istog korijena i svih složenica koje sadrže isti korijen.

RJEČNIK (eng. dictionary) zbirka riječi ili kategorija riječi iz nekog jezika, objašnjenih i prevedenih na jedan ili više jezika; riječi (pojmovi, leksičke jedinice) poredane su najčešće abecednim redom, ali mogu biti sistematizirane i po nekom kriteriju (predmetnim područjima, logičkim kriterijima, didaktičkim principima itd). Postoji vrlo mnogo vrsta rječnika ovisno o načinu kako su izrađeni, jezičnom području koje obuhvaćaju, svrsi kojoj su namijenjeni, npr. terminološki rječnik, etimološki rječnik, jednojezični rječnik, višejezični rječnik, leksikon, nomenklatura, stručni rječnik, korijenski rječnik, popis riječi, popis naziva, glosar, strojni rječnik.

SADRŽAJ (eng. contents) 1) značenje koje se može pripisati poruci, 2) dio dokumenta u kojem su pregledno nabrojani elementi strukture dokumenta; pritom nije nužno da ti elementi pokazuju sve sadržaje sastavnih dijelova dokumenta (v. pregled sadržaja, stranica sa sadržajem).

SADRŽAJ POJMA (eng. intension, connotation) ukupnost karakteristika koje omogućuju misaono obuhvaćanje pojedinih jedinica i međusobno razgraničenje pojmova; skup svih atributa što tvore pojam ili razred (v. opseg pojma).

SADRŽAJ TEZAURUSA (eng. thesaurus content) predmetno područje, tj. cjelina pojmovnih sustava, koje jedan tezaurus namjerava obuhvatiti.

SAŽETAK (prikaz, referat, eng. abstract) na skraćeni način prikazuje bitni sadržaj nekog dokumenta, bez tumačenja i kritike i bez obzira na to tko je autor sažetka. Svrha je sažetka da čitaocima primarne dokumentacije i korisnicima sekundarnih službi omogući da brzo i točno utvrde bitni sadržaj svakog dokumenta. Zato se sažetak donosi uz primarni dokument, a sekundarne publikacije i službe često doslovno koriste sažetke koji su izrađeni u primarnim dokumentima. Glavne značajke sažetka su: potpunost, točnost, objektivnost, kratkoća i razumljivost. Zadaća je sažetka da prikaže: a) svrhu, b) metodologiju, c) rezultate i d) zaključke koji su izloženi u originalnom dokumentu. Za većinu članaka i odjeljaka monografija dovoljan je sažetak od 250 riječi. Za notice i kratka saopćenja može biti dovoljno i manje od 100 riječi. Za uvodnike i pisma uredniku sažetak često treba sadržavati samo jednu rečenicu. Za druge dokumente, kao što su izvještaji i teze, uobičajeno je da sažetak bude

kraći od 500 riječi te da može stati na jednu stranicu. Uobičajena je sljedeća podjela sažetaka: a) prema producentu (autorski sažetak ili sinopsis, prikaz, strojno izrađeni sažetak), b) prema obliku (deskriptorski sažetak, tekstualni sažetak, strukturni sažetak), c) prema sadržaju sažetak može biti informativni, indikativni i informativno-indikativni. Granični oblici sažetka jesu skraćena verzija dokumenta i kritički prikaz. Sažetak ne treba brkati s drugim srodnim, ali različitim oblicima obavještavanja o sadržaju dokumenta kao što su: sadržaj, rezime, anotacija, skupni prikaz, recenzija, skupna recenzija, izvještaj o literaturi (tematski pregled) (v. sinopsis).

saopćenje na skupu -> REFERAT NA SKUPU

SEKUNDARNA BIBLIOGRAFIJA (eng. secondary bibliography, bibliography of bibliographies)

1) bibliografija za koju su podaci o bibliografskim jedinicama preuzeti iz "druge ruke", tj. uvidom u druge bibliografije i ostale izvore (kataloge, popise, kataloge izdavača i sli.), (v. primarna bibliografija); 2) bibliografije o bibliografijama, tj. bibliografije koje popisuju bibliografije određenog razdoblja, predmeta ili struke.

SEKUNDARNE PUBLIKACIJE (eng. secondary publication) publikacije koje sadrže preglede i skraćene prikaze radova objavljenih u primarnim publikacijama; sekundarne su publikacije npr. sekundarni časopisi, časopisi sažetaka, specijalizirane bibliografije, enciklopedije, pregledi, kartoteke, bibliografski registri, biografski rječnici, rječnici pojmova, vodiči te razne vrste kompilacija i rekapitulacija. Sekundarne publikacije nastaju obradom primarnih publikacija i drugih primarnih dokumenata. Njihova je osnovna zadaća da pomažu pronalaženje i otkrivanje sadržaja primarnih dokumenata te da služe kao vodiči kroz znanstvenu, tehničku i stručnu literaturu.

SEKUNDARNI DOKUMENT (eng. secondary document) dokument koji donosi informacije ili podatke o primarnom dokumentu, ili opis skupa takvih dokumenata, npr. bibliografski zapisi, katalozi, bibliografije. Sekundarni dokument pruža sekundarne informacije, tj. informacije o primarnim informacijama; ne pruža novo znanje, već samo opisuje njegove izvore (v. tercijarni dokument).

SELEKTIVNA BIBLIOGRAFIJA (izborna bibliografija, eng. selective bibliography) bibliografija u kojoj se odabire i popisuje građa (dokumenti) prema nekom posebnom načelu ili svrsi; npr. selekcija se radi po načelu starosti, relevantnosti i sl. (v. iscrpna bibliografija).

SELEKTIVNA KATALOGIZACIJA (eng. selective cataloguing) katalogizacija određene vrste građe u nekoj knjižnici bilo s manje ili više kataložnih podataka nego što se koristi za obradu glavnine zbirke.

SEMANTIČKA ANALIZA (eng. semantic analysis) vrsta lingvističke analize koja je usmjerena na značenje riječi. Semantička analiza pretpostavka je za automatsko prevođenje riječi ili grupa riječi iz jednog jezika u drugi uz uporabu strojno čitljivog rječnika.

SEMANTIČKI KOD (eng. semantic code) dokumentacijski jezik s gramatikom, u kojem indeksne oznake za kodiranje označuju relacije između kodiranih predmeta (v. fasetna klasifikacija).

SEMANTIČKO RAZLAGANJE (eng. semantic factoring) proces raščlambe nekog pojma na njegove različite komponente značenja, koje kombinirane ponovo daju prvobitni pojam. Nazivi semantičkog razlaganja ne moraju se obavezno nalaziti u originalnom nazivu. Npr. CRVENI VJETAR = KOZA + ZARAZE (v. morfološko razlaganje).

separat -> POSEBNI OTISAK

serijska izdanja -> PUBLIKACIJE U NASTAVCIMA

SIMBOL (oznaka, eng. symbol) općenito - znak ili riječ kojoj se pripisuje određeno značenje; konvencionalni znaci u kojih prevladava funkcija značenja. U komunikaciji tri najvažnija tipa lingvističkih simbola jesu: riječi, nazivi i deskriptori; svaki od ovih simbola ima posebnu funkciju u komunikacijskom procesu.

SIMBOL ZA OZNAČIVANJE (notacijski simbol, eng. notational symbol) broj razreda koji je određen klasifikacijskim rasporedom, npr. kod univerzalne decimalne klasifikacije:

1 filozofija
 11 metafizika
 16 logika
 17 etika
 18 estetika
 19 povijest filozofije

SINDETIČKO KAZALO (povezano kazalo, eng. syndetic index) kazalo u kojem su odnosi između indeksnih oznaka prikazani pomoćnim sredstvima, npr. uputama.

SINONIMI (istoznačnice, eng. synonym) dva ili više naziva što se razlikuju oblikom, a imaju isto ili blisko značenje (v. kvazisinonim, homonim).

SINOPSIS (autorski sažetak, eng. author's abstract, synopsis) sažetak koji je pripremio sam autor dokumenta; za razliku od sinopsisa izraz sažetak bio je rezerviran za sažetak koji je pripremljen od neke druge osobe (ne-autora). Vremenom ova se razlika potpuno izgubila tako da je danas u uporabi izraz sažetak umjesto ranijih izraza referat, prikaz i synopsis.

SINTAGMATSKI ODNOSI (eng. syntagmatic relations) odnosi između pojmova, razreda ili termina koji su uspostavljeni za vrijeme indeksiranja, a da prethodno nisu eksplicitno istaknuti strukturom dokumentacijskog jezika.

SINTAKTIČKA ANALIZA (eng. syntactic analysis) vrsta lingvističke analize koja je usmjerena na proučavanje strukture jezika (gramatike). Automatska raščlamba rečenice jedna je od mogućih primjena sintaktičke analize.

SINTETIČNA KLASIFIKACIJA (eng. synthetic classification, composite classification) klasifikacijski sistem u kojem se formalni odnosi određuju za vrijeme klasificiranja, tj. predmet se sintetizira spajanjem njegovih oznaka (v. analitička klasifikacija).

sirovi podaci -> NEOBRAĐENI PODACI

SISTEM INDEKSIRANJA (eng. indexing system) skup svih principa, metoda i postupaka koji se koriste pri indeksiranju (tj. kojim se dokumentima dodjeljuju indeksne oznake u svrhu opisivanja, a potom i pretraživanja njihova sadržaja) u nekom dokumentacijskom sistemu.

SISTEM INVERTIRANIH REDALICA (eng. term entry system) sistem organizacije redalica u nekoj datoteci s obrnutim, izmijenjenim redoslijedom; sistem za pohranjivanje i pretraživanje koji koristi invertiranu datoteku (v. invertirana redalica).

SISTEM POJMOVA (eng. system of concepts) skup pojmova među kojima su uspostavljeni odnosi i koji na taj način predstavljaju povezanu cjelinu. Sisteme pojmova određuju odnosi među pojmovima. Za terminološki rad od posebne su važnosti hijerarhijski odnosi, iako postoje i drugi odnosi koji se rabe pri tvorbi sistema pojmova.

SISTEM ULAZNIH JEDINICA (eng. item entry system) sistem za pohranjivanje i pretraživanje

koji je tako organiziran da svaka ulazna jedinica tvori jednu zasebnu cjelinu (polje, podatak, slog) u datoteci (v. sistem invertiranih redalica).

SISTEM UNITERMA (eng. Uniterm indexing) koordinirano indeksiranje pomoću pojedinačnih riječi kao indeksnih oznaka (tj. pomoću uniterma). Sistem uniterma razvio je 1950-tih godina M. Taube; ovaj sistem dopušta indeksu da koristi indeksne oznake koje se sastoje samo od pojedinačnih riječi.

SISTEM ZA PRETRAŽIVANJE DOKUMENATA (eng. document retrieval system) skup svih pravila, metoda i postupaka za pretraživanje dokumenata u nekom (dokumentacijskom) sistemu; sistem za pretraživanje dokumenata pomoću datih deskriptora (ključeva ili oznaka), a prema postavljenom zahtjevu korisnika (v. sistem za pretraživanje podataka, sistem za pretraživanje informacija).

SISTEM ZA PRETRAŽIVANJE INFORMACIJA (eng. information retrieval system) skup svih pravila, metoda i postupaka za pretraživanje informacija iz postojećih fondova i datoteka u nekom (informacijskom) sistemu; sistem za pretraživanje informacija pomoću datih deskriptora (ključeva ili oznaka), a prema postavljenom zahtjevu korisnika (v. sistem za pretraživanje podataka, sistem za pretraživanje dokumenata).

SISTEM ZA PRETRAŽIVANJE PODATAKA (eng. data retrieval system) skup svih pravila, metoda i postupaka za pretraživanje podataka u nekom (informacijskom) sistemu; sistem za pohranjivanje i pretraživanje podataka, a prema potrebama i zahtjevima korisnika (v. sistem za pretraživanje dokumenata, sistem za pretraživanje informacija).

SISTEMATIZACIJA (eng. arrangement, ordering, filing) proces sređivanja i razdiobe objekata (dokumenata, naziva itd) rađen prema sličnosti ili različitosti oznaka svojstvenih objektu; za razliku od klasifikacije (kada se klasificirani objekti dovode u relaciju prema klasifikacijskoj shemi), pri sistematizaciji objekti se uspoređuju međusobno. Rezultat je sistematizacije da se mnoštvo objekata dovodi u uređeni sistem.

SISTEMATSKA BIBLIOGRAFIJA (eng. systematic bibliography) bibliografija čije su bibliografske jedinice sređene prema nekom klasifikacijskom sistemu; sređivanje bibliografske građe zasniva se na analizi sadržaja bibliografskih jedinica (v. abecedana bibliografija).

sistematski katalog -> STRUČNI KATALOG

SISTEMATSKI RED (sistematski poredak, eng. classified filing system, classified arrangement, systematic arrangement) razvrstavanje jedinica u jednu datoteku prema nekom klasifikacijskom sistemu (v. abecedni red, kronološki red, abecedno-sistemski red).

SISTEMATSKI TEZAVURUS (eng. systematic thesaurus) tezaurus čiji je glavni dio sređen sistematski. Glavni dio tezaurusa mora pružati potpunu informaciju za svaki deskriptor (u sistemima koji rabe povlaštene nazive) ili pojam (u sistemima koji ne rabe povlaštene nazive). U glavnom dijelu moraju se nalaziti informacije o: predstavljanju pojmova, dopunske informacije i informacije o odnosima između pojmova (v. abecedni tezaurus).

SISTEMATSKO KAZALO (stručno kazalo, eng. classified index) kazalo u kojem su indeksne oznake organizirane prema klasifikacijskom sustavu (v. abecedno kazalo).

skedarij -> KATALOG NA LISTIĆIMA

SKRAĆENA VERZIJA DOKUMENTA (zamjenjujući prikaz, eng. abridged document) sadržava bitne značajke i teme izvornog dokumenta; oblik obavještanja o sadržaju dokumenta čija je svrha

da uštedi čitanje originalnog dokumenta. Izrada skraćenih verzija skupa je pa se zato rjeđe primjenjuju; pojavljuju se obično uz obimnije dokumente, uz izvorne dokumente kada se smatra da je jezik izvornika teško pristupačan potencijalnim korisnicima, ili kad su sami dokumenti teško pristupačni (v. sažetak).

SKRIVENA BIBLIOGRAFIJA (eng. hidden bibliography) popis dokumenata koji nije prava bibliografija, ali se može smatrati bibliografijom; popisi literature na kraju knjiga, rasprava, članaka i sl.; s bibliografskog stajališta nisu prave bibliografije, već su samo važni, ali skriveni izvori za bibliografske informacije (koji često ostaju neevidentirani). S bibliometrijskog stajališta popisi dokumenata na kraju knjige, rasprave, članka i sl. koji sadrže više od 40 bibliografskih jedinica smatraju se bibliografijama.

skupina -> RAZRED

SKUPNA KATALOŽNA JEDINICA (eng. series entry) kataložna jedinica koja daje pregled za nekoliko radova koji pripadaju istoj nakladničkoj cjelini, a pod imenom nakladničke cjeline kao zajedničkom odrednicom.

SKUPNA KATALOGIZACIJA (eng. collective cataloguing) popisivanje sitne i manje relevantne građe metodom sakupljanja, grupiranja i označivanja te građe pod jednom odrednicom i pod jednim skupnim naslovom.

SKUPNI SAŽETAK (skupni prikaz, eng. collective abstract) jedan od oblika obavještanja o sadržaju dokumenta; zajednički i objektivno (ali ne i kritički) prikazuje više dokumenata. Pri tom se za sve dokumente jasno informativno ili indikativno prikazuje njihov osnovni sadržaj. Skupni sažetak obično se donosi i odnosi na dokumente koji su po sadržaju vrlo slični ili međusobno povezani (v. sažetak, recenzija).

SLOŽENA ODREDNICA (eng. composite heading, compound heading) odrednica koja označava jedan pojam pomoću više (od jedne) riječi.

složeni letak -> PROSPEKT

SLOŽENICA (složene riječi, kompozicija, eng. compound words, complex term) riječ koja sadrži više od jednog korijena riječi; može sadržavati jedan ili više nastavaka za tvorbu riječi i/ili za oblik, odnosno osnovu (npr. stroj/o/vođa, ruko/pis).

SLUŽBA IZDAVANJA (poslovi kod izdavanja knjiga, eng. circulation work, loans work) posuđivanje traženih dokumenata korisnicima knjižnica.

SLUŽBA ZA IZRADU SAŽETAKA (eng. abstracting service) služba koja priprema sažetke o tekućim publiciranim dokumentima i diseminira ih u formi biltena sažetaka, časopisa sažetaka i sl.

specijalni odnos -> PROSTORNI ODNOS

SPECIFICIRANA ODREDNICA (eng. qualified heading) odrednica uz koju stoji identifikator, obično u zagradi; koristi se najčešće za označivanje različitih značenja homonima i polisema.

specijalna bibliografija -> STRUČNA BIBLIOGRAFIJA, TEHNIČKA BIBLIOGRAFIJA

specijalna klasifikacija -> POSEBNA KLASIFIKACIJA

SPECIJALNA KNJIŽNICA (stručna knjižnica, eng. special library) knjižnica koja pokriva jednu disciplinu ili određeno područje znanja. Naziv "specijalna knjižnica" u nekim se slučajevima koristi i

za knjižnicu koja prvenstveno služi specijalnoj kategoriji korisnika (npr. bolesnicima) ili je usmjerena na određenu formu dokumenata (v. fonoteka, fototeka, filmoteka).

SPECIJALNI JEZIK (posebni jezik, eng. specialized language) jezik koji određene socijalne grupe koriste za posebne svrhe unutar društva koje u cjelini upotrebljava jedan zajednički jezik; specijalni jezik je za druge socijalne grupe djelomično nerazumljiv (v. prirodni jezik, govorni jezik, stručni jezik).

SPOREDNA KATALOŽNA JEDINICA (dopunska jedinica, sporedni kataložni listić, eng. added entry, secondary entry) kataložna jedinica koja služi kao dopuna glavnoj kataložnoj jedinici prema kojoj je bibliografska jedinica prikazana u katalogu. Sporedna kataložna jedinica vodi se za ostale autore publikacije, urednike, prevodioce, naslove itd., a služi da omogući korisniku traženje dokumenata i prema drugim kriterijima, a ne samo prema prvom autoru ili predmetnoj odrednici (v. analitička kataložna jedinica).

sporedni kataložni listić -> SPOREDNA KATALOŽNA JEDINICA

spremnik -> MEMORIJA

STANDARD (eng. standard) je rezultat posebnog rada na standardizaciji, koji potvrđuje ovlaštena institucija. Standard može imati jedan od sljedeća dva oblika: a) oblik dokumenta koji sadrži skup uvjeta (normi) koje treba ispuniti, b) oblik osnovne jedinice ili fizičke konstante (npr. amper, metar, byte). Standardi specificiraju tipove, vrste i stupanj proizvoda, kao i njihovu kvalitetu, metode testiranja, pakiranja, označavanja, transporta, uskladištenja; definiraju opće vrijednosti, mjere, nazive i simbole. Dokumenti koji sadrže standarde i specifikacije moraju biti dostupni javnosti.

STANDARDIZACIJA (eng. standardisation) utvrđivanje i primjena određenih standarda, normi, pravila itd; proces stvaranja i primjene pravila za sistematski sređen pristup nekoj posebnoj djelatnosti radi dobrobiti svih zainteresiranih i uz njihovu suradnju, a posebno radi unapređivanja opće ekonomičnosti, funkcionalnosti i sigurnosti. Standardizacija se zasniva na sređenim rezultatima znanosti, tehnike i prakse. Nalazi svoju primjenu posebno u sljedećim područjima: 1. mjerne jedinice, 2. terminologija i prikazivanje simbolima, 3. proizvodi i procesi (definicije i karakteristike proizvoda, metode za mjerenje i ispitivanje, definiranje kvalitete, asortimana, zamjenljivosti proizvoda itd), 4. sigurnost osoba i dobara.

stariji naziv -> NADREĐENI NAZIV

STRANICA SA SADRŽAJEM (eng. contents page, contents sheet) stranica na početku sveščića časopisa koja sadrži bibliografski opis i sažetke o osnovnim jedinicama u sveščiću.

STROJNO IZRAĐEN SAŽETAK (automatski sažetak ili prikaz, eng. auto-abstract, auto-extract, automatic abstract, machine abstract) sažetak koji je stvoren pomoću automatskih sredstava (v. izvod, deskriptorski sažetak).

STROJNO PREVOĐENJE (automatsko prevođenje, eng. machine translation, automatic translation) prevođenje pomoću automatskih pomagala. Sustav strojnog prevođenja tvore tri dijela: a) rječnik, b) gramatika (pravila za prevođenje), c) program za prevođenje (algoritam). Strojno prevođenje počinje se istraživati već s pojavom kompjutera, a intenzivno od 1960-tih godina.

STROJNO ČITLJIV MEDIJ (eng. Machine Readable Medium) medij koji može nositi podatke čitljive pomoću stroja ili nekog drugog pomagala.

STRUČNA BIBLIOGRAFIJA (specijalna bibliografija, eng. special bibliography) bibliografija u kojoj se popisuju bibliografske jedinice o određenom predmetu, struci ili problemu (v. opća

bibliografija, predmetna bibliografija, tehnička bibliografija).

stručna knjižnica -> SPECIJALNA KNJIŽNICA

STRUČNA ODREDNICA (eng. class heading, generic heading) odrednica koja označava razred (struku) koji podliježe razdiobi (v. posebna odrednica).

stručna oznaka -> INDEKSNA OZNAKA

STRUČNI IZVJEŠTAJ (eng. technical report) izvještaj koji sadrži rezultate znanstvenog ili razvojnog istraživanja, ispitivanja ili evaluacije (v. izvještaj o radu, izvještaj o projektu, završni izvještaj).

STRUČNI JEZIK (tehnički jezik, eng. technical language) jezik izrastao iz prirodnog jezika, ali s ciljem da eliminira dvosmislenosti radi lakšeg sporazumijevanja i komuniciranja na određenom području znanja (v. govorni jezik, specijalni jezik).

STRUČNI KATALOG (sistematski katalog, eng. classed catalogue, classified /subject/ catalogue, systematic catalogue) katalog u kojem su kataložne jedinice svrstane prema prethodno određenom klasifikacijskom sistemu (v. predmetni katalog).

STRUČNI NAZIV (stručni termin, tehnički termin, eng. technical term) naziv iz stručnog jezika; riječ ili složenica koja označava točno određeni znanstveni ili stručni pojam.

STRUČNI RJEČNIK (eng. subject dictionary, special dictionary) rječnik koji ograničava izbor i tumačenje riječi ili naziva na područje neke teorijske ili praktične struke (v. glosar, terminološki rječnik, nomenklatura).

stručni termin -> STRUČNI NAZIV

STRUČNO KAZALO (sistematsko kazalo, eng. relative index) kazalo nekog klasifikacijskog sustava u kojem su svi odnosi i vidovi nekog predmeta prikupljeni i prikazani sa svakom jedinicom kazala.

stručno razvrstavanje knjiga -> BIBLIOTEČNA KLASIFIKACIJA

STRUČNJAK ZA IZRADU SAŽETAKA (eng. abstractor) osoba koja analizira znanstvene i stručne dokumente i priprema sažetke o tim dokumentima.

STRUKTURA TEZAURUSA (eng. thesaurus structure) konfiguracija svakog naziva i razvrstavanje različitih naziva u odnosu jednih prema drugima tvori strukturu tezaurusa. Ukrštene uputnice u tezaurusu čine jasnom prirodu odnosa koji međusobno povezuju nazive unutar mreže pojmova. Vrijednost tezaurusa kao dokumentacijskog jezika manje je određena izborom naziva, a više izborom pojmovnih odnosa. Tezaurus ima složenu strukturu ako koristi hijerarhijske odnose i odnos pridruženosti, a jednostavnu ako popis naziva sadrži samo odnose istoznatnosti među pojmovima.

STRUKTURNI SAŽETAK (anketni ili pozicijski prikaz, eng. structural abstract) sažetak u kojem se elementi sadržaja dokumenta prikazuju po propisanom redoslijedu i prema unaprijed određenim kategorijama (pozicijama, pitanjima). Takvo strukturiranje idealni je slučaj ujednačavanja sažetka. Međutim, to često nije moguće, jer izvorni dokumenti, koji se prikazuju, nisu po sadržaju i strukturi usporedivi. Strukturni sažetak priprema se obično u onim sistemima gdje se obavijesti o sadržaju dokumenta obrađuju i istražuju strojno; unaprijed zadane kategorije prikazivač popunjava tekstom ili ključnim riječima (deskriptorima) (v. deskriptorski sažetak).

STRUKTURNO OZNAČIVANJE (strukturnalna notacija, eng. structured notation, expressive notation) označivanje koje koristi oznake razreda (stručne oznake) da prikaže formalne odnose između razreda (v. hijerarhijsko označivanje, linearno označivanje).

STVARNA ODREDNICA (eng. title entry) odrednica koja se sastoji od riječi preuzetih iz naslova publikacije, odnosno iz naslova jedinice bibliotečne građe (v. korporativna odrednica).

STVARNA REDALICA (eng. first-word entry, given name entry, byname entry) prva riječ stvarne odrednice.

STVARNI NASLOV (eng. full title) najkarakterističniji element naslova neke publikacije ili druge jedinice bibliotečne građe, njezin naziv u pravom smislu riječi; najčešće karakterizira sadržaj djela što ga ta jedinica sadrži. Publikacija obično ima više stvarnih naslova, npr. na omotu, na naslovnoj stranici, na hrptu itd., a ti stvarni naslovi mogu međusobno biti istovjetni ili se jedan od drugoga može razlikovati. Stvarni naslov koji se javlja kao element glavnog naslova naziva se glavni stvarni naslov, onaj koji je element jednog od sporednih naslova naziva se "sporedni stvarni naslov", a onaj koji se javlja kao element skupnog naslova naziva se "skupni stvarni naslov". Kad glavni ili drugi koji naslov sadrži dva ili više stvarnih naslova pisanih najčešće različitim pismima ili različitim jezicima, oni se nazivaju "usporedni stvarni naslov".

subordinirani pojam -> PODREĐENI POJAM

SUFIKS (eng. suffix) afiks koji se nalazi neposredno iza korijena riječi ili iza nekog drugog sufiksa (v. prefix).

SVEŠČIĆ (svezak, torn, eng. issue) posebno objavljeni dio periodičke publikacije.

SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA (univerzitetska biblioteka, eng. university library) knjižnica koja služi sveučilištu, fakultetima i drugim visokoobrazovnim ustanovama.

SVEZAK (torn, eng. volume) fizička jedinica pisanih ili tiskanih listova spojenih zajedno tako da čine cjelinu ili dio nekog niza; svezak označava fizičku jedinicu koja može biti jedna knjiga, pojedinačna knjiga publikacije u nizu, pojedinačni broj periodičke publikacije, ili uopće pojedinačni primjerak publikacije; svezak je i naziv za skup svešćića nekog časopisa (periodike) koji se promatraju kao cjelina, a tiskani su u određenom vremenskom razdoblju (obično tijekom jedne godine).

svojstvo -> KARAKTERISTIKA

ŠIRINA INDEKSIRANJA (eng. exhaustivity of indexing) broj indeksnih oznaka dodijeljenih nekom dokumentu u procesu indeksiranja (v. dubina indeksiranja).

TABLA (eng. table) općenito forma grafičkog prikaza brojčanih (međusobno povezanih) podataka, s popratnim tekstom; u bibliotekarstvu, ilustrativna građa koja se javlja na nekoj stranici s popratnim tekstom ili bez njega, a ne čini dio uzastopnih stranica koje su u cjelini ili djelomice pokrivene tekstom.

TAUTOLOGIJA (eng. tautology) ponavljanje istih pojmova istim ili različitim riječima; u logici, proces zamjene dokazivanja ponavljanjem, npr. definicija koja u drugom obliku dokazuje nešto što je već rečeno, ili sud u kojem je subjekt jednak predikatu.

TEHNIČKA BIBLIOGRAFIJA (specijalna bibliografija, eng. technical bibliography) specijalna bibliografija koja popisuje dokumente iz područja neke znanstvene, tehničke ili tehnološke discipline (v. bibliografija, opća bibliografija, predmetna bibliografija).

TEHNIČKA KNJIŽNICA (eng. technical library) knjižnica pretežno posvećena većem broju disciplina i područja u prirodnim i tehničkim znanostima (v. znanstvena knjižnica, specijalna knjižnica).

tehnički jezik -> STRUČNI JEZIK

tehnički termin -> STRUČNI NAZIV

TEKST (eng. text) poruka iskazana u pismenom obliku, tj. pomoću nekog sistema grafičkih znakova; značenjski, informativni dio pisanog dokumenta. U dok. termin označava glavni korpus riječi u dokumentu, izuzimajući uvod, predgovor, priloge, dodatke, kazala itd.

TEKUĆA BIBLIOGRAFIJA (eng. current bibliography) bibliografija koja (obično) izlazi periodično te u manjim ili većim vremenskim razmacima donosi popise novih dokumenata s određenog područja što su se pojavili nakon objavljivanja prethodnog sveska (v. periodična bibliografija, kumulativna bibliografija).

telegrafski sažetak -> DESKRIPTORSKI SAŽETAK

tematska bibliografija -> PREDMETNA BIBLIOGRAFIJA

TEMATSKI PREGLED (izvještaj o literaturi, izvještaj o stanju spoznaje, eng. state of the art report, analytical survey) prikazuje stanje spoznaje u dokumentima o određenom tematskom području, vrednovanjem literature određenog vremenskog razdoblja. Odlikuje se sljedećim značajkama: a) može obuhvatiti i ocjene, b) u njemu se miješaju indikativni i informativni oblici izlaganja, c) iz obrađenih dokumenata prikazuju se samo oni sadržaji koji su važni sa stajališta teme, d) uz tematski pregled spada i bibliografija literature koja je uzeta u obzir (v. sažetak).

TEMATSKI TEZaurus (eng. thematic thesaurus) tezaurus u kojem su odnosi između naziva uspostavljeni nakon što su nazivi pregrupirani po predmetnim područjima. Deskriptori se razvrstavaju po temama koje obično odgovaraju pojedinim područjima od interesa za korisnike; tada jedan deskriptor može pripadati većem broju tema, i većem broju hijerarhija.

tercijarna literatura -> TERCIJARNI DOKUMENT

TERCIJARNE PUBLIKACIJE (eng. tertiary publication) publikacije koje se sastoje od različitih vrsta kazala i vodiča do sekundarnih i primarnih dokumenata; tercijarne su publikacije npr. tekući indeksi, bibliografije o bibliografijama, adresari, leksikoni, katalogi i sl.

TERCIJARNI DOKUMENT (tercijarna literatura, eng. tertiary document) dokument koji nastaje kao rezultat pretvorbe (npr. konsolidacije ili prepakiranja) raspoloživih primarnih i sekundarnih informacija s ciljem da se izradi ili prezentira u obliku koji bolje odgovara potrebama korisnika. Tercijarni dokumenti fizički se često javljaju kao novi pa se mogu tretirati i obrađivati na isti način kao i primarni dokumenti. Informacije koje oni sadrže nazivaju se tercijarnim informacijama.

termin -> NAZIV

terminologija -> TERMINOLOŠKI RJEČNIK

TERMINOLOŠKA KONTROLA (eng. terminological control) kontrola kojom su sinonimi i kvazisinonimi istoznačno određeni, a homonimi i polisemi razlučeni identifikatorom. U slučaju kada nekoliko naziva označava jedan te isti pojam terminološka kontrola osigurava da se pri indeksiranju i pretraživanju dođe do istog pojma bez obzira na to od kojeg se termina počinje. U sistemima koji više rabe nazive nego notacije terminološka kontrola osigurava da se koriste isti nazivi za

označavanje jednog pojma i pri indeksiranju i pri pretraživanju.

TERMINOLOŠKI PODACI (eng. terminological data) najmanje jedinice informacija o pojmovima; terminološki podaci su: a) lingvistički simboli, koji prikazuju pojmove u obliku naziva, grafičkih ili abecednih znakova i sl; b) lingvistički opisi, koji određuju sadržaj pojmova pomoću definicija i objašnjenja; c) simboli, koji označavaju odnose između pojmova u nekom pojmovnom području (npr. simboli za širi pojam, uži pojam i sl).

TERMINOLOŠKI RJEČNIK (terminologija, eng. vocabulary) općenito nazivlje u nekom jeziku; organizirani skup naziva na jednom ili više jezika čija su značenja objašnjena i definirana; terminološki rječnici obično se ograničavaju na nazivlje stručnih jezika ili specijalnih jezika i sl. (v. rječnik, leksikon, glosar).

TEZAURUS (eng. thesaurus) kontroliran i dinamički dokumentacijski jezik semantički i generički povezanih naziva koji pokrivaju određeno područje znanja. Sastoje se od deskriptora (normiranih ključnih riječi) i ne-deskriptora (zabranjenih termina, npr. sinonima, uz koje obično stoji uputnica na preferirani termin). U tezausima se najčešće određuju slijedeći odnosi između termina: ekvivalencije (sinonimije), hijerarhije (generički, partitivni itd.) i srodnosti. Prema broju jezika razlikuju se jednojezični i višejezični tezausuri; prema razini obrade tezausuri se dijele na makrotezausure i mikrotezausure. Po svojoj funkciji tezausur je pomagalo za terminološku kontrolu koja se koristi kod prevođenja prirodnog jezika dokumenta, kazala ili korisnika na ograničeniji 'sistemski jezik' (dokumentacijski jezik).

TEŽINA (težinska vrijednost, važnost, eng. weight) koeficijent (faktor) pridodan mjestu za znamenku pri težinskom prikazu, kojim se množi vrijednost prikazana znakom na tom mjestu da bi se dobio odgovarajući pribrojnik u određivanju prikazane brojčane vrijednosti. U indeksiranju, kvantifikator koji iskazuje važnost, tj. težinu koju neki deskriptor ima u odnosu na cijelu indeksiranu jedinicu.

težinska vrijednost -> TEŽINA

TEŽINSKI BROJČANI SUSTAV (eng. positional representation system) brojčani (numerički) sustav kojem je broj prikazan uređenim skupom znakova tako da vrijednost broja zavisi od redoslijeda (mjesta) znakova u brojčanoj oznaci, kao i od njihove vrijednosti (v. poziciono označivanje).

TEŽINSKI PRIKAZ (eng. positional representation) prikaz brojeva u težinskom brojčanom sustavu.)

tom -> SVEZAK

TRANSKRIPCIJA (eng. transcription) prikazivanje fonema iz jednog jezika pomoću abecede drugog jezika; prikazivanje riječi nekog jezika približno sličnim glasovima (fonološkim sistemom) drugog jezika, bez obzira na pisma kojim se pojedini jezik služi (v. transliteracija).

TRANSLITERACIJA (doslovna transkripcija, eng. transliteration) prijepis slovima druge abecede; doslovno prenošenje riječi koje su pisane jednim pismom slovima drugog pisma, npr. prenošenje iz glagoljice u latinicu (v. transkripcija).

UDŽBENIK (eng. textbook) didaktički dokument koji prikazuje osnovna znanja iz nekog područja umjetnosti, znanosti ili tehnike; knjiga namijenjena podučavanju (v. kompendij).

UKRŠTENA KLASIFIKACIJA (mješovita klasifikacija, eng. cross classification) klasifikacija u kojoj je moguće da se jedan razred nađe na dva ili više mjesta u klasifikacijskom sustavu, kao

posljedica primjene polihijerarhije.

UKRŠTENA UPUTNICA (eng. cross reference) simbol u datoteci (katalogu, bibliografiji, kazalu) koji upućuje od jedne redalice ili odrednice na drugu; dvije kataložne jedinice koje u katalogu međusobno povezuju dvije redalice (v. uputnica, opća uputnica).

UKRŠTENI KATALOG (katalog rječnik, eng. dictionary catalogue) abecedni katalog u kojem su različite kataložne jedinice (o autorima, naslovima, urednicima, prevodiocima, predmetima, obliku i sl.) svrstane u jedan /abecedni/ niz.

ULAZNA JEDINICA (eng. item entry) 'ulaz' što sadrži informacije o nekoj jedinici.

ULAZNI JEZIK (eng. input language) umjetni ili prirodni jezik koji se koristi kao ulaz u dinamički sistem za konvertiranje podataka ili jezika; kod strojnog prevođenja jezik s kojeg se prevodi (v. izlazni jezik).

UMJETNA KLASIFIKACIJA (eng. artificial classification) klasifikacijski sistem u kojem se koriste umjetne oznake poput vanjske sličnosti, analogije itd. za određivanje podskupina, tj. za klasificiranje (v. prirodna klasifikacija).

UMJETNI JEZIK (eng. artificial language) "jezik" oblikovan skupom unaprijed propisanih pravila, koja prethode njegovoj uporabi (v. prirodni jezik).

UNISIST - svjetski sistem znanstvenih informacija (eng. World Scientific Information System) UNESCO-v međuvladin program zamišljen i usvojen (1972) s ciljem da stimulira i usmjerava suradnju na protoku znanstvenih i tehničkih informacija na nacionalnoj, regionalnoj i međunarodnoj razini. UNISIST program ima široku podršku kako zemalja članica UNESCO-a (u mnogim zemljama osnovani su nacionalni komiteti za UNISIST, u Jugoslaviji već 1974) tako i velikog broja međunarodnih organizacija koje od samog početka sudjeluju u njegovoj realizaciji (npr. ICSU - Međunarodni savjet znanstvenih unija i njegova specijalizirana tijela, FID - Međunarodna federacija za dokumentaciju, WFEO - Svjetska organizacija inženjerskih organizacija, IFLA - Međunarodna federacija bibliotekarskih udruženja, ICA - Međunarodni savjet za arhive, ISO - Međunarodna organizacija za standardizaciju). Kada je osnovan, UNISIST je zamišljen u prvom redu kao program koji je namijenjen razvoju komunikacija među prirodnoznanstvenicima na međunarodnoj razini, a tek potom kao program za poticaj ekonomskog i društvenog razvoja. Međutim, ta prvotna koncepcija doživjela je niz izmjena, posebno na generalnim konferencijama UNESCO-a 1974 (s preorijentacijom na široke društvene ciljeve - NATIS), zatim 1976 (kada je usvojen GIP) te 1979. kada je usvojen program UNISIST II. NATIS (nacionalni informacijski sistem) je program rađen prema preporukama UNISIST-a o planiranju nacionalnih dokumentacijskih, bibliotečnih i arhivskih infrastruktura, tj. program za stvaranje nacionalnih (a ne sektorskih) informacijskih politika i infrastruktura. UNESCO-vi programi UNISIST i NATIS objedinjeni su 1976, tako da je 1977. osnovan GIP (Generalni informacijski program) čime je omogućen integracijski pristup planiranju i razvoju informacijskih politika i informacijske infrastrukture (koja obuhvaća biblioteke, arhive te dokumentacijske centre za znanstvene i tehničke informacije), a u interesu razvoja obrazovanja, znanosti, kulture i tehnologije (naziv UNISIST zadržan je i dalje kao svrsishodan i koristi se paralelno s nazivom GIP, iako pojam znanstvene informacije otada obuhvaća također i ekonomske, društvene i kulturne informacije). Programom UNISIST II postavljeni su slijedeći prioritetni zadaci: poticanje i stvaranje informacijske politike i planova (nacionalne, regionalne i međunarodne); poticanje i širenje metoda, normi i standarda za rukovanje informacijama; doprinos razvoju informacijskih infrastruktura; doprinos razvoju specijaliziranih informacijskih sistema na području obrazovanja, kulture i komunikacija, te prirodnih i društvenih znanosti; poticanje odgoja i obrazovanja informacijskih stručnjaka i korisnika informacija. Na temelju ovih programa UNESCO već godinama sustavno i planski podržava i financira veliki broj projekata i akcija u kojima sudjeluju sve zemlje članice. Jugoslavija također participira u mnogim UNISIST-ovim projektima; između

ostalog u Jugoslaviji je osnovan jedan od pet UNISIST-ovih specijaliziranih referalnih centara: Međunarodni centar za sakupljanje i diseminaciju informacija o opremi za rukovanje informacijama (IRCIHE - u sastavu Referalnog centra Sveučilišta u Zagrebu).

UNITERM (eng. uniterm) najmanji značenjski elementi dokumentacijskog jezika koji se koriste za prikazivanje pojedinačnih (posebnih) pojmova u sistemu koordiniranog indeksiranja. Kao unitermi koriste se proste (jednostavne) riječi za prikazivanje pojedinačnih pojmova. Svi unitermi istog su ranga, jer nemaju opisane hijerarhijske odnose (v. sistem uniterma, ključna riječ).

UNIVERZALNA BIBLIOGRAFIJA (eng. universal bibliography) bibliografija koja popisuje dokumente iz svih područja znanja i djelatnosti, bez obzira na jezik i zemlju objavljivanja (v. opća bibliografija, internacionalna bibliografija).

UNIVERZALNA BIBLIOGRAFSKA KONTROLA (eng. universal bibliographic control) program koji je inicirala Međunarodna federacija bibliotekarskih društava i ustanova (IFLA) radi unapređenja svjetskog sistema za kontrolu i razmjenu bibliografskih informacija.

UNIVERZALNA DECIMALNA KLASIFIKACIJA (eng. universal decimal classification) najpoznatiji je i najrašireniji bibliotečni klasifikacijski sistem, koji ima svoju primjenu u svim zemljama svijeta. Nastala je na prijelomu ovog stoljeća, a izradila ju je grupa stručnjaka pod vodstvom Paula Otleta (1868-1944). Kao podloga za izradu univerzalne decimalne klasifikacije (UDK) poslužila je znatno prerađena decimalna klasifikacija Melvina Deweya; razlog pojavi UDK bila je potreba novoosnovanog Međunarodnog bibliografskog instituta (1895) za klasifikacijskim sistemom koji će obuhvaćati sva područja znanosti i biti uporabljiv na međunarodnoj razini. UDK počinje izlaziti na francuskom 1897, a 1905 pojavljuje se kao kompletno djelo. Suvremena izdanja UDK objavljuje Međunarodna federacija za dokumentaciju (FID) u različitim zemljama i na različitim jezicima. UDK obuhvaća glavne tablice, pomoćne tablice i abecedni indeks. Glavne tablice sadrže brojeve kojima se klasificiraju dokumenti prema sadržaju. Svaki UDK broj oznaka je za neki pojam koji se nalazi u glavnim tablicama. Cjelokupno ljudsko znanje i djelovnje pomoću brojeva 0-9 razdijeljeno je na 10 osnovnih područja. Svako od tih područja ponovo se dijeli na novih deset užih područja dodatnim brojevima od 0-9, a svako od tih užih područja opet na 10 itd. (Sistem glavnih brojeva može se kombinirati s pomoćnim brojevima putem pomoćnih znakova i simbola za povezivanje.) Pomoćne tablice donose popis općih pomoćnih znakova koji označavaju karakteristike koje se ponavljaju; opći pomoćni znakovi mogu se odnositi na jezik, oblik, mjesto, vrijeme, rase i nacionalnost, te stajalište. Abecedni predmetni indeks uz tablice omogućava lakšu uporabu i pronalaženje potrebnih UDK brojeva za klasificiranje. Osnovne su značajke UDK slijedeće: a) zastupljenost svih područja znanosti (nova izdanja UDK sadrže preko 100.000 stručnih oznaka), b) načelo decimalne podjele koji omogućava neograničenu podjelu na podskupove, c) uporabu isključivo numeričkih oznaka koje se mogu lako pamtit, a nisu barijera u različitim jezičnim područjima, d) postojanje razrađenog sistema pomoćnih brojeva, e) upotreba principa sintetskih oznaka, f) mogućnost uvrštavanja neograničenog broja dokumenata na svakoj razini podjela. Glavne prednosti UDK: univerzalnost, međunarodna uporaba, decimalni sistem oznaka i dobro funkcioniranje nacionalnih i internacionalnih tijela odgovornih za njezino održavanje. Zato UDK još uvijek ostaje glavni međunarodno prihvaćeni sistem za klasifikaciju dokumenata u knjižnicama i specijalnim knjižnicama.

UNIVERZALNA DOSTUPNOST PUBLIKACIJA (eng. Universal availability of publications) program koji je inicirala Međunarodna federacija bibliotekarskih društava i ustanova (IFLA) s ciljem da se razmotre zapreke pristupu publiciranim dokumentima na nacionalnoj ili na međunarodnoj razini.

UNIVERZALNA KLASIFIKACIJA (eng. universal classification) klasifikacija koja obuhvaća sva područja znanja (v. univerzalna decimalna klasifikacija).

univerzitetska biblioteka -> SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA

UPUTNICA (eng. reference) uputa od jedne na drugu odrednicu (v. opća uputnica, ukrštena uputnica).

UREDNIK (redaktor, izdavač, priređivač, eng. editor) osoba /ili organizacija/ odgovorna za pripremu i objavljivanje dokumenta sa stajališta njegova intelektualnog sadržaja. Urednik može, a ne mora, dati svoj prilog sadržaju dokumenta.

USPOREDNI STVARNI NASLOV (eng. parallel title) glavni stvarni naslov (ili stvarni naslov pojedinačnog djela što ga sadrži neka jedinica bibliotečne građe bez zajedničkog nadređenog stvarnog naslova) na drugom jeziku i/ili pismu; ili stvarni naslov na drugom jeziku i/ili pismu prikazan kao ekvivalent glavnog stvarnog naslova.

uži naziv -> PODREĐENI NAZIV**važnost -> TEŽINA**

VEZNIK (konektor, intrafasetni veznik, eng. connector, intra-facet connector) posebni simbol koji unutar jedne fasete prikazuje odnose između fokusa; simbol za tvorbu složenica pomoću intrafasetnih odnosa.

VIŠEDIMENZIONALNA KLASIFIKACIJA (eng. polydimensional classification, multidimensional classification) klasifikacija koja omogućuje poddiobu razreda ne samo po jednoj nego prema više oznaka (v. jednodimenzionalna klasifikacija, dimenzionalnost).

VIŠEHIJERARHIJSKA KLASIFIKACIJA (eng. polyhierarchical classification) klasifikacijski sistem u kojem svaki razred može imati više nego jedan neposredno nadređeni razred.

VIŠEJEZIČNI RJEČNIK (eng. polyglot dictionary) rječnik koji uz popis riječi jednog prirodnog jezika donosi paralele na više jezika (v. dvojezični rječnik).

VIŠERAZINSKI OPIS (eng. multi-level description) višerazinski opis sastoji se od ponavljanja elemenata bibliografskog opisa, tako da se najprije navode elementi koji se odnose na cjelinu jedinice bibliotečne građe u više dijelova ili na čitav skup jedinica bibliotečne građe, zatim elementi koji se odnose na pojedine dijelove te jedinice ili toga skupa jedinica, nadalje elementi koji se odnose na dijelove tih dijelova itd. Taj se postupak provodi u toliko "razina" koliko ih je potrebno da se potpuno opišu jedinice bibliotečne građe ili neka jedinica i njezini dijelovi. Višerazinski se opis upotrebljava uglavnom u tri slučaja: a) za opis odvojeno izdanih dijelova jedinica bibliotečne građe u više dijelova, b) za opis odvojenih dijelova multimedijske jedinice bibliotečne građe, c) za opis jedinice bibliotečne građe koja je u nekoj drugoj jedinici dodana ili je prati.

VIŠESTRUKA KATALOŽNA JEDINICA (eng. multiple entry) kataložna jedinica koja se u katalogu nalazi prema nekoliko odrednica, a svaka prikazuje neki vid jednog dokumenta (v. jedinstvena odrednica, dvostruka kataložna jedinica).

VIŠEZNAČNI NAZIV (eng. plurivalent term) naziv koji ima dva ili više značenja, tj. koji može biti homonim ili polisem.

viši naziv -> NADREĐENI NAZIV

ZAPISANA INFORMACIJA (eng. recorded information) informacija fiksirana u ili na nekom mediju (nosiocu podataka).

ZAPRIMANJE PRINOVA (registracija, eng. accession) postupak kojim se nabavljeni dokumenti upisuju u zbirku nakon provjere i sravnjivanja narudžbe i dokumenta. Prinove se upisuju obično po redu po kojem se zaprimaju u zbirku (v. inventarni broj, nabava dokumenata).

ZATVORENI RED (eng. closed array) jedan red koji se ne može dalje širiti, bilo zbog sistema označivanja ili iscrpnosti poddiobe (v. elastično označivanje)

ZAVRŠNI IZVJEŠTAJ (eng. final report) izvještaj o projektu u kojem se prikazuju krajnji zaključci cijelog projekta.

ZBIRKA (kolekcija, fond, eng. collection) organizirani korpus pohranjenih jedinica, sistematizirani korpus bilo kakvih objekata (knjiga, rukopisa, slika itd) s odgovarajućim sistemom za informiranje i pretraživanje; skup dokumenata obično sređen po nekom sistemu (v. arhiv, knjižnica, baza podataka, banka podataka).

zbirka filmova -> FILMOTEKA

zbirka gramofonskih ploča -> FONOTEKA

zbirka spisa -> ARHIV

ZBORNİK (eng. composite work, composite book, collective work) književno ili znanstveno djelo napisano od grupe autora; rasprava o određenom predmetu obrađena u suradnji dva ili više autora, ali tako da prilog svakog tvori zasebnu jedinicu ili dio cijelog rada (v. omeđena publikacija, antologija).

ZBORNİK RADOVA (saopćenja znanstvenih društava, radovi učenog društva, eng. proceedings) općenito, publikacija ili publikacija u nizu koja donosi izvještaj o raspravi; zbirka članaka ili radova prikazanih na znanstvenom skupu (konferenciji, simpoziju, kongresu i sl; v. referat na skupu).

ZIPFOV ZAKON (eng. Zipf's law, Zipfs distribution) G. K. Zipf je istraživao distribuciju riječi u tekstu. On je ustanovio da se mali broj riječi pojavljuje vrlo često. Ako se riječi poredaju po frekvenciji pojavljivanja, onda je umnožak redoslijeda (ranga) pojavljivanja s frekvencijom pojavljivanja konstantan: $fxr = c$

ZIPFOVA DISTRIBUCIJA

riječ	redoslijed	frekvencija red.	x frek.
the	1	245	245
of	2	136	274
terms	3	98	294
to	4	81	324
a	5	65	325
and	6	61	366
in	7	55	385
were	8	52	416

Grafički se distribucija riječi prema Zipfovom zakonu može prikazati kao hiperbolička krivulja. Zipfov model distribucije riječi u osnovi je jednak modelu Bradfordova zakona, samo što je primijenjen u drugom području. Zipfov zakon našao je primjenu u planiranju jezika za indeksiranje i u planiranju administrativnih poslova knjižnica.

ZNAK (eng. character, sign) 1. U obradi podataka, član nekog dogovorenog skupa znakova koji se

koristi za organizaciju, kontrolu i prikaz podataka; 2. najmanji element koji se može izolirati u nekom jeziku za grafičko zapisivanje izraza tog jezika. Primjeri za znakove jesu slova abecede, brojke, znakovi interpunkcije, upravljački znakovi i drugi ideogrami. Znakovi se prikazuju pismom ili se tehnički ostvaruju kombinacijom rupa, nizom impulsa i sl.

ZNANSTVENA KNJIŽNICA (naučna biblioteka, eng. research library, scholarly library, learned library) knjižnica opskrbljena specijalnim dokumentima tako da se u njoj mogu provoditi iscrpna istraživanja (v. specijalna knjižnica, tehnička knjižnica).

ZNAČENJE (eng. meaning) sadržaj znaka ili pojam koji odgovara nekom znaku. Misli se ostvaruju u pojmovima. Ali za sporazumijevanje među ljudima pojmovi se kao jedinice misli ne mogu neposredno rabiti. Zato se čovjek služi znacima kao predodžbama pojmova, koji se mogu opažati čulima i imaju funkciju označivanja i funkciju značenja. U funkciji označivanja stvoreni znak služi da predoči jedan pojam; u funkciji značenja događaj postaje znak ako se interpretira kao predodžba nekog pojma (v. konvencionalni znak).

ŽARGON (slang, eng. jargon, common technical language) govorni jezik pojedinih struka, zanimanja ili socijalnih grupa; u posebnim područjima znanja koriste se riječi iz govornog jezika ali im se daju prenesena značenja, tako da žargon postaje nerazumljiv ljudima izvan te struke ili socijalne grupe (v. stručni jezik).